

Қазақстан Республикасының Оқу-ағарту министрлігі
Б. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы

**ҚАЗІРГІ САБАҚТЫ ЖОБАЛАУДЫҢ
МАЗМҰНДЫҚ-ӘДІСТЕМЕЛІК НЕГІЗДЕРІ**

Астана, 2023

Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясының Ғылыми-әдістемелік кеңесінің шешімімен ұсынылды (12.05.2023 жылғы № 2 хаттама).

Қазіргі сабақты жобалаудың мазмұндық-әдістемелік негіздері. - Астана: Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы, 2023. – 80 б.

Әдістемелік ұсынымдарда заманауи сабақтың дидактикалық негіздері, оның мазмұны мен сараптамалық талдауын жобалау ерекшеліктері көрініс тапқан.

Жалпы білім беретін мектептердің басшылары мен мұғалімдеріне, әдістемелік кабинеттер мен орталықтардың мамандарына арналған.

© Ы. Алтынсарин атындағы ҰБА, 2023

© НАО им. Ы.Алтынсарина, 2023

КІРІСПЕ

Мектептегі білім беру мазмұнын жаңарту, оқу-тәрбие процесін дәйекті жаңғырту жағдайында сабақты, мұғалім мен білім алушылардың іс-әрекетін жетілдіруге, оқытудың жаңа формаларын, әдістері мен тәсілдерін енгізуге ерекше мән берілуде.

Осыған байланысты сабақтың дидактикалық негіздеріне ерекше көңіл бөлінеді. Оқу-тәрбие процесінің кезеңділігіне сәйкес мектеп және жалпы білім беру тарихы оқыту мен тәрбиелеудің¹ тек екі әдісін біледі – жеке және топтық.

Көптеген мыңжылдықтар бойы, XVI ғасырға дейін мектепте жеке оқыту мен тәрбиелеу басым болды, бұл білімнің жоғары сапасын қамтамасыз етті. Мектептің дамуындағы бұл кезең оқытудың жеке тәсілі (ОЖТ) деп аталды.

Өнеркәсіптің, сауда-экономикалық қарым-қатынастардың, қалалардың, полиграфияның, т.б. дамыған сайын білімді адамдарға сұраныс артады. Мектеп бұл өсімге қаржылық мүдделі бір мұғалімі бар білім алушылар санын көбейтеді. Білім алушылар топтарға топтастырылады, яғни, жаппай оқыту қарастырылған. Оқытудың топтық тәсілі (ОТТ) мектепте берік негізделді, ол мектеп пен университетте бүгінгі күнге дейін өзінің негізгі сорттары – сынып-сабақтық және дәріс-семинарлық білім беру жүйесінде сақталған.

Содан бері төрт ғасырға жуық уақыт өтіп, бұл уақыт ішінде сынып-сабақтық жүйе жақсарды (реформаланған, жаңартылған, жаңашаланған және т.б.), бірақ оның мәні өзгеріссіз қалды: сыныптағы білім алушылардың жастары бірдей, академиялық сабақ беру уақыты (жылы әр жылдары ол 30-дан 50 минутқа дейін өзгерді) т.б. Заманауи сабақ өзінің «тегінен» мазмұны мен материалдық-техникалық қамтамасыз етілуімен ерекшеленеді.

Ұсынылған ұсыныстар сабақтың мазмұнын жобалау ерекшеліктерін, орта мерзімді және қысқа мерзімді сабақ жоспарлау мәселелерін сипаттап, кеңестік сипаттағы сабақ жоспарын әзірлеу мысалдарын көрсетеді.

Білім мен дағдыларды мейлінше тиімді меңгеруге және жалпы білім сапасын арттыруға ықпал ететін ұжымдық сабақтардың әдіс-тәсілдерін жан-жақты ашып көрсететін оқу-тәрбие процесін ұйымдастырудың әдістемелік негіздеріне үлкен мән беріледі және мұғалімдер, білім алушылар мен ата-аналар қазіргі уақытта өте қажет.

Қорытынды бөлімде педагогикалық іс-әрекетті кейіннен түзету үшін сабақты талдау бойынша ұсыныстар беріледі.

¹ Осы тұрғыда білім беру мен тәрбиелеу әдісі бойынша оқытудың ұйымдастырушылық құрылымы білім беру формалары арқылы қалыптасатын оқу процесінің дамуындағы қоғамдық-тарихи кезеңді түсіну керек.

1 Қазіргі сабақтың дидактикалық негіздері

Мәселенің тарихы

XVI ғасырға дейінгі мектептердегі оқу-тәрбие процесін кезеңдеу теориясына сәйкес мектептерде «барлық бір сынып білім алушыларын бір уақытта оқыту жолы болмады: білім алушылармен жеке жұмыс жасады, егер сыныпта білім алушылар саны көп болса, онда ол мұғалімнен мағынасыз еңбекті қажет етті, ал білім алушыларға пайдасыз демалыс берілді, егер бірдеңемен айналысу ұсынылса, онда ол қызықсыз, жалықтыратын жұмыспен айналысу болды» [1, 356 б.]. Мұғалімнің топпен (сыныппен) бір уақытта жұмыс жасауы бірден пайда болған жоқ. Жүздеген жылдар ғана емес, тіпті мыңдаған жылдар бойы мұғалімдер өздерінің білім алушыларын *жеке* оқытты.

Ол кездердегі мектепте бірнеше адам бірге болғанымен, бірақ әрқайсысы өз жұмысымен айналысты, өз бағдарламасымен жүргізді, әрқайсысы мұғалім алдында өз тапсырмасы бойынша есеп берді және бір-бірімен мүлдем байланысты болған жоқ. «Мұғалімдер әдісі өте қарапайым және оқытудың тиімділігі шамалы болды. Тіпті монастырь мектептерінің алдына қойылған қарапайым міндеттер де көбіне орындалмады, ал мектепті бітірген шіркеу қызметкерлері шіркеу кітаптарын оқуды бұрмалады, оқығандарын, оқу барысында бір-бірлерін түсінбеді» [2, 3-4 б.].

«Жеке оқыту» әдісі арқылы оқытылған мектеп бітірушілерінің төмен деңгейлі білімі, тек мазмұнын ғана емес, сол кездегі мектептердегі оқыту әдісін сынға алып, толық айыптауға негіз болды. Өздеріңіз білетіндей, болашақта тарихи-педагогикалық әдебиеттерде мұғалімнің әр білім алушымен кезекті жұмысы «ортағасырлық оқыту әдісі» деп аталды. Бұл нені білдірді? Ең алдымен мұғалім әр білім алушымен жеке жұмыс жасады. Осы «жүйеде» немесе «әдісте» оқу процесі екі бөлімнен тұрды:

1. мұғалімнің бір білім алушымен тікелей жұмысы;
2. білім алушының мұғалімнің тапсырмасын орындау бойынша кейінгі жұмысы.

Мұғалімнің бір білім алушымен тікелей жұмысы – бұл жұптық *қарым-қатынас құрылымы немесе* мұғалімнің білім алушыны *жеке оқытуы*: мұғалім тек бір білім алушымен тікелей сөйлесті, сондықтан тек бір адамды оқытты. Сол себепті оқытуды ұйымдастыру формасы жұптық болса да, бұл оқыту түрі жеке деп аталды.

Екінші бөлім: әр білім алушы мұғалімнен алған тапсырманы орындаумен айналысты, яғни жеке-жеке жұмыс жүргізілді. Ортағасырлық әдіс бойынша оқу процесі мұғалімнің жеке білім алушылармен жұмысымен және әр білім алушының жеке оқу сабақтарынан тұратындықтан, бүкіл процесс «оқытудың жеке тәсілі» (ОЖТ) деген атқа ие болды.

ОЖТ-дағы жүйе құраушы компонент мұғалімнің әр білім алушымен жеке жұмыс істеуі (оқытудың жұптас формасы) болып табылады. Ол – бүкіл оқу процесінің қозғаушы күші.

ОЖТ-ның үстемдігі кезеңінде біз *оқыту әдісін жүзеге асырудың құрылымдық-функционалдық механизмін* білдіретін қандай да бір

ұйымдастырушылық жүйелер әзірленбегені жайлы тұспалдап тұрмыз. Тек жүздеген жылдардан соң ғана, ОЖТ дағдарысы басталып, ОЖТ-ны қайталану тенденциясы байқалған кезде, оқытуды дараландыруға және саралауға батытталған әртүрлі білім беру жобалары (жоспарлары, әдістері) пайда болды.

Жоғары технологиялылыққа ие ОЖТ-ның жетекші ұйымдық жүйелерінің қатарына қазіргі уақытта модификацияланған нұсқаларда ТМД елдерінде кең тараған Дальтон жоспары, Брайан Стоун жоспары, Виннетка жоспары, Йена жоспары, М. Монтессори, С. Френе, Д. Дьюи және т.б. жүйелерін атауға болады.

ОЖТ-ның ұйымдық жүйелерінің әрқайсысының нақты сипаттамаларына тоқталмай, біз олардың жалпы жағымды қасиеттерін ғана атап өтеміз: олар білім алушылардың қызығушылықтары мен қабілеттерінің қалыпты дамуына, олардың бастамасы мен даралығын қалыптастыруға, өз бетінше білім алу дағдыларына, өз еңбегінің нәтижелері үшін жауапкершілікке тәрбиелеуге, зерттеу іс-әрекеттінің дағдыларын қалыптастыруға ықпал етті.

Батыс Еуропаның көптеген қалаларында, сонымен қатар Батыс Украина мен Беларусьта оқытатын балалар саны өсе бастады. Солай ерте феодализм заманында Парижде 500 тұрғынға бір ғана білім алушыдан келді. Ал 1500 жылы, мәселен, Страсбургте 16 мың тұрғынға 300 білім алушыдан, яғни 53-54 адамға бір білім алушы, 1522 жылы Нюрнбергте үш мектепте 310 білім алушы болды, яғни бір мектепте 100-ден астам адам болды [3, 194, 224 б.]. XVII ғасырда сыныпта (мектепте) педагогикалық жағдай түбегейлі өзгерді: мұғалімге 5-6 ғана емес, тіпті 10-12 емес, 40-50 білім алушы не одан да көп білім алушылармен жұмыс жасауға тура келді.

XII-XIII ғасырларда ЖОО-да, ал кейін XV-XVII ғасырларда оқыту практикасына ОЖТ кіреді. ОЖТ табиғи құбылыс ретінде нені білдіреді? Жалпы алғанда, ОЖТ-ның пайда болуы мұғалім, кәсіби педагог негізінен білім алушыларды жеке емес, кезек-кезек емес, бірден топтарда, сыныптарда оқыта бастағанын білдірді. Бұл ретте бір мезгілде көптеген білім алушыларды оқыту (яғни үлкен және кіші топтарда) басым болады, оқу орындарында (мектептерде, колледждерде, университеттерде) жүйе құраушы факторлардың айқындаушы маңыздылыққа, рөлге ие болады.

Оқытудың жана, топтық тәсілінің (ОТТ) ұйымдық құрылымы қандай болады? Ол оқытудың қандай ұйымдастырушылық формаларынан тұрады?

Бірінші орынға, бірден болмаса да, оқу сабақтарын ұйымдастырудың топтық формасы ұсынылады. Топтық оқыту сабақтары (немесе оқу жұмысын ұйымдастырудың топтық формасы) мен **оқытудың топтық тәсілін** нақты ажырата білу керек.

Топтық оқу сабақтары – ол ұйымның көзқарасы бойынша қарым-қатынастың топтық құрылымы болып табылатын оқытудың ұйымдастырушылық формаларының бірі: қарым-қатынастың әрбір сәтінде бір сөйлеушіні топ, бірнеше немесе көп адам тыңдайды.

Топтық оқу сабақтары (дәрістер, семинарлар, практикалық сабақтар және т.б.) топтық оқыту тәсілінің ұйымдастырушылық құрылымы бөлігін құрайды.

ОТТ тек жоққа шығарып қана қоймай, керісінше оқытудың маңызды компонентін: білім алушылардың жеке-оқшауланған жұмысын қамтиды.

Сабақтарда (семинар немесе практикалық оқу сабақтарында) *жұптық* жұмыс та, білім алушымен жеке жұмыс та орын алады, бірақ ол сабақтың негізіне енгізілген және сыныпта білім алушылар жұмыс бастауы үшін, оның барысын бақылауы және одан сабақ алуы үшін жүзеге асырылады. Мысалы, сабақ сұрау барысында мұғалім бір білім алушыны «тақтаға» шақырады (немесе өзінің үстеліне), барлық білім алушылар еститіндей, сұрақтар қояды, ал білім алушы мұғалім мен қатарластарының бақылауымен жауап беруі қажет.

Барлық сыныпқа қолжетімді мұғалім мен білім алушының арасындағы жұптық қарым-қатынас орын алады. Мұғалім мен білім алушының бұл «жұптық қарым-қатынасы» жалпы сыныптық (яғни топтық) қарым-қатынас негізіне енеді және оны оқытудың арнайы ұйымдастырушылық формасы ретінде бөлуге болмайды. Сол себепті ОТТ-дағы барлық ұйымдастырушылық құрылым топтық, жеке-оқшауланған және ішінара жұптық (мұғалім-оқушы) оқу сабақтарынан тұрады.

Оқу процесін ұйымдастырудың барлық құрылымының толық атауы «жеке-жұптық-топтық» терминімен немесе, қысқаша, «оқытудың топтық-жеке тәсілімен» қамтылған. Бірақ мектептерде (колледж, ЖОО) оқу процесінде топтық оқу сабақтары жүйе құраушы мәнге ие болғандықтан, онда жеке оқытудың орнына келген бүкіл оқыту тәсілі, бір сөзбен, **топтық** деп аталуы мүмкін.

Бірақ топтық оқу сабақтары тек мектепте (және үйде) оқыту процесінде ғана қолданылады дегенді білдірмейді. Керісінше, ОЖТ (жұптық форма, яғни жеке оқыту: «мұғалім-оқушы» мен жеке-оқшауланған сабақтар) кезінде қолданылатын оқытудың ұйымдастырушылық формалары сақталады, бірақ олар түрлендірілген түрде әрекет етіп, олар күрделі бүтіннің бөліктері болып табылады: ОТТ.

ОТТ-ны сынып-сабақтық (дәріс-семинарлық) оқыту жүйесімен араластыруға болмайды. Олардың арасында жақын байланыс бар, бірақ сонымен қатар айырмашылықтары да бар.

ОТТ – жалпы, көлемі кеңірек құбылыс. Сынып-сабақтық жүйесі – ОТТ-ның нақты көрінісі, оның жеке жағдайы. Нақты айтқанда, сынып-сабақтық жүйесі – бұл сыныпта, сабақта, мұғалімнің тікелей қатысуымен, бақылауымен және басшылығымен орындалатын оқу жұмысының бір бөлігі ғана. Оқу процесінің екінші бөлігі, орындау уақыты бойынша көбінесе мектептегі сабақтарға бөлінетін оқу сағаттарына жақындайды, білім алушының үй тапсырмасын дайындау бойынша жұмысы көбіне жеке орындалады, сынып-сабақтық оқу жұмысына кірмейді. Ол оның сыртында қалады, әр автор жеке шешуге құқылы: білім алушының үй жұмысы сынып-сабақтық жүйесінің бір бөлігі бола ма әлде жоқ па?

Практикада сынып-сабақтық жүйесі оқыту сапасына нұқсан келтірмей, міндетті үй тапсырмасыз жасай алмайды, бірақ «оқу жұмысын ұйымдастырудың

сынып-сабақтық жүйесі» түсінігі әр білім алушының міндетті үй жұмысын қарастырмайды және қамтымайды.

«ОТТ» термині оқу процесін ұйымдастырудың осы әдісімен топтық оқу сабақтары шешуші, біріктіруші рөлге ие екенін көрсетеді. Олар бүкіл оқытуды ұйымдастыруға және оқу процесіне түбегейлі жаңа сипат береді. Бірақ ОТТ – бұл бірлік, оқу жұмысының ұйымдастырушылық формаларының белгілі бір *кешені: топтық және жеке-оқшауланған; сонымен қатар жұптық*, тіпті үй тапсырмаларын орындау кезінде қатысушылардың жеке-оқшауланған жұмысы, жаппай көп практика көрсеткендей, оқу процесін ұйымдастырудың топтық әдісінің ажырамас, органикалық бөлігі.

Негізінен, «үй тапсырмасын» орындау орны маңызды емес. Оқу процесінің топтық, жеке және жұптық оқу сабақтарынан тұратыны маңызды. Ал «сынып-сабақтық жүйесі» термині бұл бірлікті білдірмейді. Ол тек мектептегі болып жатқан нақты оқу жұмысын ұйымдастыру тараптарын көрсетеді: «сынып», «сабақ». Бұл *бірінші айырмашылық*.

Екінші айырмашылық ОТТ қоғамдық тұрғыдан неғұрлым ауқымды бола отырып, ЖОО-на да тән екендігін құрайды, ал сынып-сабақтық жүйесі – бастауыш және орта мектепте оқу жұмысын ұйымдастыру. Университеттерде ОТТ оқытудың дәріс-семинарлық жүйесі атауын алды, бірақ «оқытудың дәріс-семинарлық жүйесі» термині, «сынып-сабақтық жүйесі» термині сияқты, толық еместігінен зардап шегеді. Ол білім алушының семинар, практикалық сабақтар, сынақтар, коллоквиумдер, емтихандар және т.б. дайындық кезінде орындауы қажет жеке өзіндік жұмысын қамтымайды. «Оқытудың дәріс-семинарлық жүйесі» термині тек білім алушыларды оқыту барысында мұғалімнің болуымен және тікелей қатысуын қамтиды.

Үшінші айырмашылық олардың тарихына жатады. ОТТ сынып-сабақтық жүйесіне қарағанда ұзақ тарихы бар. Ол сынып-сабақтық жүйесіне қарағанда әлдеқайда ертерек пайда болды, сынып-сабақтық жүйесінің өзі оның дамуындағы ең жоғары кезең болып табылады, яғни бұл ОТТ-ның мектеп нұсқасы, ал дәріс-семинарлық жүйесі – ОТТ-ның ЖОО-дық нұсқасы.

Мұғалім көмекшілері атауымен шыққан, 3-4-5 білім алушылары (кейде 10-ға дейін) бар кіші сыныптардың, жоғары сынып білім алушылар емес, кәсіби төленетін мұғалім оқытатын, 40-50 білім алушылары бар үлкен сыныптарға айналуына екі ғасырдай өтті.

Ұйымдық құрылымның дамуындағы жалпы тенденция «әр білім алушымен жеке жұмыс жүйесінен» сынып-сабақтық жүйесіне көшу болды.

Ұзақ уақыттар бойы мұғалім мен оның көмекшісі білім алушыларды кіші топқа (кіші сыныпқа) біріктіріп бір уақытта бірнеше білім алушылармен жұмыс жасады. Мұғалімнің кіші «сыныптармен» жүйелік жұмысы жаңа – топтық оқыту тәсілі болды.

Мектептегі сынып-сабақтық жүйесінің қалыптасуының сипаттамасы ОТТ-ның *көрнекі* дамуын көрсетеді: мектептерде қалай топтық оқыту басталғанын, бір сыныпта қалай әр білім алушымен мұғалім көмекшісі не жоғары сынып білім алушылары жұмыс жасайтын үш, төрт, бес, тіпті одан да көп топтарды, топтар

саны қалай біртіндеп азая бастағанын, және барлық жұмысты бір ғана мұғалім жасағанын, сынақтардың қалай енгізілетіндігі, сыныптан сыныпқа ауысу, мектепке қабылдау үшін бірыңғай жас, оқу мерзімі анықталып, әр сыныпта оқу мазмұны нақтыланып, оқу жоспары, бағдарламалары және т.б. әзірленеді. Бірақ бірінші болып топтық оқытуға ортағасырлық ЖОО-лар көшеді. ЖОО-лар мектептер үшін мұғалімдер кадрлары негізгі жеткізушілері болды. Біртіндеп бір мезгілде оқыту «әдісі» жоғары мектептерден орта және бастауыш мектептерге көшеді. ОТТ «жалғыз», жеке, оқу практикасын оқу орындарынан жеке практикаға ауыстыра отырып, оқытудың барлық кезеңдері мен деңгейлерін қамти бастады.

Егер бастауыш пен орта мектепті қарастырсақ, онда сынып-сабақтық жүйесі топтық оқытудың жоғары этабы, яғни топтық-жеке оқыту тәсілі (әдісі) ретінде көрсетеді. ОТТ-ның дамуы, негізінен, XVII ғасырларда аяқталады.

Сынып-сабақтық жүйесі түсінігі мектептер мен ұлттық білімнің дамуына ғана емес, сонымен қатар адамзат үшін бу қозғалтқыш, пароход, телефонның, радионың, кітап басып шығарудың мәнімен салыстыруға болады. ОТТ қоғамның жалпы қарқыны дамуын жылдамдатып, барлық әлем халықтарының мәдени және білімдік деңгейінің жоғарылауына әсер етті. Сынып-сабақтық жүйесі арқасында мәдениет, ғылым, өнер, жаңа техника, оны миллиондаған ғана адамдар емес, жүз миллиондаған адамдардың қолдануы мүмкін болды.

Бірақ қазіргі уақытта ол ескіріп қалды, ақпараттық өркениетке ғана емес, қоғамдық процеске де қайшы, әр адамның жан-жақтылық пен үйлесімді дамуын алып тастағандықтан, қазіргі цифрлік қоғамда тәрбие мақсатымен үйлеспейді. Жас ұрпақтың жеке қабілеттерінің қарқынды дамуына қарсы бағытталған, үздік шығармашылық қабілеттердің дамуын тежеу құралы ретінде, жалпыға бірдей теңестіру жүйесі ретінде сынып-сабақтық жүйесі әмбебап әдіс ретінде пайда болып, бекітілді.

Толық сыныптарды қысқарту, пән мұғалімдерінің көбеюі, оқытуды интенсификациялау жолымен оқу процесін жақсарту мүмкіндігі дәстүрлі оқу процесі шеңберінде 12 жылдық орта білім беруге көшу іс-жүзінде құртылды. Мамандар ұйымдардың сынып-сабақтық формасын жан-жақты зерттеп жатыр. Ол үш-төрт ғасырлар алдын дамыды және барлық жақсаруларға қарамай өзгеріссіз қалды. Оның абыройы бәріне мәлім... Бірақ ғылыми-техникалық революция (ҒТР) шарттарында бұл жеткіліксіз, өйткені, ең алдымен барлық қатысушыларға қабілеттері бойынша жұмыс істеуге, төмен, тіпті, орташа емес, жоғары нәтижелерге қол жеткізуге мүмкіндік беру керек.

ОТТ-ның жағымды жақтарына бола отырып, жаппай мектеп практикаларына ұжымдық оқу сабақтарын енгізуді талап етіп, өсіп, күшейіп келе жатқан қарама-қайшылықтардан босатылмайды, бұл білім алушылар мен оқытушылардың барлық іс-әрекеттерді жаңа негізде айтарлықтай қайта құруды білдіреді.

Сынып-сабақтық жүйені бастауыш пен орта мектептегі ОТТ-ның ең жоғары түрі ретінде қарастыра отырып, кіші топтардағы (бригадаларда, буындарда) жұмысқа деген құштарлық бекітуге болады, қазіргі уақытта

Финляндия, Англия, Сингапур, Қазақстан және басқа да мемлекеттердің мектептерінде байқалғандай жүйелі жалпы сыныптық жұмыстан бас тартуға әкеп соқтыратын нәрсе оқу процесінің неғұрлым дамыған ұйымдық құрылымына қарай алға жылжу емес, керісінше сынып-сабақтық жүйесінің пайда болуынан бұрын ОТТ дамуының өткен кезеңіне қарай артқа қарай жылжу болып табылады. Бұл ұжымдық оқу сабақтарын, яғни құрамы ауыспалы жұптардың сабақтағы жұмыстарын бағаламай, бригадалық сабақтарды (шағын топтардағы жұмысты) барлық жерде енгізетін отандық және шетелдік реформаторларды ескеру керек.

Осылайша, ОТТ-ның жетекші ұйымдастырушылық жүйелер арасында, ең алдымен, сынып-сабақтық және дәріс-семинарлық жүйелерін бөліп көрсету керек. Олар әлемдегі барлық дерлік білім беру ұйымдарында үстемдік етеді. Одан басқа, дамудың барлық жылдарында және ОТТ-ның жетілуінде басқа ұйымдастырушылық жүйелер пайда болды: Вальдорфтың педагогикасы; Бригадалық-зертханалық әдіс; Белл-ланкастер жүйесі (каскадты оқыту); Трамп жоспары; Мангейм жүйесі; Р. Кузине жүйесі және т.б.

Қазіргі таңда сынып-сабақтық жүйесі үнемі жетілдіріп отыратын ОТТ-ның модификациясы болып табылады.

Жаңашыл оқытушыларды, қазіргі маман-мұғалімдердің тәжірибесін, оқытудағы жаңа әдістері мен тәсілдерін (белсенді, аралас, жекелендірілген, дифференциалдық, бейімделу, зерттеу және т.б.) еске түсірсек, онда оның барлығы сынып-сабақтық жүйенің және қандай да бір сезілетін нәтиже шеңберінде жүзе асып, серпіліс байқалмайды. Сонымен қоса, мектеп одан әрі ұзақ және терең дағдарыс торына сүңгиді.

Осы пайда болған жағдайдан қалай шығуға болады?

Оқытудың ұжымдық тәсілінің (ОҰТ) рельстеріне жедел және қарқынды көшу қажет, яғни ұжымдық-топтық-жұптық-жеке әдіс. Бұл қалай парадоксальді естілсе де, кеңестік мектептер мен педагогикада жұптық оқыту болған жоқ. Неге? Себебі оқу процесінде ұжымдық оқу сабақтары, яғни құрамы ауыспалы жұптарда жұмыс істеу пайдаланылмады, қолданылмады.

Барлық басқа формалар – фронтальді (жалпы сыныптық), ұжымдық ретінде берілген шағын топтарда және тұрақты жұптарда жұмыс істеу, шын мәнінде, мұндай болған жоқ. Осыған орай оларды жұптық тарапынан қарастырайық.

Тәжірибе мен бақылаулар мұғалімдер оқыту формалары, оның классификациялары және т.б. ажырата алмайды және қарапайым түсінігі жоқ екендігін көрсетеді. Өкінішке орай, оларда бар ақпарат ОТТ идеологиясын, яғни ғылымға дейінгі дидактиканы көрсететін дәстүрлі педагогика оқулықтарынан алғанын көрсетеді.

Соған байланысты біз оқытудың ұйымдастырушылық формаларының сипаттамасын ұсынамыз.

Оқытудың ұйымдастырушылық формалары

Оқыту – бұл адамдар арасындағы байланыс, қарым-қатынастың ерекше түрі. Сондықтан бұл материалды не физикалық процесс байланыс процесі сияқты болуы мүмкін. Адамдар арасындағы байланыс қалай жүреді?

1. Адам басқа адаммен (басқа адамдармен) жеке, тікелей байланыссыз, жанама түрде араласуы мүмкін. Бұл байланыс жазбаша тіл көмегімен жүзеге асады. Оқу процесінде бұл – оқытудың **жеке** (немесе жеке-оқшауланған) формасы.

2. Егер тікелей байланыс болса, онда, біріншіден, адам басқа адаммен оңаша жұпта, бетпе-бет араласса, яғни жұптың құрамы тұрақты: қарым-қатынастың жұптық құрылымы. Оқу процесінде: оқытудың **жұптық** формасы («мұғалім-оқушы» немесе «оқушы-оқушы» режимінде жұмыс).

3. Адамның әртүрлі (көп) адамдармен тікелей байланысы екі жолмен жүруі мүмкін:

а) адам **бір уақытта** әртүрлі адамдарға жүгінеді (сөйлейді), мысалы: баяндама, дәріс, мәслихаттағы адамдар тобының алдында сөз сөйлеу немесе сөйлеу, құрылтай, жиналыс, конференциялар: жұптық қарым-қатынас құрылымы. Топтық қарым-қатынас кезінде бір сөйлеушінің сөйлеу барысының әр сәтінде адамдар тобы (2, 5, 12, 100, 200 және т.б.) тыңдайды. Оқу процесінде – оқытудың **топтық** формасы (дәріс, семинар, сыныппен фронтальді жұмыс, бригадалық сабақтар, оқу конференциясы, диспут және т.б.);

б) адам әртүрлі (көп) адамдармен **кезек-кезек** сөйлесуі мүмкін. Философтар бұл байланыс түрін табиғи дейді. Педагогикалық әдебиеттерде терминдер қолданылады: құрамы ауыспалы жұптардағы байланыс (М.Н.Скаткин-В.К.Дьяченко), диалогтық бірігу (біріктірілген диалог) (А.Г.Ривин), динамикалық жұптар (А.С.Границкая), - олардың ішінде біріншісі жиі қолданылады. Егер мұндай қарым-қатынас оқу процесінде орын алса, онда бізде оқытудың **ұжымдық** формасы бар, өйткені, әр білім алушы әрқайсысымен кезек-кезек жұмыс істейді, оқытады және оқиды, нәтижесінде, барлығы әрқайсысына және әрқайсысы барлығына жұмыс жасайды.

Бұл оқу процесінде бізге **жалпы** немесе **құрылымдық** деп атайтын оқытудың 4 ұйымдастырушылық формаларын (жеке, жұптық, топтық және ұжымдық) беретін адамдар арасындағы қарым-қатынастың негізгі, инвариантты құрылымдары. Оқу процесі осы оқыту формалары арқасында жүзеге асады, ал бұл формаларсыз ол жай ғана жоқ. Тек осы төрт түрлі байланыс құрылымдары және ұйымдастырушылық оқыту формалары мүмкін екендігіне көз жеткізу қиын емес.

Техникалық құралдарды пайдалану, кино, видео, радио, теледидар, ақпараттық технологиялар, хор мен ән айтуды қолдану іс-жүзінде өзгермейді, дегенмен оқу процесін ұйымдастыруға ішінара өзгерістер мен жетілдірулер енгізілуде.

Жалпы ұйымдастырушылық формаларды белгілі білім мен тәрбие тапсырмаларын шешуге әртүрлі нұсқаларда қолдану бізге оқытудың **нақты** немесе **арнайы** формасын береді: сабақ, үй тапсырмаларын орындау, қосымша

сабақтар, коллоквиум, үйірме сабақтары, кеңес беру, оқу конференциясы, диспут, сұхбат, сынақ, емтихан және т.б.

Бұл формалар жеке деп атауға болады, өйткені жеке білім беру мәселелерін шешу үшін қолданылады. Олар 30-дан көп, ол негізінен оқыту мен тәрбиелеу міндеттерін шешкендіктен, сабақ олардың ішінде жетекші болып табылады.

Әр жалпы ұйымдастырушылық форма, жекелеп алғанда, жалпы оқу процесін қамтымайды. Сонымен бірге, оларсыз қалай бұл процесс жүзеге асатынын түсіну мүмкін емес. Оны, тіпті, елестету мүмкін емес: қанша жерден оқу процесін елестетсек те, ол былай жүзеге асады:

а) немесе мұғалімнің білім алушымен жұмысы ретінде (оқушы-оқушы) – оқытудың жұптық формасы;

б) немесе мұғалімнің (бригадирдің, консультанттың) білім алушылар тобымен бір мезгілде жұмысы ретінде – оқытудың топтық формасы және оны өзгерту (жалпы сыныптық және бригадалық-буындық жұмыс);

в) немесе делдалдық жұмыс ретінде (оқушы-кітап, оқушы-дәптер, оқушы-машина және т.б.) – оқытудың жеке формасы;

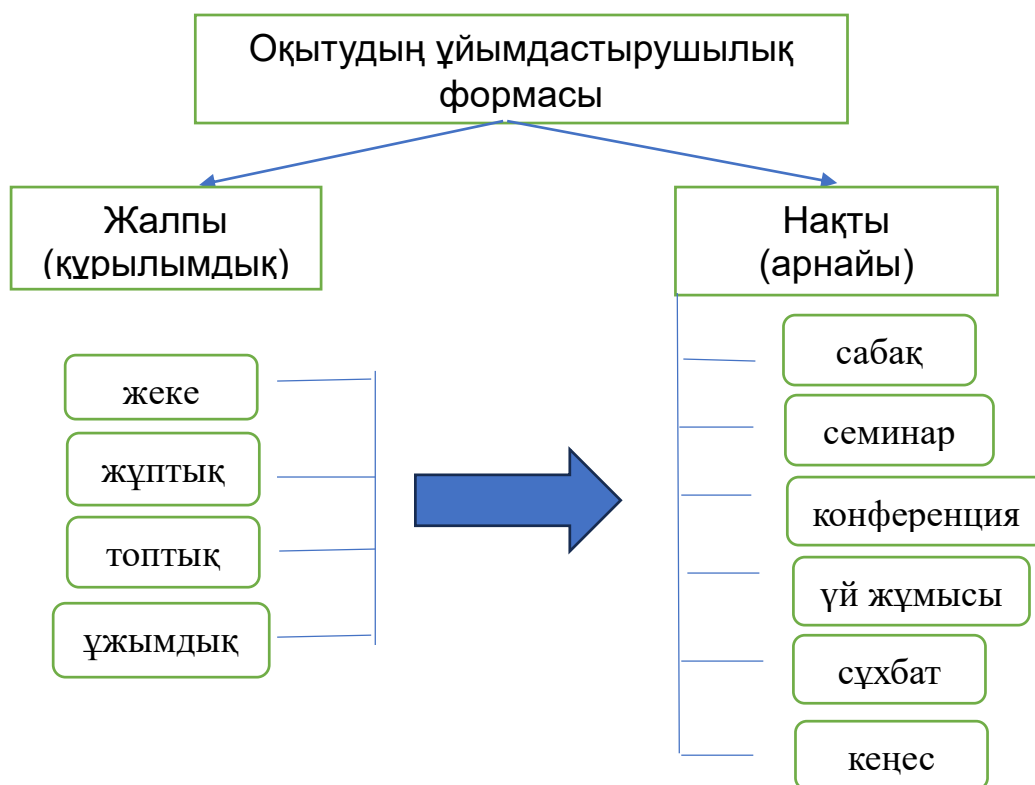
г) немесе әр білім алушының басқа қатысушылармен кезекпен жұмысы ретінде – оқытудың ұжымдық формасы.

Осы формаларды жеке-жеке немесе қандай да бір кезекпен қолдану оқу жұмысының барлық түрлерін береді, оның ішінде оқу әдістерінің әртүрлілігі, дәлірек айтқанда, оқыту әдістері.

Әр оқытудың ұйымдастырушылық формасы – бұл қарым-қатынас құрылымы, яғни оқыту процесінде қолданылатын білім беруші мен білім алушының арасындағы байланыс.

Барлық жалпы ұйымдастырушылық формалар тікелей оқыту мәнінен туындайды. Сол себепті олар оқыту әдісіне дейін анықталуы керек. Керісінше, оқыту теориясы мен педагогикалық практикадағы оқыту әдістері бір не басқа оқыту ұйымында құрылу керек.

Егер жалпы оқытудың ұйымдастырушылық формасы туралы айтатын болсақ, онда «жалпы» сөзі төмендейді, қатаң айтқанда, олар тек оқытудың формалары болып табылады. Басқалары, яғни арнайы (экскурсиялар, консультациялар, сынақ, емтихан және т.б.) – бұл жалпы формалардың ақты қолданылуы, мектеп мен университеттегі оқу жұмысының нақты түрлері. Біз шатасулар мен ластануды болдырмау және ерекшеліктерін атап көрсету үшін «жалпы» терминін қолданамыз (1-суретті қараңыз).

Сонымен, оқу процесін ұйымдастырудың жалпы формалары:

1. **Жеке оқу жұмысы** (оқушы-кітап немесе дәптер, оқушы-оқыту машинасы). Барлық жұмыс басқа білім алушылармен тікелей байланыссыз жүреді;

2. **Жұптық оқу жұмысы** статикалық, оқшауланған жұпта болады (мұғалім-оқушы, оқушы-оқушы). Барлық жұмыс құрамы тұрақты бір академиялық жұп арасында жүреді; барлық қарым-қатынас – бұл екі адам арасындағы диалог; әр әңгімелесу барысында бір сөйлеушіні бір адам тыңдайды; біреуі сөйлейді – екіншісі тыңдайды;

3. **Топтық оқу жұмысы** топтың байланысы ретінде жүзеге асады: бір сөйлеушіні қарым-қатынастың әр сәтінде не бірнеше адам (2-7), не барлық сынып (20-40) тыңдайды. Бірінші жағдайда бұл бригадалық-буындық, ал екіншісі – жалпы сыныптық оқу сабақтары (дәрістер, семинарлар, және т.б.). Тыңдаушылар саны, әр сөйлесу барысында, сөйлеушіден екі, үш, бес есе көп;

4. **Оқытудың ұжымдық формасы** бұл әр білім алушы кезек-кезек ұжымның әртүрлі мүшелерімен (сынып, топ) жұмыс істеген жағдайда ғана болады. Бұл сабақтарда әркім кезек-кезек бәрімен және әрқайсысымен жұмыс істейді.

Алғашқы үш ұйымдастырушылық формалар дәстүрлі және барлығына дерлік таныс, ал төртіншісі – түбегейлі жаңа болып табылады.

Ұзақ уақыт бойы педагогикалық әдебиеттерде оқытудың барлық ұйымдастырушылық формаларын (білім алушылардың танымдық іс-әрекетінің формалары) келесідей үшке бөлу қабылданған:

1. Жалпы сыныптық (фронтальді) оқу сабақтары;

2. Топтық (бригадалық-буындық);
3. Жеке.

Бірінші жағдайда педагог барлығына бірдей, бір уақытта жұмыс береді, ал екіншісінде – сыныпта әр топты білім алушылардың біреуі үйрететін (ассистент, кеңесші) бірнеше топтар жұмыс жасайды, ал үшіншісінде – әрқайсысы өз жұмыстарын жеке, басқалардың көмегінсіз жұмыс жасайды. Ұйымдастырушылық формалардың мұндай бөлінуі бұрыннан пайда болған және эмпирикалық жалпылаудың нәтижесі болып табылады. Ол, негізінен, дәстүрге байланысты сақталады және мұнда объектілерді жіктеуге қойылатын маңызды талаптар сақталмағандықтан, ғылыми тұрғыдан негізсіз, қате және қисынсыз болып шығады.

Бөлу пропорционалды болуы керек, яғни бірге алынған бөлу мүшелерінің көлемі бөлінетін ұғымның көлеміне тең болуы керек. Егер бөлу мүшелерінің көлемі бөлу ұғымының көлемін тауысса, яғни бөлінетіндердің барлық түрлері және қандай да бір бөлу шарты қалып кетсе, онда біз толық емес бөлуге иеміз. Біздің жағдайда бұл ереже бұзылған, өйткені, талданатын классификацияда жұптық және ұжымдық оқыту формалары жоқ. Бұл, *біріншіден*.

Екіншіден, бөлу мүшелері бір-бірін жоққа шығаруы керек. Дәстүрлі классификацияда бөлу мүшелері бір-бірін жоққа шығарып қана қоймай, сонымен қатар бір-бірін болжайды, яғни жалпы сыныптық (фронтальді) жұмыс формасы топтық жеке жағдай болып табылады. Неміс дидактісі Л. Клингберг те осындай пікірде [4].

Үшіншіден, бөлудің негізі біртұтас болуы керек. Біздің мысалда бұл талап та бұзылған, яғни ұйымдық формалардың бөліну белгісі түсініксіз, аморфты. Әдетте, тапсырмалардың сәйкестігі мен айырмашылығының белгісі көрсетіледі:

1. «жалпы сыныптық сабақтар барлық сынып білім алушылары бірдей жұмысты орындайтын сабақтарды білдіреді»;

2. топтық жұмыста – «бір тақырып бойынша білім алушылардың жеке топтары әртүрлі тапсырмаларды орындайды»;

3. «жеке сабақтар мұғалімдердің арнайы тапсырмалары бойынша да, өз бастамасы бойынша да орындалатын білім алушылардың жұмысы» [5, 353-354 б.; 100, 851 б.].

Әрине, ресми түрде оқытудың ұйымдастырушылық формаларын кез келген негізде бөлуге болады, оны көптеген зерттеушілер жасайды. И.М. Чередов жалпы формалар ретінде сегіз түрін анықтайды: фронтальді, жұптық, буынды, бригадалық, кооперативті-топтық, дифференциалды-топтық, жеке және жекелендірілген және жекелендірілген-топтық құрамның айырмашылығына, өзара әрекеттесу тәсілдеріне және т.б.

Жоғарыда келтірілген анықтамалардың сәтсіздігі практикада жиі кездесетін нақты оқу жағдайларын талдау кезінде айқын болады. Мәселен, сыныпта барлық білім алушылар бірдей жұмыс орындайды. Оны жалпы сыныптық деп атаған жөн болар еді, бірақ іс-жүзінде әр білім алушы жеке, бір-бірінен бөлек және мұғалімнің көмегінсіз жұмыс жасап отыр. Бақылау жұмыстары жүргізілетін сабақтар туралы да дәл осылай айтуға болады.

Ал егер мұғалім оны бір тақырып, бірақ карточкалар бойынша жүргізсе ше? Онда білім алушылардың белгілі бір бөлігі бірдей тапсырмаларды, ал екінші бөлігі әртүрлі тапсырмаларды орындайды. Жоғарыда келтірілген анықтамаға сәйкес, сыныпта топтық сабақтар өтіп жатқанын мойындау керек, ал іс-жүзінде әрқайсысы жеке жұмыс жасайды. Бұл жағдайда барлық білім алушыларды бір-бірінен оқшаулау, олардың арасындағы байланыстарды барынша азайту және жалпы ешқандай жұмыс болмайды: барлығы бір бөлмеде отырады, бірақ әрқайсысы ынтымақтастық пен өзара көмексіз бөлек жұмыс істейді.

Ал егер педагог сабақта бір білім алушымен жұмыс жасаса ше? Немесе барлық білім алушылар топпен жұмыс жасап, бірақ бірдей тапсырма орындаса ше? Мұндай сабақтарды барлық білім алушылар бірдей тапсырмаларды орындап, олар топтарда жұмыс істегендіктен фронтальді емес, жалпы сыныптық деп санау керек. Ұйымдастырушылық формалардың мұндай бөлінуі, мәні бойынша, ештеңені өзгертпейді, өйткені фронтальді формасы әдетте жалпы сыныптық немесе белгісіз нәрсені білдіреді [7, 84 б.].

Бұл оқытудың ұйымдастырушылық формаларын бөлу мәселесін одан әрі шатастыратын И.М. Чередовтың классификациясына да қатысты.

Оқытудың жалпы формаларының дәстүрлі классификациясы жалпы сыныптық топтық және жеке, шығу тегі бойынша эмпирикалық оқытудың ескі тәжірибесін ғана ескереді және олардың одан әрі дамуы мен дидактикалық ғылымның ілгерілеуіне әсер ететін ұйымдық құрылымның нақты динамизмін қарастырмайды.

Барлық жіктеу салыстырмалы. Ғылымның дамуымен ол нақтыланады, толықтырылады, біреуінің орнында теория мен практиканың жетістіктерін көрсететін жаңа, неғұрлым жетілдіріліп жасалады. Егер дәстүрлі бөлу дұрыс, яғни, толық, жеткілікті, аяқталған деп саналса, онда басқа ұйымдастырушылық форманың пайда болуы енді мүмкін емес, табиғи емес болып шығады.

Сондықтан бұл жіктеу қате ғана емес, сонымен қатар ғылымның, әсіресе оқу тәжірибесінің алға жылжуын кешіктіреді. Мұндай ұстаныммен практикада бұрыннан қалыптасқан және дәстүр бойынша революцияға дейінгі мектептен қазіргі заманға ауысқан ұйымдық формалар ғана танылады және қолданылады, олар ГТР және қоғамды демократияландыру жағдайында дәстүрлі оқыту формаларына ғана емес, сонымен бірге жаңа ұжымдық формаларға да мұқтаж.

Оқытудың теориялық мәселелері бойынша соңғы жұмыстардың бірінде [қараңыз: 7] үш емес, төрт ұйымдастырушылық форманы бөлуге әрекет жасалды: ұжымдық, фронтальді, топтық және танымдық (?) білім алушылардың іс-әрекеттері. Мұнда, алдыңғы мысалдағыдай, бұл формалардың ерекшеленетін белгісі анық емес. Фронтальді, алдыңғы, біз анықтағандай, топтық форманың ерекше жағдайы болып табылады. Ұжымдық форма деп авторлар топтық және фронтальді жұмысты түсінеді. Авторлардың пікірінше, келісуге болмайтын жұптық форма топтық құрамға енгізілген. Әлеуметтік ғылымдарда «диада» термині бар, ал адамдар әрқашан екі адам туралы «жұп» дейді, яғни, бұл тұжырымдама тәуелсіз бірлік болып табылады.

Оқу процесінде әртүрлі, яғни барлық ұйымдастырушылық формалар қолданылуы керек. Сабақтың тәрбиелік және білім беру тиімділігінің төмен деңгейі, негізінен, академик М.Н.Скаткиннің пікірінше, оқыту формаларының теңгерімсіздігіне байланысты: іс-жүзінде тек жалпы және жеке жұмыс қолданылады, ал жұптар мен топтарда жұмыс дерлік қолданылмайды, онсыз білім алушылардың шынайы ұжымдық оқу қызметі бола алмайды [8].

Педагог кейбір формаларды елемеуге және барлық жұмысты басқаларға құруға міндетті емес, бұл жоғарыда айтылғандай, жаппай мектеп тәжірибесінде үнемі орын алады. Бұл жағдайдың басты себебі – мұғалімнің нашар хабардар болуы, өйткені педагогикалық баспасөзде дәстүрлі оқыту формаларын қолдану мен модернизациялау мәселелері ұзақ уақыт бойы қамтылған.

Мәселені ұсынудың объективтілігі мен толықтығы оларды ғана емес (жеке, жұптық және топтық, оның модификацияларымен: жалпы сыныптық және бригадалық), сонымен қатар педагогикалық баспасөзде және әдебиетте әлі аз жарияланған және дәстүрліге қарағанда ұжымдық деп аталатын жаңасын да қарастыруды талап етеді. Көптеген зерттеушілер бригадалық (топтық) сабақтарды ұжымдық деп қате түсіндіреді [9, 18-22 беттер].

Басқалары оны сабақпен шатастырады: «сабақ – бұл оқыту формасы ретінде сынып-сабақ жүйесіне жатады. Ол оқытуды ұйымдастырудың ұжымдық түрі болып табылады», - дейді И.Ф.Харламов [10, 243-бет]. Бұл жағдайда автордың сенімділігі, «көз жетушілігі» ешқандай дәлелденбеген немесе негізделмеген.

Ұжымдық және дәстүрлі оқыту формалары: салыстырмалы сипаттама

Белгілі француз философы Пьер Тейлард де Шарден адамзаттың түр ретінде даму генезисін талдай отырып, былай деп жазды: «Болашақтың жалған және табиғи емес эгоцентристік идеалы, өзіміздікіне басшылыққа ала отырып, әрқайсысының принципін өзі үшін экстремалды түрде жеткізетіндерге тиесілі. Әлемнің кез келген элементі барлық басқа элементтермен және олар арқылы ғана дами және өсе алады» [11, 194 б.].

Сондықтан қазіргі мектепте және университетте оқытудың теориясы мен практикасындағы ұжымдық оқу сабақтарының проблемасы өте маңызды. Қазіргі уақытта әкімшілік-командалық жүйені демократиялық жүйеге айналдыру процесі жүріп жатыр.

Гуманитарлық және демократиялық қоғамның негізгі міндеттерінің бірі – адамды жалпыадамзаттық құндылықтардың тасымалдаушысы ретінде тәрбиелеу. Оларға әр білім алушы мектепті бітіргеннен кейін емес, ондағы оқудың алғашқы қадамдарынан бастап қосылуы керек. Барлық білім алушылар салауатты бәсекелестікке және өзін-өзі басқаруға тікелей сабақтарда, тәжірибелі педагогтың басшылығымен жүзеге асырылатын барлық оқу процесінде белсенді және жүйелі түрде қатысуы керек.

Егер білім беру процесінің субъектілері арасында бұл қатынастар болмаса, онда бұл жағдайда жалпыадамзаттық тәрбие болмайды. Мұнда мұғалімдер мен білім алушылардың іс-әрекетінің сипаты, олардың мінез-құлқы, өзара талаптары

мен әрекеттері бойынша демократиялық емес гуманизм рухында тәрбиелеу ғана мүмкін. Оқу процесіндегі соңғысы оқытушылар мен білім алушылардың барлық қызметі ұжымдық, яғни демократиялық негізде қайта құрылған кезде ғана нақты болады. Оқытудағы коллективизм – қазіргі оқу орындарындағы оқу-тәрбие процесінің тиімділігі мен сапасын арттырудың басты резерві.

Мектеп пен білім беру тарихын ретроспективті талдау ұжымдастыру идеяларының, кезінде сталиндік-брежневтік педагогикамен бұрмаланғандығын көрсетеді.

Өткеннің көрнекті педагогтары – П.П. Блонский, П.Н. Лелешинский, А.В. Луначарский, А.С. Макаренко, А.П. Пинкевич, М.М. Пистрак, С.Т. Шацкий және т.б. – ұжымшылдықты қоғам мен тұлға мүдделерінің үйлесімі ретінде түсінді, ұжымның жеке тұлғаны жан-жақты дамыту құралы ретіндегі орасан зор маңыздылығын атап өтті, табын тәрбиесі мен оқытудың қауіптілігі туралы ескертіп, ұжым басшыларының өзіншілдігін – көшбасшылықты, бонапартизмді сөзсіз тудыратын табындық тәрбие мен оқытудың қауіптілігі туралы ескертті.

Бірақ бірте-бірте ұжымнан адамды көруді тоқтатты, бұл қоғамдық өмірге, өндіріске әсер етуді бәсеңдетпеді. Белгілі ғалым және жазушы Ә. Кекілбаев бұл туралы былай дейді: «Адамдар өз еңбектерінің нәтижелерінен алшақтап, іс-жүзінде ұжымдық психологияның емес, батрацкийдің тасымалдаушылары болды. Ол әлі де өндіріліп жатыр (біз арқылы бөлінді – автор.) және адамдар тағайындалған жалақыға емес, жалпы еңбек нәтижелеріне, пайдаға тәуелді бола бастағанда дамиды. Бұл біртұтас экономикалық қызығушылықпен қалыптасқан ұжым. Дәстүр бойынша оны технологиялық процестермен біріктірілген адамдардың өндірістік қауымдастығы деп атайды. Яғни, әлеуметтік жағынан төмен тәртіп» [12]. Басқаша айтқанда, соңғысы сияқты нарықтық экономика ұжымдастыруды қажет етеді.

Мұның бәрі бізге педагогикалық теория мен практикада ұжымшылдық идеясы іске аспады деп сенуге негіз береді. Ұжымда және ұжым арқылы тәрбие принципін іске асыру туралы айта отырып, біз қалағанымызды шындыққа айналдырдық, өйткені, ұжым үшін жалған демократияның бастапқы кезеңімен, әртүрлі жастағы білім алушылар арасындағы байланыстардың шектеулілігімен, дәстүрлердің нашарлығымен, талапшылдық пен сыйластықтың болмауымен, сыныпты басқара алмауымен сипатталады, яғни, кез келген мектептің нақты оқу-тәрбие процесінде бар.

Сондықтан білім беру мекемелерінде ұжымдық сабақтарды енгізу мәселесі оқыту теориясы мен практикасының басты проблемасына айналды. Педагогика классиктері А.С. Макаренко, В.А. Сухомлинский «ұжым» ұғымына анықтама берді. «Ұжым, - деп жазды А.С. Макаренко, - бірлестіктің социалистік принципіне негізделген байланыс жиынтығы. Жеке тұлғаға қатысты ұжым бүкіл ұжымның егемендігін бекітеді. Жеке тұлғаның өз еркімен ұжымда болу құқығын бекіте отырып, ұжым осы адамнан, егер ол сол жерде болса, сөзсіз бағынуды талап етеді, өйткені бұл ұжымның егемендігінен туындайды. Ұжым, егер ол адамдарды қоғамға пайдалы іс-әрекеттің міндеттеріне біріктірсе ғана мүмкін

болады» [13, 476 б.]. «Сөзсіз» сөзін алып тастасақ, онда «коллектив» ұғымын аламыз.

Соңғы уақытқа дейін «ұжым» ұғымын, келтірілген дереккөзден көрінетін, идеологиялық, таптық позициялардан түсіндіру жалпы қабылданған. Бір кездері марксизмнің негізін қалаушылар оны социалистік формацияға қатысты қолданды, тек онда шынайы ұжымдардың болуы мен жұмыс істеуі мүмкін деп есептеді.

Алайда, уақыт өте келе ұжымдардың мазмұны мен мағынасы айтарлықтай өзгерістерге ұшырайтыны белгілі, бұл ғылымның дамуына, біліміміздің өсуіне әсер етеді.

Бүгінгі таңда ұжымдылықты жаһандық, ауқымды, жалпыадамзаттық ынтымақтастық ретінде түсіну қажет, яғни, «ұжым» ұғымын идеологиялық, класстық емес, жалпыадамзаттық, уақытша, идеологиялық, таптық емес позициялардан қарастырып, оны кез келген адамзат қоғамына, кез келген әлеуметтік-экономикалық жүйеге тән әлеуметтік құбылыс ретінде анықтау керек.

Ұжымдық сабақтардың мәні мен ерекшеліктерін ашу үшін алдымен ұжымдық жұмысты түсіну керек.

Ұжымдық еңбектің мақсаты – күш-жігерді біріктіру, нәтижесінде жеке жұмысшылардың жеке оқшауланған қызметімен салыстырғанда өндірістік күші артуы. Бірнеше немесе көптеген адамдардың ортақ бірлескен іс-әрекеттерімен ұжымдар жұмыс істейді, бұл көбінесе сол санға қарамастан жалғыз жұмыс істейтіндер үшін өте ауыр. Біреуі жасай алмайтын нәрсені екі адам орындай алады. Адамдардың мүмкіндіктері олардың санының өсуімен артады - үлкен немесе ауыр жұмыс істеу үшін адамдарды біріктірудің жалпы тенденциясы осындай.

Біріктіру шашыраңқы күштер жұмысты мүлдем жасай алмайтындықтан немесе оның бір бөлігі орындалмағандықтан болады. Ұжымдық еңбектің жеке адамға қарағанда маңызды, сонымен бірге қарапайым, айқын артықшылықтары осындай. Жалпы еңбек өнімділігін, оның тиімділігі мен сапасын арттыру – бұл ұжымдық жұмыстың мәні. Бөлек жұмыс істегеннен гөрі бірге жұмыс істеу, бір-біріне көмектесу арқылы адамдар жоғары нәтижелерге қол жеткізеді. Егер жеке жұмыс істейтін адамдар бірлескен іс-әрекетке қарағанда маңызды нәтижелерге қол жеткізсе, онда олардың бірігуінің қажеті жоқ. Біріктірілген жұмыс жалпы өнімділікті арттырып қана қоймайды, сонымен қатар жеке жұмыс нәтижелерін айтарлықтай арттырады.

Қиындықтар оқу іс-әрекетіне көшу кезінде пайда болады, мұнда М.Д. Виноградова мен И.Б. Первин атап өткендей, «ұжымда формальды түрде өтетін барлық жұмыс іс-жүзінде ұжымдық емес». Жай «қатысу фактісінің» өзі ұжымда әлі де ұжымдық қызмет емес.

Өзінің табиғаты бойынша таза «жеке», ұжым жағдайында, дәлірек айтсақ, адамдар тобында орын алатын әрекет болуы мүмкін [14, 7 б.].

Жалпы, ұжымдық жұмысты оқу жұмысына қарамастан қарастырған кезде, оның критерийлері ретінде келесілер аталады:

1) ұжымның барлық мүшелерінің күш-жігерімен қол жеткізілетін ортақ бірыңғай мақсаттың болуы, өйткені онсыз оған мүлдем қол жеткізілмейді немесе жалпы жұмыс нәтижелері төмендейді;

2) еңбек бөлінісі, функционалдық міндеттерді әркім жұмыстың белгілі бір аспектісін орындауы үшін саралау, сондықтан жалпы нәтижеге оң әсер етуі мүмкін;

3) ортақ мақсатқа қол жеткізудің қажетті шарттары ретінде ынтымақтастық және өзара көмек;

4) басқаруда жұмыс істейтіндердің қатысуы, яғни жоспарлау, бақылау, есепке алу.

Ұжымдық жұмысты анықтау кезінде басқа да бірқатар маңызды белгілерді ескеру қажет:

- әрбір қызметкер қызметінің әлеуметтік маңызды сипаты;
- ұжым орындайтын жұмыс көлемі, тұтастай алғанда, оның әрбір мүшесі жеке қабылдаған жұмыс көлемінен әрқашан үлкен болады;
- егер біз осы ұжым және шынайы ұжымдық жұмыс туралы айтатын болсақ, онда әркімнің қамқорлығы қажетті шарт болып табылады;
- біреуінің жұмысы мен табысы екіншісінің табысы мен өсу мүмкіндіктеріне нұқсан келтірмеуі үшін әрқайсысы үшін объективті жағдайлардың теңдігі.

Әрине, оқу жұмысының өзіндік ерекшелігі бар: бұл адамдармен жұмыс. білім алушылары жоқ мұғалімдер жоқ, ал соңғыларының әрқайсысы біреуден үйренеді. Бұл дегеніміз, кез келген оқытуда, егер білім алушылар белгілі бір жолмен ынтымақтастықта болса, ынтымақтастықтың, ұжымшылдықтың кейбір элементтері әрқашан орын алады. Сондықтан ұжымдық оқу жұмысын құру кезінде үлкен қиындықтар туындады.

Қазіргі уақытта мамандар арасында оның мәні мен ұйымы туралы бірыңғай түсінік жоқ. Дәстүрлі дидактика бұл мәселені ашық, шешілмеген күйінде қалдырды. Сондықтан қазіргі уақытта теория мен практикада.

Біз оқыту процесін ұйымдастырудың барлық формаларын **жалпы** (құрылымдық) және **нақты** (арнайы) деп бөлуге болатындығына сүйенеміз. Нақты формалар тек жеке дидактикалық мақсаттар мен міндеттерге сәйкес жалпы формаларды қолдану болғандықтан, ұжымдық форма туралы мәселе, ең алдымен, оқытудың жалпы формалары аясында шешілуі керек. Сондықтан барлық төрт құрылымдық инвариантты формаларды олардың ұжымдылығы тұрғысынан қарастырайық.

1. Егер сыныпта, аудиторияда, зертханада, кітапханада немесе үйде жеке жұмыс жүргізілсе, онда бізде жеке оқыту формасы бар. Бұл жағдайда коллективизм, зерттелетін материалдың мазмұнында немесе жеке сабақтар жүргізілетін мақсаттарда пайда болады. Әрине, жеке форма ұжымдық болмай тұрып, оқытудың маңызды формаларының бірі болды және болып қалады. Оның перспективадағы маңызы азайып қана қоймай, белгілі бір мағынада да артады, өйткені оқу процесін қайта құру тәуелсіз және ұжымдық негізде жүреді.

2. Жұптық жұмыс түрі туралы бірнеше сөз айта кетсек. Оқшауланған, тұрақты жұпта (оқушы-оқушы) өзара көмек пен ынтымақтастық бар. Алайда оны ұжымдық деп атауға болмайды, өйткені әлі ұжым жоқ.

Ұжым – ол әрқашан саны екіден асатын адамдардың бірлестігі. Егер педагог бір білім алушымен жұмыс жасаса, онда мұндай оқыту дәстүр бойынша жеке деп аталады. Сондықтан ынтымақтастық пен өзара көмекке қарамастан, оқытудың жұптық түрі ұжымдық болып табылмайды.

3. Оқытудың ұжымдық формасы үшін әрдайым оның барлық түрлерінде топтық жұмыс жасалды:

а) XVII ғасырдан бастап ұзақ уақыт бойы жалпы сынып (фронтальді) ұжымдық болып саналды. Педагогиканың революцияға дейінгі оқулықтарында мұғалімнің бүкіл сыныппен бір мезгілде жұмысы ұжымдық деп аталды, ол XVI ғасырға дейін мектептерде жалпы қабылданған, педагог әр білім алушымен жеке және әрқайсысымен кезекпен жұмыс істеген.

Солай, Болгар мұғалімі, жазушы және полемик Клемент Охридский (840-916) балаларды әртүрлі әдістерді қолдана отырып оқытты. Біреуі әліпбидің әріптерін көрсетті, екіншісі оларды қалай дұрыс жазу керектігін айтты, үшіншісі жазылғанның мағынасын түсіндірді, яғни, әрқайсысымен жеке-жеке жұмыс істеді.

Шын мәнінде, *жалпы сыныптық оқытуда ұжымдық жұмыс жоқ, өйткені: жалпыға бірдей ынтымақтастық және жолдастық өзара көмек; барлық білім алушылар қол жеткізуге ұмтылатын бірыңғай ортақ мақсат; білім алушылар арасында, негізінен, еңбек бөлінісі жоқ, барлығы бірдей жұмысты орындауы керек: мұғалімнің тақырыпты баяндауын тыңдау, барлығын шешу, фильм көру және т.б.* Фронтальді жұмыс ұжымдық елесін құрып, тек жалған ұжымдық болып табылады. Шындығында, онымен бірге білім алушылар әрқайсысы өздері үшін жұмыс істейді және көбінесе олардың қызметі жеке оқыту сияқты ұжымдық емес;

б) кейде ұжымдық форма ретінде жалпы сыныптық жұмыстың ерекше жағдайы ұсынылады – мұғалім ұйымдастырған белгілі бір сұрақты (мәселені) талқылау. Бұл жағдайда ұжымдық пікірталас ұжымдық оқыту ретінде қабылданады, бұл өрескел қателікті тудырады. *Ұжымдық оқытуда ұжымның (мұғалім емес, оқытушы емес) әрбір мүшесін оқытатын және әрбір мүше өзінің жалпы жұмысындағы жолдастарын оқытуға белсенді қатысатын оқыту болып табылады.* Жалпы сыныптық талқылау кезінде спикерлер өз жолдастарына сабақ беруді мақсат етпейді, көбінесе бұл пікір немесе әсер алмасу. Спикерлер саны шектеулі – 30-35-тен 5-6 адам, яғни сынып білім алушыларының көпшілігінде тіпті білімін көрсетуге уақыт болмайды. Сабақтың топтық формасының мәні әрқашан бірдей: біреуі бір уақытта көптеген адамдарға сабақ береді. Оның айрықша және маңызды белгісі: бір сөйлеушінің қарым-қатынасының әр сәтінде адамдар тобы тыңдайды. Осы жерден топтық форманың барлық қасиеттері оның артықшылықтары мен кемшіліктерімен шығады.

Оқытудың топтық формасының ерекшеліктері

1. Топтық байланыс құрылымы.

2. Жұмыстың маңызды шарты: жалпыға бірдей үнсіздік, бір адамды тыңдауға мүмкіндік беретін тыныштық, өйткені қарым-қатынастың әр сәтінде тек бір адам сөйлей алады.

3. Негізгі артықшылығы: оқу тобының барлық мүшелері білуі және білуі керек барлық нәрсе барлығына бір уақытта түсіндіріледі және көрсетіледі.

4. Әдетте, маман оқытады: ежелден – жалдамалы, ақылы педагог, ал басқалардың бәрі – ешкімді оқытпайтын, тек оқитын білім алушылар.

5. Топтық сабақтар кезінде білім алушылар негізінен мұғалім таратқан ақпаратты үнсіз «тұтынады». Демек, олардың оқуға деген тәуелділігі, тұтынушылық көзқарасы бар және көбінесе конформизмге әкелетін инфантилизммен акселерацияның үйлесімі байқалады.

6. Жалпы сыныптық сабақтар процесінде әр білім алушы тек өзіне және өзінің жеке жетістіктеріне қамқорлық жасайды, өйткені ол тек өзіне, біліміне, дағдыларына және мінез-құлқына жауап береді. Білім алушылар үшін тек оқытушы ғана оқытады, тәрбиелейді, тексереді, бақылайды, бағалайды, жауап береді.

7. Қатысушылардың әлеуметтік пайдалы қызметі алынып тасталды, мағынасыз қалды.

8. Фронтальді жұмыс барысында білім алушы педагогикалық әсердің тұрақты объектісі болып табылады және оны әмбебаптандыру білім алушыны ойлау түрінің болмысына айналдырады.

9. Жолдастармен байланысқа тыйым салынады және қатаң шектеледі: әркім тек мұғалімнің ерекше рұқсатымен сөйлей алады.

10. Барлығы «жақын жерде жұмыс істейді, бірақ бірге емес», яғни бір бөлмеде (аудиторияда) болған білім алушылар тек ресми тыйым салу арқылы ғана емес, ең алдымен бір-бірімен сөйлесу мұғалімнің немесе спикерлердің әңгімесін (түсіндірмелерін, хабарламаларын) тыңдауға кедергі келтіретіндіктен ынтымақтасады. Оқу диалогтарының саны барынша азайтылды.

11. Оқу талқылаулары, даулар, пікірталастар жалпы сыныптық жұмыстың нақты жағдайы ретінде ұжымдылықтың елесін білдіреді.

12. Жалпыға бірдей ынтымақтастық пен жолдастық өзара көмек жоқ. Сырттай берілген әлеуметтік белсенділік білім алушылардың аз ғана бөлігін жұмылдырады. Сондықтан ішкі танымдық белсенділікке назар аудару қажеттігі туындайды, осыған байланысты проблемалық-дамыту, белсенді, зерттеу және т.б. оқыту теориялары құрылды, олар сәнге айналды, бірақ әрқайсысы жеке-жеке және біріктірілген оқу процесінің сапасы мен тиімділігіне айтарлықтай әсер ете алмады.

13. Кейбір сарапшылар ұжымдық форма бригадалық (буындық) сабақтар, яғни шағын топтарда жұмыс істеу деп санайды. Бұл ұстаным қате. Оқытудың ұжымдық анықтамасынан бастау керек. Сондай-ақ, бригадалық және жұптық сабақтарды ажырату қажет: біріншісі – топтық модификация, ал соңғысы – жұптық. Ерлі-зайыптыларда серіктестердің бірі оқыту рөлін атқарады, ал ұжымдық оқыту ұжым өзінің әрбір мүшесін оқытқан кезде ғана болады.

Жұп – бұл топ емес, бірақ ұжым да емес.

Шағын топтарда оқытудың ерекшелігі

1. Сандық құрамы – 3-8 білім алушы.

2. Қарым-қатынас құрылымы – **топтық**: қарым-қатынастың әр сәтінде біреу сөйлейді – топ тыңдайды. Қатысушылардың ең аз сандық құрамы – 3 адам. «Топтық форма» термині мынаны білдіреді: а) топты бір адаммен оқыту және б) оның жұмысының тұтастығы.

3. Үлкен топтардағы (сыныптардағы) қарым-қатынастан (оқытудан) айырмашылығы бір мезгілде тыңдаушылар санында, қарым-қатынасты (оқытуды) құру принципінде емес.

4. Тек жекелеген білім алушылар мұғалім қызметін атқарады (шамамен 20%). Басым көпшілігі мұндай мүмкіндікке ие емес немесе оларды сәтті жүзеге асыра алмайды, өйткені топ алдында мұғалім ретінде әрекет ету бір адаммен диалог жүргізуден әлдеқайда қиын.

5. Шағын топтардың жеке жұмыс істеуіне байланысты жалпы сыныптық жұмыс тоқтатылады, бригадалық сабақтардың ұзақтығына қарамастан сыныпта бірыңғай ұжымдық жұмыс жоқ, егер ол осы уақытқа дейін жүргізілсе, оны енгізу оны жоюды білдіреді.

6. Жекелеген топтардың қызметін біріктіру және қорытындылау бригадалық сабақтар кезінде де, олар арқылы да болмайды, ал фронтальді жұмыс процесінде бұл оқытудың ұжымдық мәніне қайшы келеді.

7. Бригадалық-звенолық сабақтарда өзара оқыту болмайды: оқытушының функцияларын бір не сирек екі білім алушы орындайды, қалғандары тыңдаушылар ролінде болады.

8. Жалпы қоғамдық ынтымақтастық және көмек тәртібі практикалық іс-әрекеттерде реализациялануы мүмкін емес, себебі негізгі топ (70-80% білім алушылар) құрылымы тек оқиды, басқаларды (бригадир, консультант) оқытуға болмайды.

9. Топтық сабақтар жалпы сыныпқа қарағанда ұжымдық ретінде ұсынылды және оларды жаңа және прогрессивті ретінде қарастыру, кем дегенде, дұрыс емес және тарихқа қайшы келеді. Шағын топтардағы оқу сабақтарын ерте өркениет мектептерінде (Ежелгі Греция, Ежелгі Рим және т.б.) табуға болады. Олар XIV-XVI ғасырларда қалалық халық мектептерінде салыстырмалы түрде кеңінен қолданылды, ал жалпы сынып жұмысы XVI-XVII ғасырларда пайда болды.

10. Қазіргі уақытта шағын топтардағы оқу жұмысы дамыған елдердің жеке оқу орындарында салыстырмалы түрде кең таралған. Алайда, бригадалық сабақтардан айырмашылығы, оқытуды білім алушы емес, жоғары білікті педагог, кәсіпқой, маман жүргізеді. Әрине, микрокласпен жұмыс істейтін мұғалім (4-тен 12 білім алушыға дейін) бригадирге немесе білім алушы кеңесшісіне қарағанда әлдеқайда жоғары нәтижелерге қол жеткізеді. Бригадалық сабақтардың білім беру және тәрбиелік тиімділігінің төмендігі оларды БКП(б) ОК-нің 1932 жылғы 25 тамыздағы «Бастауыш және орта мектептегі оқу бағдарламалары мен режимі туралы» қаулысында бригадалық-зертханалық әдісте қолдану практикасын айыптауға негіз болды [15].

11. Соңғы жылдардағы мұғалімдердің сараланған топтық сабақтарды қолдану тәжірибесі мектептердегі оқу-тәрбие жұмысының сапасы мен тиімділігінің артуына әкелмеді: ол өте төмен, ал көптеген мәселелер шешілмеген күйінде қалады. Бұқаралық тәжірибеде бригадалық нысанды қосымша білім берудің (2011-2014 жж.) деңгейлік бағдарламалары бойынша біліктілігін арттырудан және Қазақстан мектептерінде жаңартылған мазмұнды енгізуден (2015 ж.) өткен мұғалімдер белсенді қолдана бастады, бірақ осы уақытқа дейін білім беру сапасын айтарлықтай жақсарту және арттыру қамтамасыз етілмеді. Сонымен қатар, ұжымдық сабақтарды енгізу шағын топтарда үнемі жұмысқа жүгіну қажеттілігіне әкеледі.

Қазақстанның әртүрлі мектептерінде (Өскемен қ., Павлодар қ. және тиісті облыстарда) ұжымдық нысанды жүйелі пайдалану тәжірибесі оның шағын топтардағы білім алушылардың жұмысына жаңа өмір сыйлайтынын, оны сапалы түрде өзгертетінін айғақтайды. Дәстүрлі оқытуда мұндай жұмыс, әдетте, өздігінен, бақылаусыз жүреді. Топтық жұмыстың алдында ұжымдық жұмыс болған кезде оның сапасы мен тиімділігі күрт артады: спикерлер құрамы ауыспалы жұптарда жұмыс істей отырып, алдын-ала дайындықтан және тексеруден өтеді, демек, бағдарламалық (оқу) материалды жақсы меңгереді, оқыту технологиясын қарқынды игереді.

Сонымен, оқытудың дәстүрлі формалары (жеке, жұптық және топтық) ұжымдық болып саналмайды, дегенмен олар ұжымдастырудың жеке элементтерін қамтиды. Оқу орындары шынайы ұжымдық формаға деген қажеттілікті сезінеді. Дәстүрлі формалардың ұжымдық емес екендігін ескере отырып, тәжірибе олардың өміршеңдігін және одан әрі қолдану мен үнемі жетілдіру қажеттілігін көрсетеді.

Оқытудың ұжымдық формасы және оның ерекшеліктері

1. Қарым-қатынастың (жұмыстың) әр сәтінде оқу процесіне қатысушылардың жартысы сөйлейді, жартысы тындайды. Білім алушылардың ең аз сандық құрамы – 4 адам. Әр жұптағы жұмыс уақытша және жабық емес, өзара байланысты және өзара тәуелді: бір жұпта жасалатын, бүкіл ұжымға қажет және керісінше.

2. Әр білім алушы басқа білім алушының да, мұғалімнің де функцияларын кезектесіп орындайды. Ұжымның барлық мүшелері барлық тақырыптар (мәселелер) бойынша оқытушы болады. Сондықтан «шәкірт» (оқытылатын) ұғымы да өзгереді. Демек, атаулардың негізі жоғалады: «оқу ұжымы», «білім алушылар тобы», «сынып ұжымы» және т.б. Өзін-өзі тәрбиелеу немесе білім беру атты ұжымның жаңа түрі пайда болады.

3. Әрбір сабаққа қатысушының ең жақын мақсаты – басқаларға өзі білетін немесе үйренетін барлық нәрсені үйрету. Мұғалімнің ұстанымы әр білім алушының өз білімі, мінез-құлқы және жалпы мәдениеті үшін жауапкершілігін едәуір арттырады.

4. Әркімнің қызметі әлеуметтік маңызды болады, өйткені білім алушы ұжымның, қоғамның, басқа адамдардың игілігі үшін мектепті бітіргеннен кейін немесе сабақтан тыс уақытта емес, оқытудың алғашқы қадамдарынан бастап

жұмыс істейді: ол қанша оқиды, басқаларды сонша оқытады. Осы жылдар ішінде қажетті біліктілік пайда болады, жұмыс сапасы артады, әркімнің жалпы дамуға, білім беру қоғамының барлық мүшелерінің зияткерлік және кәсіби өсуіне қосқан үлесі артады.

5. Жұмыстың негізгі принципі: барлығын және әрқайсысын кезек-кезек оқыту. Әрине, білім беру ұжымының жұмысы педагог-маманның басшылығымен жүзеге асырылады.

6. Әркім өзінің білімі мен жетістігі үшін ғана емес, сонымен бірге жолдастары үшін де жауап береді. Мұндай дәстүрлі формадағыдай жауапкершілік ресми түрде көрсетілмейді, әр білім алушы (білім алушы) бір уақытта мұғалім де, команда мүшелерінің тәрбиешісі де болғандықтан жауапкершілік нақты және тиімді болып табылады: егер жолдастарының біреуі бірдеңе білмесе, онда ол оны үйретеді, ал жолдасы оған қалай жақсырақ істеу керектігін түсіндіреді және көрсетеді. Олар бір-бірін үйретеді, сондықтан бір-біріне жауап береді.

7. Әрбір зерттелетін тақырыпты (сұрақ, проблема) сабаққа қатысушы, әдетте, оны толық, берік және жан-жақты меңгергенге дейін әрқайсысымен жеке жұмыс жасай отырып, басқаларға баяндайды. Дәстүрлі оқытуда мұндай мүмкіндік жоқ, өйткені мұғалім әрдайым бағдарламаны жүргізуге мәжбүр, әрдайым жаңа тақырыпқа көшуге мәжбүр, әрқайсысынан алдыңғы білімді сапалы меңгертуге ұмтылмайды. Ұжымдық сабақтарда жұмыс қарқыны жүктелмейді, бірақ жеке болады. Бұл әркімнің еңбекқорлығына, табандылығына, қабілетіне, сондай-ақ мұғалім мен ұжымның уақытылы көмегіне байланысты.

8. Мұғалімнің көшбасшы ретіндегі маңызды міндеті – әр қатысушының педагогикалық біліктері мен дағдыларын, оқыту өнерін қалыптастыру, зерттелген әр тақырыпты баяндаудағы шеберлікті жетілдіру, оны практикада қолдана білу. Бұл мәселені сәтті шешпей, ұжымдық жұмыс жоғары тиімділікке ие бола алмайды. Қазірдің өзінде мектеп орындығында барлық қатысушылар өздігінен емес, мақсатты және саналы түрде қалыптасатын игерілетін материалды ұсыну мен қолдануда педагогикалық шеберлікті игеруі керек, бұл, әлеуетті ата-аналардың педагогикалық біліктері мен дағдыларын дамытуға ықпал етеді.

9. Толық; үйлесімділік, ұжымдық және жеке мүдделердің бірлігі: сабаққа қатысушыларды неғұрлым көп және жақсы оқытса, соғұрлым ол өзін жақсы біледі. «Көп нәрсені сұрау, игеру, басқаларға үйрету – ұлы ғалымдылықтың құпиясы. Мүмкіндігінше көп сұрау, сұралғанды – игеру, білгендерін үйрету, басқаларға үйрету – бұл үш ереже білім алушыға мұғалімді жеңуге мүмкіндік береді... Оқыту дегеніміз – үйренген барлық нәрсені өз кезегінде жолдастарына немесе тыңдағысы келетін кез келген адамға айту. Өте дұрыс белгілі позиция: «Басқаларды үйреткен адам, өзі де үйренеді» – тек қайталап айтсақ ол өз білімін нығайтып қана қоймай, сонымен қатар заттарға тереңірек еруге мүмкіндік алады», - деп жазды Я.А.Коменский [16]. Я.А. Коменскийдің ең тиімді оқыту идеясы дәл осы ұжымдық сабақтарда жүзеге асырылады.

10. Мұғалім өз қалауы бойынша ұжымдық сабақтар кезінде ата-аналарды, жоғары сынып білім алушыларын, қоғам өкілдерін, мамандарды жалпы жұмысқа тарта алады. Сондай-ақ, білім беру және тәрбие аспектілерінде өте маңызды және нәтижелі болып табылатын әр түрлі жастағы жүйелі ынтымақтастықты ұйымдастыру қажет.

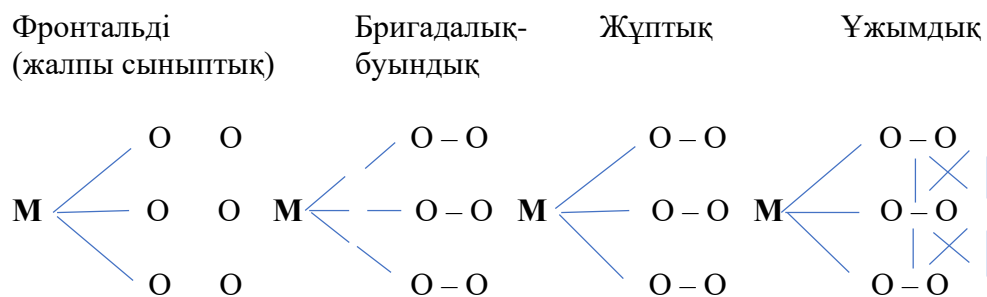
Осылайша, әр сыныпта оқыту мен тәрбиелеу ұжымдық форманы жүйелі қолданудың арқасында тек мұғалім мен осы сынып білім алушыларының күшімен ғана емес (бұл жағдай уақытша құбылыс), сонымен қатар жоғары сынып білім алушылардың (білім алушылардың), ересектердің және жалпы жұртшылықтың күшімен жүзеге асырылады. Бұл сөзбен емес, іс-жүзінде мектеп білім алушыларының жалпыадамзаттық тәрбиесі. Әрине, барлық оқу-тәрбие процесін кәсіби маман басқарады.

Дәстүрлі оқытуда мұғалімнің басқару функциялары шамалы, олар тіптен жоқ деп айтуға болады. Оның міндеті – балаларды оқыту және тәрбиелеу, ол үшін жалақы алу. Сонымен қатар, ол мұны өзінің тікелей қызметімен көрсетеді: ол оқу курсының барлық тақырыптарын баяндайды, тапсырмалар береді, тексереді және бағалайды.

Мектеп пен мұғалімдерді басқа адамдар басқарады: мектеп директоры, оның орынбасары, ал сыныптарда сіз бәрін оқытып, мүмкіндігінше тәрбиелеуіңіз керек.

Ұжымдық сабақтарды енгізу түбегейлі өзгерістерге әкеледі: педагог тек мұғалім және тікелей тәрбиеші ғана емес, сонымен қатар нағыз көшбасшы болады. Оқу процесінде мұғалім көптеген функцияларды атқаратын өзін-өзі басқаруды ұйымдастырып, жолға қоюы керек: жоспарлау мәселелері, әркімнің жұмысын басқару (кіммен жұмыс істеу керек), жарысты ұйымдастыру, тәртіп, тапсырмаларды бөлу, қатысушыларды тарту, олардың функцияларын түсіндіру және т.б. Мұның бәрін басшы-мұғалім жібереді.

Графикалық түрде ұжымдық және дәстүрлі оқыту формалары арасындағы айырмашылықтарды келесідей көрсетуге болады (2-сурет):

М – мұғалім, О – оқушы — байланыс түрлері

2-сурет. Ұжымдық және дәстүрлі формалар арасындағы айырмашылықтар [17;18]

2 Сабақ мазмұнын жобалау ерекшеліктері

Дидактикада көрнекті орыс педагогі К.Д. Ушинскийдің еңбектерінен бастау алатын және көпаспектілік сипаттағы сабақтың типтері мен түрлерінің көптеген жіктелімдері бар. Ең танымалы – дидактикалық мақсаттары бойынша сабақтардың типологиясы болып табылады (1-кесте).

1-кесте. Сабақ типологиясы

Типтер	Арнайы мақсаты	Түрлері
Жаңа білімді меңгеру сабағы	Жаңа ақпаратпен танысу және алғашқы бекіту	Дәріс, әңгімелесу, презентация, экскурсия, зерттеу, сызба құрастыру.
Білімді бекіту және ББД-ны қалыптастыру сабағы	Білімді қайталама бекіту және білімді іс-жүзінде қолдану дағдылары мен біліктерін дамыту.	Семинар, пікірталас, зертханалық жұмыс, жоба, кейс құрастыру, іскерлік ойын, конкурс, КВН, викторина.
Жалпылау және жүйелеу сабағы	Алынған білімді жалпылау және жүйелеу, жаңа мен ескінің өзара байланысын көрсету, жалпы жүйедегі жаңа білімнің орны.	Семинарлар, сұхбаттар, зерттеу, пікірталас, дебат, рөлдік және іскерлік ойындар, саяхаттар, жарыстар, викториналар.
Білім, білік, дағдыны тексеру, бақылау және бағалау, және білімді түзету сабағы	Тақырып бойынша ББД сапасын анықтау, тақырыпты меңгеру деңгейін анықтау.	Тест тапсырмалары, жазбаша жұмыс, емтихан
Біріктірілген сабақ	Жаңа білімді өз бетінше практикада қолдана білу қабілеттерін дамыту	экскурсия, конференция, семинар, практикум, мастер-класс.

[19].

Жобалау кезінде сабақтың негізгі компоненттерін ескеру қажет:

- оқу бағдарламасына сәйкес оқу мақсаттары;
- сабақ мақсаттары;
- мазмұны;
- мұғалім мен білім алушының іс-әрекеті;
- оқыту әдісі;
- бағалау;
- ресурстар.

1-кезең – сабақтың типі мен түрін анықтау. Зерттелетін тақырыптың құрылымында бұл сабақ не үшін қажет және 1-кестеге сәйкес қай сабақты таңдаймыз деген сұрақтарға жауап береміз.

2-кезең – сабақтың идеясы, ең алдымен, оның мақсаттарында көрінеді. Ұзақ мерзімді жоспар бойынша оқытудың мақсаты қандай, оның барлық логикасын анықтайтын сабақтың жетекші мақсаты. Егер бұрын білім, білік,

дағдыны қалыптастыру жетекші мақсат болса, жаңартылған мазмұнды жүзеге асыру арқылы – жеке тұлғаны дамыту болды. Сондықтан, негізгі міндет – екі қатысушы жақтың мақсаттарын белгілеу және ұсыну, оларды үйлестіру. Бұл ретте білім, білік, дағдыны қалыптастыруды ешкім жоққа шығармағанын ескеру қажет. Мақсаттарды үйлестіру мұғалімнің оқу мақсаттарын білім алушы әрекетінің мақсатына айналдыра алуында.

3-кезең – алға қойылған мақсаттарды ескере отырып, мұғалім сабақтың мазмұнын таңдайды. Қазіргі сабақ мазмұнының ерекшелігі білім алушы нені білуі (есте сақтау, қайта жаңғырту) керек деген сұраққа жауап беру ғана емес, сонымен бірге жалпыға бірдей оқу әрекетін қалыптастыру болып табылады. Бұл ретте мыналарды анықтау қажет:

- мұғалім өзі не айтады;
- білім алушылар өз бетімен нені үйренеді;
- мұғалім қандай сұрақтар қояды;
- қандай тапсырмалар ұсынады;
- игеру процесін қалай басқаруға болады.

4-кезең – ең алдымен, сабақта мұғалім мен білім алушылардың іс-әрекеті ерекшеленеді.

Білім алушы дәстүрлі типтегі сабақта қатысушыдан және мұғалімнің нұсқауларын енжар түрде орындаудан енді басты рөлге айналады. «Мүмкіндігінше балалар өз бетімен білім алуы керек, ал мұғалім бұл дербес процесті басқарып, оған материал беруі керек», - К.Д. Ушинский сабақтың мәнін көрсетеді. Мұғалім оқу процесін жасырын басқаруды жүзеге асыруға, білім алушыларды шабыттандырушы болуға шақырылады. Уильям Уордтың сөздері қазір өзекті бола бастады: «Жетелеуші ұстаз айтып береді. Жақсы ұстаз түсіндіреді. Көрнекті ұстаздар көрсетеді. Ұлы ұстаз шабыттандырады».

Оқытудың, тәрбиелеудің, дамытудың жоғары тиімділігіне ықпал етіп, мұғалімнің шығармашылық жұмысына кедергі келтірмесе, бүгінгі таңда мұғалім сабақтың құрылымын еркін таңдайды.

Сабақта жаңа педагогикалық және әдістемелік тәсілдерді қолдану нәтижесінде сабақтың құрылымы да өзгеруде:

- белсенді оқыту;
- саралап оқыту;
- зерттеушілік оқыту;
- интерактивті оқыту;
- диалогтік оқыту;
- әртүрлі жастағыларды оқыту;
- АКТ.

Сабақты жобалаудағы 5-кезең – оқу құралы ретінде оқу-әдістемелік құралдарды, дидактикалық материалдарды, демонстрациялық материалдарды, оқу-әдістемелік кешендерді, компьютерлік технологияларды, цифрлық білім беру ресурстарын, аудиторияны таңдау.

Егер бұрын мұғалім – ақпараттың аудармашысы, нормалар мен дәстүрлердің сақтаушысы, бақылаушысы, ал білім алушы – мұғалім іс-әрекетінің

объектісі болса, тұлғалық-бағдарлы парадигмаға көшумен мұғалімнің функциялары елеулі түрде өзгерді: ұйымдастырушы, ынтымақтастық, кеңесші, ал білім алушының ұстанымы: белсенділік, өзін-өзі жетілдіру мотивінің болуы, іс-әрекетке қызығушылықтың болуы.

Мұғалімнің сабақ сапасына эмоционалды қатынасы да ерекше маңызға ие. Мұғалімнің бұл сабақты қалай баптайтыны, оның қалай «пішінге кіре алатыны», өзінің педагогикалық мінез-құлқы туралы қаншалықты нақты ойлайтыны, жобаланған сабақтың тиімділігі көп жағдайда байланысты [20; 21].

Қазіргі уақытта, белгілі болғандай, жоспарлаудың келесі түрлері келесідей бөлінеді: ұзақ мерзімді, орта мерзімді (күнтізбелік-тақырыптық) және қысқа мерзімді (сабақ бойынша).

Ұзақ мерзімді жоспар:

- білім беру деңгейлеріне арналған бұл жоспар барлық сыныптардың пәндерінің тарауларын анықтайды және жалпы ережелерді белгілейді;
- үлгілік оқу жоспарының құрамдас бөлігі ретінде жоспардың бұл түрі оқу жылына арналған тақырыптар мен бөлімдерді анықтайды. Ол белгілі бір бөлім/бөлімше, тақырып шеңберінде қажетті оқу мақсаттарын қамтиды;
- үлгілік оқу жоспарының құрамдас бөлігі ретінде бір жылда өтілетін оқу материалының бөлімдерін/тақырыптарын анықтайды. Ұзақ мерзімді жоспар белгілі бір бөлім/кіші бөлім/тақырып шеңберінде қарастырылатын оқу мақсаттарын қамтиды.

Үлгілік оқу жоспарындағы оқу мақсаттары кодтау арқылы берілген. В коды бірінші болып табылады.

Цифр сыныпты білдіреді, екінші және үшінші сандар бөлімдер мен бөлімшелер, ал төртінші оқыту мақсатындағы нөмірлеу. 1.1.2.1 кодтауында «1» – «1.2» сыныбы. - бөлім мен бөлімше, «1» – оқу мақсатындағы реттік нөмірі.

Мысалы, 4-сыныпқа арналған математикада (2-кесте):

2-кесте – Бастауыш сыныптардағы математикадан үлгілік оқу бағдарламасының ұзақ мерзімді жоспарының үзіндісі

1-бөлім: Сандар мен шамалар				
Бөлімше	1-сынып	2-сынып	3-сынып	4-сынып
1.1 Натурал сандар және 0 саны. Бөлшектер	1.1.1.1 натурал сандардың/нөл санының жасалуын түсіну, ішінде тура және кері санау 10/11-20, санның натурал сандар қатарындағы орнын анықтау	2.1.1.1 100 саны ішіндегі сандардың жасалуын түсіну, 100 саны ішінде тура және кері санау, санның натурал қатардағы орнын анықтау	3.1.1.1 1000 саны ішінде сандардың жасалуын түсіну, 1000 саны ішінде тура және кері санау, санның натурал қатардағы орнын анықтау	4.1.1.1 көп таңбалы сандардың жасалуын түсіну, санның ішіндегі орнын анықтау 1 000 000 санындағы натурал сандар

	1.1.1.2 бір таңбалы сандар мен 10/11-ден 20-ға дейінгі сандарды оқу, жазу және салыстыру	2.1.1.2 екі таңбалы сандарды оқу, жазу және салыстыру	3.1.1.2 үш таңбалы сандарды оқу, жазу және салыстыру	4.1.1.2 көп таңбалы сандарды оқу, жазу және салыстыру/ сандарды берілген цифрға дейін ықшамдау
	1.1.1.3 бір таңбалы сандардың құрамын анықтау / 20 ішіндегі сандардың таңбалы құрамы, разрядты мүшелердің қосындысына бөлшектеу	2.1.1.3 екі таңбалы сандардың разрядтық құрамын анықтау, сандық мүшелердің қосындысына ыдырату / 12-ге дейінгі сандарды оқу, жазу және римдік нөмірлеуді қолдану	3.1.1.3 үш таңбалы сандардың разрядтық және класстық құрамын және разряд бірліктерінің жалпы санын анықтау, разрядтық мүшелердің қосындысына ыдырату	4.1.1.3 көп мәнді сандардың разрядтық және класстық құрамын және разряд бірліктерінің жалпы санын анықтау, разряд мүшелерінің қосындысына ыдырату

Орта мерзімді жоспар

• бұл жоспар ұзақ мерзімді жоспарда айқындалған бағыттарды және оларды барынша қысқа мерзімде жүзеге асыруды көрсетеді. Орта мерзімді жоспарлар белгілі бір кезеңге белгіленген негізгі міндеттерді көрсетеді. Онда әр тоқсан немесе бөлім үшін тақырыптар көрсетілген;

• орта мерзімді жоспарлауды әдетте мұғалімдер тобы немесе оқу жоспарын сабақтар топтамасына құратын жеке мұғалім жүзеге асырады;

• орта мерзімді жоспарлау ұзақ мерзімді жоспарда айқындалған бағыттарды нақтылайды және қысқа мерзімге жүзеге асырылады. Орта мерзімді жоспарлар әрбір тоқсан немесе бөлім бойынша оқу тақырыптарын көрсететін белгіленген кезеңге арналған негізгі міндеттерді тұжырымдайды. Секциялар ішіндегі сағаттарды бөлу оқытушының қалауы бойынша өзгеруі мүмкін;

• орта мерзімді жоспарларда мұғалімдерге тақырыптар мен тараулар бойынша сабақтар өткізу, аудиториядағы білім алушылардың іс-әрекетін ұйымдастыру, соның ішінде ресурстар (интернет, мәтіндер, жаттығуларға арналған бейне және аудио материалдар және т.б.) бойынша ұсыныстар бар. Мұғалім сыныптағы білім алушылардың жеке ерекшеліктері мен үлгерім деңгейін ескере отырып, тапсырма түрлерін түрлендіріп, өзгерте алады.

Үлгі ретінде Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2020 жылғы 6 сәуірдегі №130 бұйрығына 4-қосымшада ұсынылған «Орта және арнаулы білім беру ұйымдарын жүргізу үшін педагогикалық қызметкерлерге

қажетті құжаттардың формалары» формасын пайдалану қажет. [22] (3-кестені қараңыз).

Қысқа мерзімді жоспар

- жоспарлардың бұл түрі пәндер бойынша сабақтардың мазмұнын жоспарлауға арналған нақты әдістемелік ұсыныстарды, яғни, орта және ұзақ мерзімді жоспарларда айқындалған мақсаттарға жету үшін қажетті ресурстарды пайдаланудың нақты жолдарын қатиды. Сабақ жоспарын жоғарыда көрсетілген тәртіппен берілген шаблонға сәйкес оқытушы өз бетінше құрастырады (4-кестені қараңыз);

- сабақты жоспарлау мұғалімдерге мынаны түсінуге көмектеседі: бірізді сабақтар топтамасы кім үшін жоспарланған, нені оқыту керек және қандай бағалау әдісін қолдану керек. Қысқа мерзімді жоспарға сабақтың мақсаттары, сабақтың міндеттері, пайдаланылған түгендеу және жоспар-конспект кіреді. Негізінен, әрбір сабақтың ұпайын бір минутта есептеуге болады;

- сабақ жоспарын құру кезінде мұғалімге оқытудың сараланған тәсіліне назар аудару және білім алушылардың жеке ерекшеліктерін ескеру ұсынылады.

Осылайша, ұзақ мерзімді, орта мерзімді және қысқа мерзімді жоспарлар арасында өте тығыз байланыс бар, өйткені жоспарлаудың жалпы мақсаттары төмендегідей:

- жұмыс кезеңдерінің бірізділігін ұйымдастыру;
- әр сабақтың оқыту мен оқу мақсатын анықтау;
- оқыту мен оқу нәтижелерінің әдістемелік өлшемін бекіту;
- күтілетін нәтижелерге жету үшін тәрбиелік-педагогикалық міндеттерді анықтау;

- білім берудің барлық кезеңдерінде мақсатты оң динамикасын қамтамасыз ету;

- барлық білім алушыларды оқу процесіне тартуды стратегиялық жоспарлау [23].

Біз орыс тілінде оқытатын мектептерде орыс тілін үйрену мысалында сабақты дамыту процесін көрсетеміз.

Пәндер бойынша орта мерзімді (күнтізбелік-тақырыптық) жоспар						
тәртіп _____						сынып _____
Барлығы: _____ сағат, аптасына: _____ сағат						
№ р/с	Бөлім/ Өтпелі тақырыптар	Сабақтың тақырыбы	Оқыту мақсаттары	Сағаттар саны	Берілген уақыт	Ескертпе
I тоқсан						
II тоқсан						
III тоқсан						
IV тоқсан						

3-кесте. Пәндер бойынша орта мерзімді (күнтізбелік-тақырыптық) жоспар

(білім беру ұйымының атауы)
 Қысқа мерзімді (сабақ) жоспары

(сабақ тақырыбы)

Бөлім		
Мұғалімнің тегі, аты, әкесінің аты (бар болса).		
Күні		
Сынып	Қатысушылар саны	Қатыспаушылар саны
Сабақ тақырыбы		
Оқу бағдарламасына сәйкес оқу мақсаттары		
Сабақтың мақсаттары		

Сабақ барысы

Сабақтың кезеңі / Уақыты	Мұғалімнің іс-әрекеті	Білім алушының іс-әрекеті	Бағалау	Ресурстар

4-кесте. Қысқа мерзімді жоспар үлгісі

Жоспарлаудағы жиі кездесетін қателіктер

Сабаққа алдын ала дайындық – мұғалімнің өзі шешетін, күнделікті міндеті. Ол үшін мұғалім мұғалімнің кәсіби стандартында көрсетілген бірқатар әрекеттерді орындай алуы керек. Бұл құжатты енгізу мұғалімдердің бұл мәселені шешуде проблемалары бар екенін және сабаққа дайындықтың мазмұны мен кезеңдерін өзгерту қажеттігін көрсетті.

Дегенмен, сабақты жоспарлау кезінде педагог-практиктер белгілі бір қиындықтарға тап болады. Н.П.Мурзина [24] сабақ жоспарларында кездесетін үлгілік қателерді анықтайды (3-сурет):

3-сурет. Сабақ жоспарындағы жиі кездесетін қателер

Педагогикалық қызметте бұл қиындықтарды қалай шешуге болатынын және сабақты жоспарлау үшін еңбек әрекеттерін жүзеге асырудағы мұғалімдердің құзыреттілігін не сипаттайтынын қарастырайық.

Дәстүр бойынша, оқу тақырыбын оқу барысында мұғалім білім алушылардың пәндік білім мен дағдыларды дамытуына ерекше мән берді.

Қазіргі сабақта үлгілік оқу бағдарламалары мұғалімнің оқу материалымен іс-әрекет тәсілдерін меңгеру және оқу дағдысы мен тұлғалық қасиеттерін дамыту жұмысын ұйымдастыруға бағыттайды. Сондықтан білім беру нәтижелерін қалыптастыру процесінің ерекшелігі неде және оны қалай жоспарлау керектігін білу қажет.

Заманауи сабақтың мақсатын құрастыра білу үлгілік оқу бағдарламаларына сәйкес білім алушылардың жоспарланған нәтижелерін анықтауды білдіреді. Сабақ жоспарында мақсаттарды тұжырымдау мұғалімнің үлгілік оқу бағдарламаларын жүзеге асырудағы іс-әрекеттік тәсілінің мәнін түсінетінін көрсетеді: онда мақсаттар білім алушының оқу нәтижелері ретінде анықталған, ал мұғалім оларға жету үшін не істеу керектігі үлгілік оқу бағдарламаларында сипатталмайды, оны мұғалім өзі анықтайды. Білім алушы қол жеткізе алатын әрекеттерде сипатталған білім алушылардың жоспарланған нәтижелері оқу пәндері бойынша бағдарламаларда (пәндік нәтижелер), жалпыға бірдей оқу әрекетін қалыптастыру бағдарламасында, оқу және АКТ құзыреттілігін қалыптастыру бойынша пәнаралық бағдарламаларда тұжырымдалған (мета-тақырып және жеке нәтижелер). Мұғалім осы құжаттардың ішінен сабақта оқу тақырыбын оқу барысында білім алушылар қол жеткізетін нәтижелерді өзімен бірге таңдап алып, оны сабақ жоспарына енгізеді [24].

Мақсат қоюдың қазіргі кезеңінің мәнін түсіну – мұғалім іс-әрекетіндегі маңызды сәт. Бұл тәсілдеме Б. Блумның мақсат қоюдың тиімді технологиясында баяндалған. Автор білім берудегі мақсат қою әдістерін талдап, әрқайсысының тиімділігі мен тиімсіздігін көрсетті (5-кесте) [25].

5-кесте. Мақсат қою әдістерін талдау

Оқу мақсаттарын қоюдың үлгілік жолдары	Әдістің тиімділігін бағалау
1. Зерттелетін мазмұн арқылы мақсат қою: <i>«құбылысты зерттеу, теореманы зерделеу...»</i>	1. Әдіс инструменталды емес – нәтиже түсініксіз
2. Мұғалімнің іс-әрекеті арқылы мақсат қою: <i>«таныстыру, түсіндіру, айту...»</i>	2. Педагог өз іс-әрекетіне назар аударады, білім алушылардың нәтижесі анықталмайды
3. Білім алушылардың іс-әрекеті арқылы мақсат қою: <i>«әдістерді орындау, есептер шығару, жаттығуларды орындау...»</i>	3. Зейін іс-әрекеттің сыртқы жағына шоғырланады, оның салдары – дамудағы өзгерістерді көрсетпейді
4. Білім алушылардың интеллектуалдық, эмоционалдық, тұлғалық дамуының ішкі процестері арқылы мақсат қою: <i>«дағдысын қалыптастыру, дербестігін дамыту, көзқарасын қалыптастыру...»</i>	4. Жалпыланған мақсаттар деңгейінде оқу мақсаттарын қою. Белгілі бір сабақтың мақсаттары деңгейінде оқу үшін тақырыпты, білім алушылардың нәтижесі қандай болатынын нақтылау қажет.
5. Білім алушылардың іс-әрекетінде көрсетілген оқу нәтижелері арқылы мақсат қою: <i>«нақты фактілерді біледі, түсінеді,</i>	5. Игеру стандартын анықтауға мүмкіндік беретін мақсат қоюдың ең инструменталды тәсілі

<i>түсіндіреді, орындауды біледі, ережені қолданады»</i>	
--	--

Нәтижелер арқылы білім алушылардың мақсатын анықтау мұғалімге олардың жетістіктерін бағалау критерийлерін түсінуге мүмкіндік береді: нені бағалау керек, білім алушылар сабақта қандай әрекеттерді көрсете алады.

Б. Блум таксономиясында мақсатты жоспарлауды белгісіз формадағы етістіктерден немесе үшінші жақтан бастау ұсынылады (6-кесте).

6-кесте. Б. Блум бойынша жоспарлау мақсаттары

Мақсаттарды тұжырымдау	Мақсаттарды тұжырымдау тиімділігін талдау	Дұрыс тұжырымдау нұсқасы
Орыс тіліндегі септіктерді зерттеу	Білім алушылар тақырыпты зерттеу барысында не көрсететіні және мұғалім нені бағалау керек екендігі белгісіз	<i>Орыс тіліндегі септіктерді білу</i>
Оқулықтағы мәтінді оқу	Мақсаттардың жалпыланған тұжырымы, бұл процестің нәтижесі көрсетілмеген	<i>Мәтінді оқып, тақырып бойынша қажетті ақпаратты табыңыз</i>
Сөйлеу бөлігі ретінде зат есімнің морфологиялық белгілерін білу	Мақсаттар білім алушылардың іс-әрекеттерінде көрсетілген оқыту нәтижелері арқылы тұжырымдалады, бұл үлгілік оқу бағдарламасына сәйкес келеді	<i>Технология талаптарына сәйкес келеді</i>

Сабақта оқу іс-әрекетінде мақсат қою шынымен де маңызды кезең болып табылады, сондықтан жоспарланған нәтижелер мен педагогикалық міндеттерді сипаттағаннан кейін мұғалім білім алушымен бірге мақсат қою және мақсаттарға жету процесін жүзеге асыруға көмектесетін технологияларды таңдайды.

Сабақтың мақсатын бірлесіп қою кезеңі формальды емес, бағытталған болуы керек деп А.Н. Леонтьев есептейді, «...қызығушылықты ояту үшін мақсатты көрсетпеу керек, содан кейін мақсатқа бағытталған әрекетті мотивациялық түрде ақтауға тырысу керек, бірақ, керісінше, мотив құру керек, содан кейін сол немесе басқа пәндік мазмұнда мақсатты табу мүмкіндігін ашу керек» [26, 101 б.].

Осылайша, сабақта мақсат қою кезеңін жоспарлау кезінде жоспарланған нәтижелер мақсаттарды анықтаудағы нұсқаулық болып табылады, білім алушылар оларды өз деңгейінде тұжырымдайды, ал мұғалім мақсатты нақтылап, тақтада бекітеді. Сабақта мақсаттың көрнекілігі білім алушылардың сабақтың соңында жоспарланған нәтижеге қол жеткізуді түсінуге көмектеседі. Жаңадан бастаған мұғалім үшін бұл да маңызды: бұл сабақтың логикасын – мақсаттан нәтижеге дейін сақтауға, әрекет ету тәсілін игеру бойынша өзін-өзі бақылауды және өзін-өзі бағалауды ұйымдастыруға, білім алушылардың оқу әрекеттерін

және педагогикалық мәселелерді шешудің тиімділігін адекватты бағалауға көмектеседі.

«Зат есімнің септелуі» оқу тақырыбы аясында мұғалімнің іс-әрекетін қарастырайық. Педагог білім алушылар үшін жоспарланған нәтижені анықтайды: *септелу алгоритмін және оны ауызша және жазбаша сөйлеуде қалай қолдану керектігін біледі*, содан кейін өзі үшін педагогикалық тапсырманы тұжырымдайды: *«Зат есімнің септелуін қалай анықтауға болады» алгоритмін құру бойынша жұмысты ұйымдастыру*.

Сыныптың тақырыпты үйренуге дайындығына қарай мұғалім өз міндеттерін нақтылай алады, мысалы, егер білім алушылардың оқу дағдыларын қалыптастыру деңгейі жоғары болса, онда – алгоритм құрастыру бойынша өзіндік жұмысты ұйымдастыру; егер жеткіліксіз қалыптасқан болса, онда – алгоритмді құрастыруға жетекші диалогты пайдалана отырып фронтальді жұмыс [27].

Сабақтың даму процесі

Орыс тілін оқытудың жаңартылған мазмұнының бүкіл әдістемелік жүйесі екінші тілді оқыту теориясын есепке алуға негізделген, онда негізгі шарт – барлық тілдік материалды берудің коммуникативтік бағыты сақталады. 5-9 сыныптарда оқытылатын курс орыс тілі мен әдебиетінің кіріктірілген курс ретінде берілген. Бағдарлама оқу мен грамматикалық материалды біріктіретін сабақты жоспарлауды қарастырады. Бұл оның құрылымын анықтайды: әрбір сабақта мәтіндік материал бойынша жұмыс және тілдік материал бойынша жұмыс (орфография, грамматикалық ережелер, анықтамалар, ауызша және жазбаша сөйлеуді дамытуға арналған жаттығулар) болуы керек. Орыс тілін шет тілі ретінде оқытудың негізгі мақсатын жүзеге асыру – сөйлеу дағдыларын қалыптастыру – тілді үйренуде тараптарды қамту, сөздік қорын кеңейту, орыс тілінде өз бетінше ойлау дағдыларын игеру.

Оқу материалы қазіргі орыс лингводидактикасының, олардың ішінде лексиканың жетекші принциптерін ескере отырып ұсынылуы керек; лексика мен грамматиканы өзара байланысты зерттеу, сөйлеу әрекетінің барлық түрлерін белсендіруге бағытталған теориялық ақпарат пен практикалық тапсырмалардың орынды дозасы; тілдік материалдың айқын коммуникативтік бағыты.

Пәнаралық байланыстар ақпараттық қанықтылыққа ие дидактикалық мәтіндер арқылы орнатылады. Мәтіндер мен мәтіннен кейінгі тапсырмалар және жаттығулар тек мәлімдемелерді құрастыруға ғана емес, сонымен қатар сөйлеу әрекетін, сөйлеу мінез-құлқын көрсетуді қамтуы керек.

Нақты материалды ұсыну әдістемесі ғылымның талаптарына, сөйлеу әрекетінің түрлерін бір уақытта дамытуға, шет тілін оқытудағы көрнекілік пен коммуникативтілікке сәйкес келуі керек. Осыған байланысты мәтіндік материал тек орыс халқының тарихын, мәдениетін, дүниетанымын ғана емес, сонымен қатар ҚР тіл саясатына, Қазақстандағы орыс тілінің қазіргі қолданысының жалпы әлеуметтік-мәдени кеңістіктің ажырамас бөлігі ретіндегі ерекшеліктеріне жауап беруі тиіс.

Оқу материалының мазмұнын үш негізгі формада ұсынуға болады: зерттелген грамматикалық формалар мен лексикалық бірліктердің жеткілікті санын қамтитын мәтіндік материал, теориялық материал – анықтамалар мен орфографиялық ережелері және практикалық – лексика-грамматикалық жаттығулар.

Мысалы, 6-сыныпта «Орыс тілі» пәнінен «Паронимдер» тақырыбына арналған жаттығулар. Тапсырмалар:

1. Ознакомьтесь с нормой употребления глаголов выходить и сходить.

2. Составьте вопросительные предложения с данными паронимами. Употребление глаголов выходить и сходить регламентируется грамматическими правилами. В предложении с предлогом из употребляется глагол выходить (выйти), а в предложении с предлогом с – глагол сходить (сойти). Поэтому из вагона, из автобуса, из троллейбуса, из трамвая выходят, а с поезда, с теплохода, с корабля сходят.

3. Ответьте на вопросы, используя паронимы. Какой пароним надо употребить, когда речь идет:

1) о необразованном человеке;

2) о грубом и невежливом человеке;

3) о человеке, занимающемся дипломатической деятельностью;

4) о лице, награжденном дипломом какого-либо конкурса.

Слова-помощники: невежа // невежда, дипломат // дипломант.

Рекомендуется использовать такие учебные тексты и практические упражнения, которые реализуют выполнение индивидуальной работы, работы в паре и группах.

Орыс тілін оқытуды практикалық әдістер мен тәсілдер негізінде құру қажет. Тілдік жаттығулар минималды көлемде ұсынылуы, мәтіндерге негізделген сөйлеу (коммуникативтік) жаттығулары басым болуы керек.

Орыс тілін екінші тіл ретінде оқытуда келесі педагогикалық тәсілдер ұсынылады:

1. Тапсырмаларды білім алушының жеке мүмкіндіктерін ескере отырып қолдану және олардың қателерін жіктеу үшін емес, оларды жою жұмыстарын ұйымдастыру мақсатында зерттеу.

2. Мұғалім мен білім алушылар арасында, сондай-ақ өзара білім алушылардың арасындағы сенім атмосферасын құру.

3. Білім алушылардың жеке қабілеттеріне сәйкес тапсырмаларды саралау.

4. Топтарда жұмыс істеуге жағдай жасау (әр білім алушы топта жұмыс істеу кезінде әр түрлі рөл атқара алады, мысалы, көшбасшы рөлі, «көшбасшының соңынан еру» және т.б.).

5. Өз бетінше шешім қабылдауға, таңдауға, талқылауға және өз ойын білдіруге ерік беру.

6. Мұғалім тек бағыттап, білім алушылар өз бетімен білімді меңгеретін шынайы өмірге байланысты тапсырмаларды қолдану.

7. Әртүрлі оқу мақсаттарын пайдалану сыни тұрғыдан ойлауды дамытады, басқа білім алушылардың пікірін мұқият тыңдай отырып, білім алушыларды

мақсат қоюда, проблемаларды зерттеуде, жауап табуда, мәселелерді талқылауда және өз пікірлерін білдіруде өз бетінше жұмыс істеуге үйретеді.

8. Оқытудың интерактивті әдістерін қолдану білім алушылардың жеке көзқарасын дамытуға және басқалардың пікірімен санасуға көмектеседі.

9. Оқытудың бірлескен әдістерін қолдану білім алушылардың бойында топта жұмыс істеу, пікірталас пен ынтымақтастықта келісімге келу, топ мүшесінің жауапкершілігін алу, өзін-өзі басқару және басқару процесінде дағдыларды қалыптастыру болып табылады.

Орыс тілін екінші тіл ретінде оқытуда тиімді сөйлеу және тыңдау дағдыларын одан әрі қалыптастыратын белсенді оқу мен жазу әдістерін зерттеу ұсынылады.

Әртүрлі тапсырмаларды пайдалану кезінде ескеру қажет кейбір мәселелер:

- бір сабақ аясында көптеген әртүрлі тапсырмаларды жоспарлау ұсынылады. Бір сабақта төрт, бес немесе одан да көп түрлі-түрлі тапсырмаларды қамту керек. Жұмысты қысқа мерзімде қамтамасыз ету қажет, мысалы, 10 минут. Білім алушылардың зейінін шоғырландыратын уақыт өте қысқа;

- әрбір тапсырма алдыңғы тапсырмадан кейін орындалатынына назар аудару және білім алушылардың негізгі оқу мақсаттарын үнемі еске түсіру қажет. Тапсырманы әртүрлі тәсілдермен қайталаңыз. Мысалы, тапсырманы ауызша орындаңыз, содан кейін сыныптан сол тапсырманы жазбаша орындауды сұраңыз. Ол білім алушыларға тапсырманы түсінуге, бірқалыпты келесі тапсырмаға өтуге, бұрынғы алған білімдерін нығайтуға және білім алушыларға бірнеше дағдыларды жаттықтыруға мүмкіндік береді;

- жалпы сынып іс-әрекетіне жеке, жұптық, топтық және ұжымдық тапсырмаларды енгізу [28, 134-136 б.].

Қысқа мерзімді жоспар құру (жеке сабақ жоспары)

Қалыптастырушы бағалау мүмкіндіктерін қамтитын орта мерзімді жоспарды жасағаннан кейін мұғалімдер жеке сабақ жоспарын (қысқа мерзімді жоспар) жоспарлайды. Қысқа мерзімді сабақ жоспарын жоспарлағанда, берілген сабақтың мақсаты (мақсаттары) қандай екенін шешеді. Мақсат пән бағдарламасындағы оқу мақсаттарымен анықталады, бірақ оқу мақсатының барлық бөліктерін қамтымайды. Мысалы, 4-сыныпта оқытудың мақсаттарының бірі келесідей көрсетіледі: *мағыналық тұтастығын, анықтығын ескере отырып, мәтін құрап, кіріспе, негізгі бөлім және қорытындыны бөліп көрсете білу.*

Бұл оқу мақсаты әртүрлі мақсаттардан тұратын бірнеше сабақтардың негізі болып табылады. Сабақ мақсаттары білім алушының бақыланатын өнімділігін/мінез-құлқын сипаттайды және білім алушылардың оқу нәтижесінде нені меңгеруі күтілетінін түсіндіреді. Сабақтың мақсаттарын тұжырымдаған кезде осы сабақтан күтілетін оқу нәтижелерін есте сақтау қажет. Бұл көмектеседі:

- мұғалімнің емес, білім алушының белсенділігіне мән беруге;
- сабақты оңай жоспарлауға;
- білім алушылардың оқуын дәлірек бағалауға;

- оқу мен оқытуды оңай бағалауға.

Сабақты жоспарлау

Сабақтың мақсаты анықталғаннан кейін сол мақсатқа жету үшін сабақ жоспарланады. Жоспарлау кезінде мұғалім қолдана алатын бірнеше тәсілдемелер бар.

Оқытудың дәстүрлі дидактикалық әдістері білім алушылардың әртүрлі тұлғалық ерекшеліктерін, мотивациясын, талпыныстарын, қызығушылықтарын, дағдыларын, оқу стилін және әлеуметтік жағдайын аз ескереді. Мысалы, мұғалім тыныс белгілерінің әртүрлі түрлері туралы дәріс оқиды және білім алушыларға конспектілеп отыруды ұсынады.

Заманауи оқыту мен оқу әдістері білім алушылардың қажеттіліктеріне мұқият назар аударады, өйткені оларға қол жеткізудегі сіздің жетістігіңіз оқудың сапасы мен санына айтарлықтай әсер етуі мүмкін. Оқыту осы Бағдарламаның талаптарына сәйкес болуы керек, білім алушылар осы процесте қалай оқу керектігін үйренеді. Мұғалім сабақты тиімдірек жоспарлау арқылы пәннің оқу бағдарламасының да, білім алушылардың да қажеттіліктерін ескереді.

Мысалы, мұғалім сабақтың мақсатын көрсете отырып, белсендірек жоспар құрады.

- Білім алушылар «ақпарат алмасу» ойынын ойнайды. Жұппен жұмыс жасай отырып, білім алушылардың бірі 60 секунд ішінде осы тақырып бойынша алған барлық ақпаратты қорытындылайды. Жұптың біреуі 50 секунд ішінде естігендерін қорытындылайды. Білім алушылар уақыт өткен сайын уақытты 10 секундқа қысқарта отырып, естігендерін өзгертіп, қорытындылайды. Білім алушылар 10 секундта берілетін ақпаратты талдап, ақпаратты қалай ұсыну керектігін шешеді. Мұғалім бұл рефлексияны жеңілдетіп, тақтада маңызды сәттерінің тізімін жасай алады.

- Білім алушылар оқудың маңызды сәттерінің мәтінін оқуда және олардың түйіндемелеріне қосатын негізгі ақпарат бөліктерін анықтауда көмекші құрал ретінде пайдаланады. Білім алушылар ерекшеленген мәтінді салыстырып, өздері анықтаған мәліметтердің ұқсастығы мен айырмашылықтарының себептерін талқылайды.

Бұл нұсқалар бірін-бірі жоққа шығармайды және бір сабақта немесе сабақтар топтамасында біріктіріледі.

Әртүрлі тапсырмаларды пайдалану кезінде ескеру қажет кейбір пайдалы тұстары:

- Бір сабақта ***әртүрлі тапсырмаларды*** жоспарлаңыз. Бір сабақта төрт, бес немесе одан да көп әртүрлі тапсырмаларды қамтуыңыз керек. Жұмысты қысқа мерзімде қамтамасыз етуді ойлаңыз, мысалы, 10 минутта. Білім алушылардың зейінін шоғырландыратын уақыт өте қысқа.

- Әрбір ***тапсырма алдыңғы тапсырмадан кейін орындалатынына*** көз жеткізіңіз және білім алушылардың негізгі оқу мақсаттарын үнемі бақылап отырыңыз. Тапсырманы әртүрлі тәсілдермен қайталауға дайын болыңыз. Мысалы, тапсырманы ауызша орындаңыз, содан кейін сыныптан сол тапсырманы жазбаша орындауды сұраңыз. Ол білім алушыларға тапсырманы

түсінуге, бірқалыпты келесі тапсырмаға өтуге, бұрынғы алған білімдерін нығайтуға және білім алушыларға бірнеше дағдыларды жаттықтыруға мүмкіндік береді.

• Сыныппен өзара әрекеттесу типтерін өзгертіп көріңіз. Қанша сөйлейтініңді ойлаңыз. Егер сіз тым ұзақ сөйлесеңіз, білім алушылардың бір-бірімен талқылауға және үйренуге уақыты аз болады. Сыныптың мұғалімнің нұсқауларын түсінетініне қалай көз жеткізу керектігі туралы ойланыңыз. Бүкіл сыныптың іс-әрекетіне жеке, жұптық, топтық және топтық тапсырмаларды қосуды ұмытпаңыз.

Сабақтарды жоспарлау кезінде келесі сұрақтарды қарастырған жөн:

1. Сабақтың мақсаты қандай? Сабақтың әрбір бөлігі білім алушының осы мақсатқа жетуіне қолдау көрсете ме?

2. Білім алушылар шын мәнінде не істеп отыр? Тапсырмалар бойынша нұсқаулар қаншалықты түсінікті, білім алушылар не істеуі керек және олар қандай нәтиже алуы керек?

3. Оқыту қалай өткенін қайдан білуге болады?

4. Сабақ барысында білім алушы болу деген нені білдіреді? Білім алушы көмек және/немесе сенімділік ала ала ма? Білім алушылар қосымша материалдарды ала ала ма?

5. Сабақ жоспары қаншалықты икемді? Сабақ жоспары көптеген түсіндірулерді қажет ететін білім алушының қызықты сұрағы, аудиовизуалды мәселелер, сыныптасының қысқаша кері байланысы сияқты күтпеген оқиғаларды шешуге көмектесе ала ма?

6. Білім алушылардан қандай кері байланыс естігіңіз келеді? Бұл мәселені қалай қосуға, жазуға және талқылауға болады? [29].

3 Қазіргі сабақтың әдістемелік негіздері

Қазіргі уақытта көптеген әдістер немесе оқыту технологиялары бар. Дегенмен, оларды технология деп атау заңсыз. Бұл жағдайда біз сұрақтың мәніне терең үңілмейміз, өйткені зерделі мұғалімге неге екені түсінікті болады.

Жоғарыда атап өтілгендей, оқу процесінде оқытудың ұжымдық түрі іс-жүзінде қолданылмайды, яғни дәстүрлі, өзінің орасан зор әлеуеті мен тиімділігімен ауысымдық жұптық жұмыс ерекшеленеді. Осыған байланысты біз сабақта қолдануға болатын кейбір әдістемелік әдістерді ұсынамыз.

Мұғалімдер үшін оқытудың жеке (ОЖТ), топтық (ОТТ) және ұжымдық (ОҰТ) тәсілдері туралы мәселе, әдетте, маңызды емес және қызығушылық тудырмайды. Күнделікті жұмысқа тікелей қатысы барлары мазалайды: «Мен мұнда қазақ тілі мен әдебиетінен сабақ беріп жатырмын. Маған білім алушылармен қалай ұжымдық жұмыс жасау керектігін айтыңыз. Менде VI сынып». Осындай сұрақтарды басқа пәндер бойынша мұғалімдер қояды².

Неден бастау керек? Топта (сыныпта) топтық сабақтарды қалай бастау керек?

«Іске қосу» әртүрлі жолдармен жасалуы мүмкін. Мұның бәрі мұғалімдердің нақты жағдайлары мен дайындығына байланысты. Мектепте топтық жұмысты білетін жалғыз адам және оны сабақтарыңызда қолданғыңыз келеді делік. Бұл жағдайда не істеу керек? Ең жақсы білім алушыларыңызды шеңбер сабақтарына шақырыңыз және алдымен бірнешеуін үйретіңіз. 3-4 сабақтан кейін сізде 15-17 көмекші болады, олармен сыныпта топтық жұмысты бастауға болады. Бұл тек жоғары сыныптарда ғана емес, бастауыш сыныптарда да жүргізіледі. Мүмкіндігінше, кейбір білім алушыларды тікелей сабақтан немесе ұзартылған күн топтарында үй тапсырмасын дайындау кезінде олармен құрамы ауыспалы жұптар ретінде істеуге болады. Мұндай жұмыс екі-үш күн болса, сіз бүкіл сыныппен ұжымдық оқуды бастай аласыз.

Мұндай «іске қосудың» жағымды жағы бар: сіз барлығымен жұмыс істей аласыз және білім алушылардың құрамы ауыспалы жұптармен істей алатынына көз жеткізе аласыз. Бірақ оның кемшіліктері де бар: көп уақыт босқа кетеді, жігіттерді сабақтан шығаруға тура келеді, жаңа жұмыс түріне барлығы бірдей араласа бермейді.

Сыныптағы барлық білім алушыларды олармен топтық сабақтарды бастауға қалай дайындау керек? Білім алушыларды ұжымдық жұмысқа дайындау кез келген сыныпта басталуы неғұрлым ертерек, соғұрлым жақсырақ болып табылады. Айтпақшы, бұл нақты мазмұнға да қатысты: кез келген тақырыппен құрамы ауыспалы жұптарда дайындықты бастауға болады. Сыныпты немесе тақырыпты таңдау мұғалімге байланысты, ал болашақта мектепте көптеген білім алушылар ұжымдық жұмыс амалдарын меңгергенде, онда оларға да байланысты болып келеді. Бұл жағдайда ұжымдық жұмысты бірінші рет жүргізу қажет болатын осы сыныптың білім алушыларын емес,

² Алдағы уақытта 90 жылдар мен 2000 жылдардың басындағы пәндік білім беру тәжірибесіне негізделген мысалдар келтіріліледі. Бұл жағдайда біз ұжымдық оқыту технологиясының өзін көрсету мақсатын көздедік.

болашақта жаңадан бастаушыларды топта жұмыс істеуге үйретуде басты рөл атқаратын үлкенірек немесе қатарлас білім алушыларды айтамыз. Дегенмен, бұл болашақта. Әзірге мектеп білім алушыларының ұжымдық оқуға араласуын мұғалім, берілген сыныптың мұғалімі арқылы қалыптастыра аламыз. Егер ұжымдық сабақты сабақ барысында басқа мұғалім бастап кетсе, онда не істеу керек?

«Іске қосу» нұсқаларының бірі. Мұғалім білім алушыларды тек бір-бірімен жұпта жұмыс істеуге дайындайды, бірақ ауысусыз, серіктес алмасусыз. Бұл бастауыш сынып мұғалімдеріне жақсы таныс, бірақ олардың барлығы да оны әдістемелік тұрғыдан өңдеген жоқ және әдетте бір-бірін дөрекі тексеруге келеді. Тәжірибелі мұғалімдер білім алушыларға олардың әрқайсысы не істеу керек және қандай ретпен жасау керектігі туралы өте нақты нұсқаулар береді. Мұғалім карталарды алдын ала дайындады. Тек екі картамен бастау жеткілікті. Бірақ сіз жұптық жұмысқа көп уақыт жұмсамау үшін көбірек жасай аласыз. Егер сіз алты түрлі карта дайындасаңыз, онда әр жолға екі түрлі карта берілуі мүмкін.

20 шақты қосу және азайту үшін материал өңделіп жатыр делік. Әр картада он мысал болсын.

Сондай-ақ тақтада жазылған екі картаның мысалдары бар, бірақ мысалдар жиынтығы әртүрлі. Мұғалім білім алушылардың бірін шақырады (артта қалмаған болғаны жөн) және барлығына шақырылған білім алушымен қалай жұмыс істейтінін көрсетеді.

Мұғалім: Ақмарал, қарашы – тақтада он мысал бар. Бұл сіздің картаңыз. Сіз барлық мысалдарды тез қарап шығыңыз және кейбір мысалда қиындықтар туындаса, ойланыңыз. Қажет болса, біз сізге көмектесеміз.

Бүкіл сыныпты осылай істеуге шақырады. Ақмарал барлық мысалдарды қарап шығып, шешіп: «Мен барлық мысалдарды шештім» деп жариялайды.

Мұғалім: Мен сіздің жұмыс серіктесіңізбін және сізден сұраймын. Алғашқы бес мысалды сіз қалай шешетініңізді түсіндіресіз, ал екінші бесеуінің тек жауабын айтасыз. Сіз шешімді қате жіберген кезде ғана түсіндіресіз. Сонымен, бірінші мысалдан бастаңыз.

Ақмарал: 8+8. Алдымен 8-ге 2-ні қосамын, 10 шығады. 8-ден екінші азайтсам 6 шығады. Алтыға онды қоссам - 16.

Ақмарал қателескен кезде ($13-6=5$), мұғалім: «13-тен 6-ны қалай азайтқаныңызды түсіндіріңізші?» - дейді.

Ақмаралдың картасы бойынша жұмыс аяқталды.

Мұғалім: Енді менің картама жауап беруімді қараңыз.

Ақмарал мен барлық білім алушылар мұқият қарап отыр. Мұғалім карточкасындағы алғашқы бес мысалды шешеді және түсініктеме береді, содан кейін тек жауаптарын хабарлайды.

Мұғалім: Балалар, бәріңіз Ақмарал екеуміздің қалай жұмыс істегенімізді мұқият қадағаладыңыздар ма? Оның көршісімен қалай жұмыс істеуге тура келетінін қаншаңыз түсіндіңіз? Қол көтеріңіздер. Барлығы көтерді. Жарайсыздар. Мүмкін кейбіреулеріңіз шеше алмайтын шығарсыздар? Алия, шеше алмайсыз ба? Неліктен?

Әлия: Мен әлі жақсы санай алмаймын.

Мұғалім: Қиын болса, қолыңды көтер, мен саған көмектесемін. Ал енді барлығыңызға бір карта беремін. Сіз алдымен барлық мысалдарды өзіңіз шешесіз. Аяқтаған кезде қолыңызды көтеріңіз. Көршіңіз де бітсе, тексеруді бастауға болады. Алдымен терезенің жанында отырғандар тексереді, ал есік алдында отырғандар жауап береді... Көріп тұрмын. Терезе жанында отырғандар картаны үстелдің ортасына қойып, тексере бастаңыздар. Тек жәй, астарлы үнмен сұрап, жауап беріңіз.

Жұмыс жасап жатқандарына бірнеше минут өтеді, мұғалім жұмыстары дұрыс болмай тұрған жеке жұптарға жақындайды, себебін анықтайды. Жігіттерге қажет жерде кеңес береді, көмектеседі.

Мұғалім: Байқаймын, барлығы тексеріп бітті. Енді қолыңызды көтеріп, көршіңіз туралы айтыңыз: ол жақсы жұмыс жасады ма?

– Иә, жақсы.

– Жоқ, ол ұзақ ойланды.

– Ал Алдиярова қате жауап айтты.

Мұғалім: Ал кім қателескен жоқ? Қателескендер қаншалықты көп! Он екі адам. Ал кім бір қателік жіберді? Қандай қате? Серік? 11-ден 7-ні бірден азайта алмады. Ол саған 11-ден 7-ні қалай азайту керектігін түсіндірді ме?

Мұғалім: Барлық тексерушілер (терезе жанында отырғандар), карточкаларыңызды алып, үстелдің шетіне қойыңыз. Енді есіктің жанында отырғандар, карталарыңызды үстелдің ортасына қойыңыздар да, көршіңіз жауап берсін, ал сіз мұқият тыңдаңыз.

Нәтижесі қорытындыланады: жақсы жұмыс істегендер, бірде-бір қате жібермегендер мен мысалдарды тез шешкендер анықталады, қандай қателіктер жіберілгені көрсетіледі. Бастапқыда кім нашар жұмыс істеді деген сұрақ туындамауы керек. Мұны білім алушылар өздері айта алады. Мұндай жұмыс кімге ұнайтынын және не үшін екенін сұрай аласыз.

Жұптық жұмыстан ұжымға өтуге болады. Өтудің әртүрлі жолдары бар, мысалы, ол осылай. Мұғалім бүкіл сыныпқа екі карта емес, алты түрлі карта дайындайды. Бір сыныпта 24 білім алушы бар делік. Әр қатарда екі түрлі карта бар. Бірақ бір қатарда 8 білім алушы отырғандықтан, әр картаны төрт рет қайта жазу керек. Бірінші қатар №1 және 2 карточкалармен, екінші қатар №3 және 4 карточкалармен, үшінші қатар №5 және 6 карточкалармен жұмыс жасайды. Барлық білім алушылар бір уақытта бастайды: әрқайсысы өз картасының мысалдарын шешеді, содан кейін өзара тексеру басталады, біріншісі екіншісі көршісін тексерді, ал екіншісі бірінші көршісін тексереді.

Бірін-бірі тексеру аяқталғаннан кейін мұғалім қорытынды жасап, былай деп хабарлайды: «Енді біз басқаша жұмыс істеуге тырысамыз. Барлығы картамен алмасады: картаңызды көршіңізге беріңіз, ал көршіңіздің картасын өзіңізге алыңыз. Сіз барлық мысалдарды шешіп қойдыңыз, сондықтан сіз жана картаңыздағы кез келген білім алушыны тексере аласыз. Бірақ кімді? Осы сұрақ болып тұр. Кімді? Мен сіздерге 6 түрлі карточка бердім (мұғалім барлығына

түсіндіреді: кімде қандай карта нөмірлері бар және 6 картада әртүрлі мысалдар бар). Енді жұмысымызды қалай жалғастырамыз?

Білім алушылар: Карточкаларды алмастырайықшы.

Мұғалім: Неге? Сіздер карталарды ауыстырдыңыздар ғой.

Білім алушылар: Орындарды ауыстырсақ ше?

Мұғалім: Орындарды қалай ауыстырасыздар?

Пікірталас болып, мынадай шешімге келеді: бірінші қатардың 8 білім алушылары үшінші қатарға отыра алады, ал үшінші қатардың 8 білім алушылары екінші қатарға, ал екінші қатардың 8 білім алушылары бірінші қатарға ауыса алады.

Кім және қайда ауысқаны нақтыланып, жұмыс одан әрі жалғасуда. Білім алушылар үшін бұл **бірінші ауысу** болды. Оны шусыз, ұйымдасқан түрде жасау керек. Қорытындылау кезінде барлық білім алушыларда әртүрлі карталар болуы мүмкін, содан кейін барлығы кезектесіп жұмыс істей алады.

– Бірақ мұндай карталарды бізге кім дайындайды? Мұндай дайындықты екінші сыныптың барлық білім алушылары көрсетеді. Алайда, олардың барлығы әдемі жаза бермейді және мысалдарды оқулықтан ойлап табу немесе таңдау керек екені белгілі болды. Ата-аналар көмекке келеді. Сабақтар үшін алдын ала көптеген карталар дайындалады. Сабақтың басында мұғалім сыныппен әңгіме жүргізеді, барлығы бір-бірімен қалай жұмыс істейтінін анықтайды. Бұл құрамы ауыспалы жұптармен жұмыс ретінде, және барлық білім алушылар кезекпен бір-бірімен тексеруші немесе жауап беруші болып жұмыс жасай алады.

Егер білім алушы шешім қабылдасамаса және шешімді түсіндіре алмаса қалай болмақ?

Әрине, білім алушының мысалдардың ешқайсысын шеше алмайтын жағдайлар болады. Тапсырмаларды шешуде де солай: бірде-бір шешім жоқ! Бірде-бір білім алушы қиындыққа ұшырамас үшін ұжымдық жұмыс қажет. Егер білім алушы бір ғана мысал мен есеп шығармаса, онда бұл қиындық емес. Егер бұл үмітсіз жағдай болмаса, білім емес, емдеу қажет болса, онда мұндай білім алушымен жұмыс істеу керек. Мұндай білім алушымен жұмыс істейді, жүйелі жұмыс істейді және көптеген білім алушылардың өздері де. Жұмыс қалай жүріп жатыр? Әр қалай. Бұл, ең алдымен, тапсырманың мазмұнына және немқұрайлылық дәрежесіне байланысты.

Егер жоғарыда қарастырылған мысалдарды алсақ, онда білім алушылардың функциялары негізінен олардың есептеу дағдыларын тексеру және бекіту болды. Білім алушымен жұмыс істегенде, артта қалған, қателіктер жіберген және оларды қалай **түзетуге** болатынын түсінбеген кезде **оқу функциясы артады**. Қарапайым түсініктеме басталады: «Сен 15-тен 8-ді алуды білесің бе? Тыңда, мен саған түсіндіремін. Алдымен 15-тен 5-ті азайтайық. Ол қанша болады? Он. Иә, он. Неліктен алдымен 5-ті шегереміз? Өйткені 15-тен сегіз бірден алынып тасталмайды. 8-ден неше қалды? 8-ден 5-ті азайт. $8-5=3$. Бізде сегізден үшеу қалды. Енді оны оннан алып таста. Неше? Иә, жеті қалады. Енді сол мысалды алып, бәрін басынан бастап орында: $15-8=$ ».

Әлсіз білім алушылармен жұмыс істеу көп уақытты алады. Сондықтан әртүрлі деңгейдегі білім алушылары бар жұптар кейде кешіктіріледі. Бірақ бұл кідірістер әлсіз/артта қалған білім алушыларға ғана пайдалы емес. Мықты білім алушы да пайда көреді, өйткені білім алушылар өздері түсінетін нәрсені түсіндіруге тура келгенде, ең қарқынды жұмыс істейді, ал олардың серіктесі түсінбейді, қателіктер жібереді. Білім алушылар өз түсіндірмелерін сабырлы, жайбарақат, мұқият, егжей-тегжейлі беруге бағытталуы керек. Мұғалімнің көмегі жиі қажет. Ешкім мұғалімді әлсіз білім алушыларға сабақ беру міндетінен босатпайды.

Әр тақырыпқа дидактикалық материал, жаттығулар жинағы, карточкалар қажет болғандықтан мұғалімге ұжымдық сабақты дайындау да қиын. Бұл жұмыс әлі оның мойнында жатады. Бірақ бұл мәселеде оған жоғары сынып білім алушылары мен ата-аналар үлкен көмек көрсете алады. Ескі оқулықтарды да пайдалануға болады.

3 сыныпта негізгі тақырып: кестелік көбейту және бөлу. Ұжымдық оқу сабақтарын пайдалану жоғары сапалы игеруге қол жеткізуге мүмкіндік береді. Кестелік көбейту мен бөлудің барлық жағдайлары туралы білім автоматты түрге келтіріледі. Ең қарапайымынан бастауға болады: 2-ге көбейту және бөлу. Мұғалім сыныппен бірге 2-ге көбейту және бөлудің барлық жағдайларын талдайды. Білім алушылар санау материалы бойынша әрбір мысалды қайталайды және жаттықтырады. Тексеру әдісіне ерекше назар аударылады. Сондай-ақ 3-ке көбейту мен бөлудің барлық жағдайларына түсініктеме беріледі.

Білім алушылар барлық жағдайларды талдап, білгеннен кейін карточкалар құрастырылады. Карточкалар өңделетін барлық материалды қамтуы керек. Бір картада қанша мысал болуы керек? Бастапқыда 10-нан көп емес болғаны дұрыс, содан кейін одан да көп болуы мүмкін. Кестелік көбейту және бөлу жұмысы жылдам жүреді, сондықтан бір картада 20, тіпті 30 мысал болуы мүмкін.

Карта үлгісі:

№ 1

$$2 \times 8 = 16$$

$$7 \times 2 = 14$$

$$6 \times 2 = 12$$

$$18 : 3 = 6$$

$$3 : 3 = 1$$

$$21 : 3 = 7$$

$$6 \times 3 = 18$$

$$9 \times 3 = 27$$

$$24 : 3 = 8$$

$$20 : 2 = 10$$

$$2 \times 9 = 18$$

Карточкаларға мысалдарды ғана емес, жауаптарды да жазып алған жөн. Жауаптар болмаса, тексеруші көршісінің жіберген қатесін байқамауы мүмкін. Тек дұрыс жауап берген және әрбір жағдайды тексере алатын білім алушыларға секундомер беріледі. Секундомермен жұмыс істейтін мұндай білім алушылар аз болуы мүмкін, бірақ секундомермен жұмыс шешудің қарқынын айтарлықтай жылдамдатады және автоматты түрде қалыптасуына әкеледі. Кестелік көбейту мен бөлудің жауаптары жылдам және дұрыс болуы керек. Барлық мысалдарға дұрыс жауаптарды бөлшектей алған адам ғана секундомер арқылы одан әрі тексеріледі. Жарыс бар: кім жылдам. Бұл сайысқа «Мені тексерші, мені,

өтінемін!» деген жаңа білім алушылар көбірек қатысады. Секундомер алған білім алушылар, көмекшілер болады.

Кестелік көбейту мен бөлуді қатесіз білетіндерді ғана көмекші деп атайды да, ойланбастан бірден жауап береді. Осындай білім алушылар ғана көмекші бола алады. Көмекші алдымен секундомерсіз жауаптардың дұрыстығын тексереді. Егер жауап беруші бірде-бір қате жібермеген болса, онда секундомермен тексеру енгізіледі: жауаптардың уақыты мен жылдамдығы анықталады. Нәтижелер жазылады. Сыныпта кім жылдам есептейді? Сынып бұрышында кестелік көбейту мен бөлуді білетін, қателеспейтін білім алушылардың тізімі мен аты-жөні ілініп қойылады. Кейбіреулер үшін уақыт үш, төрт, бес рет белгіленеді және қысқартудың жалпы процесі көрінеді: 13 с., 12 с., 10 с.

Әртүрлі карталарды енгізу және әрқайсысының бір-бірімен кезекпен жұмыс істеуі ұжымдық жұмысқа әкеледі. Бұл енді статистикалық емес, тұйық жұп емес, құрамы ауыспалы жұптар болып табылады. 3-4 айдың орнына көбейту кестесі 20-30 күнде зерттеліп, білім жетілдіріліп, автоматты түрге келеді. Егер біз уақытты алсақ, онда 2-3 есе тездейді. Білім алушылардың математикаға деген қызығушылығы артады, ол кейде ынтаға, хоббиге айналады. Олар 20-ға дейінгі қосу мен азайтуды, кестелік көбейту мен бөлуді ғана емес, сонымен қатар басқа да тақырыптарды: кестеден тыс көбейту және бөлу, 100-ге дейінгі қосу және азайту, атаулы сандармен амалдар және т.б. мектепте ғана емес, ешкім мұны талап етпесе де, үйде де жұмыс жасалады. «Сіз олармен не істедіңіз? Менің Наташам үнемі маған немесе күйеуіме: «Мені секундомермен тексеріңіз, көбейту кестесіне қалай жауап беретінімді тексеріңіз». Тіпті мереке күндері де ол математикамен айналысты».

Білім алушыларға ойындар қатты әсер етеді, әсіресе ойынға барлығы қосылса. Бастауыш сыныптарда барлық дерлік тақырыптарды оқығанда мұғалімдермен бірлесе отырып жеңімпаздар мен чемпиондарды анықтайтын сайыстар өткіздік. Мұндай жарыстар, әдетте, жылдамдықты, шешімдер мен жауаптарда автоматизмді талап етеді және жауаптарда олар жаппайлығымен ерекшеленеді.

Мұғалім сыныптың алдында екі қатар құрады, мысалы, бірінші және екінші. Ал үшіншісі партада отырады. Оларға: «Сендер төреші боласыңдар. Бірақ дайын болыңдар, сендер жеңімпаздармен жарысасыңдар. Ал сыныптың алдында тұрғандарға: «Сендер маған екі адам болып келесіңдер: бір оқушы бірінші қатардан, екіншісі екінші қатардан келеді. Мен бір ғана мысал келтірейін. Сендердің міндеттерің – тез және дұрыс жауап беру. Бірінші жауап берген адам сыныптың алдында қалады. Кімде-кім қателесті немесе жауап бере алмай қалса, кеш жауап берсе, ол өз орнына отырады. Егер екеуі де ұзақ ойланса немесе жауаптарынан қателессе, екеуі де орындарына отырады».

Әрі қарай екі білім алушы алға қадам жасайды, мұғалім оларға: 8×6 ? Кім бірінші болып «48» деп жауап берсе, өз қатарының соңына, ал үлгермеген өз орнына отырады! Әрбір сұрақ пен жауап сөзбе-сөз бірнеше секундты алады. Сынып алдында тұруға және «ойлауға» рұқсат етілмейді. Көбейту кестесін,

бөлуді немесе ондық арқылы есептеуді нашар білетіндер ғана «ойланып тұратынын» барлығы жақсы түсінеді. Бұл аталған сандарды түрлендіруге де қатысты: «25 килограммда қанша грамм бар?». Жауап бірден және қысқа болуы керек: «Жиырма бес мың?», «Екі сағатта неше минут бар?» - «Жүз жиырма».

Екі қатардағы барлық білім алушылар жылдамдыққа бірінші сынақтан өткенде (тек дұрыс жауаптар қабылданады, қате жауап бергендер бірден отырады), сыныптың алдында қай қатардан көп бала бар екенін санайды, сол қатар жеңімпаз болып есептеледі. Осыдан кейін барлық жеңімпаздар тізіліп, оларға «жеңілгендер» қосылады және үшінші қатар тізіледі. Кестелік көбейту мен бөлуде (немесе басқа тақырыпта) қай қатар жақсырақ болады. Бірінші қатарда жеңімпаздар қатары болсын делік. Үшіншісі оларға қосылады. Екіншісі – жеңілгендердің қатары. Олар – төрешілер. Мұғалімнің сұрақтарынан басқа, олар өздері де сұрақ қоя алады. Сынып жеңімпазы атанғандарды білім алушылар ду қол шапалақтайды.

Сыныпта қай қатар күшті екені анықталғанда, жарыс өзінің ең жоғарғы кезеңіне өтеді: сынып чемпионын анықтау керек. Ол үшін барлығы екі адамнан тұратын сыныптың алдында сапқа тұрады, ал мұғалім әр жұпқа қайтадан сұрақ қояды: кім бірінші жауап берсе, ол өз сапының соңында тұрады, жауап беруге үлгермегендер отырады, т.б. Бірақ сыныптың алдында екі білім алушы қалғанша сұрақ қояды. Олар сынып чемпионы атағына таласады. Мұғалім немесе сынып оларға үш сұрақ қояды. Олардың екеуіне тезірек жауап берген адам жеңімпаз атанады. Жігіттер чемпионды қолпаштап жатса, мұғалім қарсылық білдірмейді, керісінше: «Чемпионға достық қарым-қатынасымызды айтайық: ура! ура! ура!».

Жарыстың бүкіл процедурасы 4-5 минутта өтеді, бірақ кейінірек білім алушылар чемпион ойнағандай әсерде тағы бірнеше күн жүре алатындай қызығушылықтары жоғарылайды. Ең бастысы, жарыс кезінде барлық білім алушылардың белсенділік танытуында емес. Тағы бір маңыздысы: он күннен кейін мұндай жарыс болатынын және тағы да кестелік көбейту мен бөлуде біледі, енді барлығы тыңғылықты дайындалады. Енді секундомермен тексеру олар үшін «өмірлік» мағынаға ие болады. Әр қатарда барлығын тексеретін көмекшілер бөлінеді. Олардың қатары кімнің кесірінен жеңілгендердің қатарында болғанын сол жерде бірден талқылайды. Бұл білім алушылармен көп жұмыс істейді.

Нәтижесінде келесі жарыста жеңілгендер жеңімпаз атанады. Ал бүкіл сыныпқа ұтымды болады: білім алушылар кестелік көбейту мен бөлуді, өмір бойы нені жақсы білу керек екенін меңгерді. Бақылау қағаздарында қателер жоқтың қасы. Көп жағдайда жауаптар бірден және түзетусіз жазылады.

Мұнда біз 20-ға дейінгі сандарды қосу және азайтуды, 100-ге дейінгі сандарды он рет қосу және азайтуды, кестелік көбейту мен бөлуді, атаулы сандарды түрлендіруді, сонымен қатар басқа да тақырыптарды (100-ге дейінгі сандарды кестеден тыс көбейту және бөлу, қосу және азайту) оқытылатынын көрсеттік. 100-ге дейінгі сандарды шегеру) оқытудың ұжымдық формасын басқа түрлерімен (жеке, жұптық, топтық) біріктіргенде пайдалану тәрбие жұмысының тиімділігін айтарлықтай арттыруға мүмкіндік береді.

Әрине, бұл бастауыш сыныптардағы математикадағы жұмыстың барлығы емес, оның бір бөлігі ғана. Бұл жұмыстың үштен бірі делік, өйткені теория мен есептерді шешуді зерттеу де бар.

Тапсырмаларды шешуге үйрету кезінде ұжымдық сабақтарды қалай қолдануға болады?

Бұл сұрақ бізге өте табанды түрде қойылады. Бастауыш сыныпты бітірген білім алушылардың барлығы компьютерлік технологияны жетік меңгереді деп ойлауыңыз мүмкін. Көбейту және бөлу кестелерін білмеу, атаулы сандармен шатасу, 100-ге дейінгі сандарды қосу мен азайтуды орындай алмау, кестеден тыс көбейту мен 100-ге бөлу мысалдарында дәрменсіздік көптеген жағдайларда орта мектепте кездеседі және бұл құбылыс жойылмайды, керісінше, өседі. Сонымен қатар, компьютерлік технологияның әлсіздігі мектеп білім алушылардың есеп шығару қабілетіне кері әсерін тигізеді. Есептерді жақсы шығаруды үйрену үшін әр уақытта есептеулер туралы ойланбай, оларды тез, оңай және дәл шығару керек.

Әрине, есептерді шешуді үйрену басқа әдістемені, басқа әдістемелік техниканы қажет етеді.

Бастау үшін ең қарапайым нәрсе: білім алушылар бір-бірін есептің шартымен таныстырады, есепте не белгілі және нені табу керектігін нақтылайды, содан кейін бұл есептің қалай шығарылатынын түсіндіреді (шарт, сұрақ, шешім, жауап).

Бұл сабақта қалай орындалады? Тапсырмалардың екі нұсқасынан бастауға болады: тақтаға екі тапсырма жазылады (бірінші және екінші нұсқалар), тапсырмалар бір типті, айырмашылығы тек сандық деректерде. Білім алушыларға оларды өз бетінше шешу ұсынылады. Барлық білім алушылар шешеді, шешімін (сұрақсыз) және жауабын жазады. Мұғалім мәселені шешкендерді олардың шешімін мұқият тексеруге және досына (көршісіне) бәрін түсіндіруге дайындалуға шақырады. Осыдан кейін олар бірге жұмыс істей бастайды.

Бірінші нұсқаны орындағандар тапсырманы жаңғыртып, оның қалай шешілгенін түсіндіреді, қажет болған жағдайда өздерін көрсетеді; есептеулер, алынған жауаптың дұрыстығын негіздеу, көршінің сұрақтарына жауап беру. Егер білім алушы өз нұсқасы бойынша есептің шешімін білмесе, оны көршілерімен бірге бөлшектеп, талқылап, орындайды. Осыдан кейін екінші нұсқаны шешкен білім алушылар басқаларды өз мәселесімен таныстырып, оны шешудің барлық барысын түсіндіреді. Содан кейін бірінші нұсқаны шешкен білім алушы екіншісінің тапсырмасын, ал оның серіктесі біріншінің тапсырмасын орындайды. Өзара тексеруден кейін олардың жұмысы аяқталады.

Уақыт болса, мұғалім тақтаға екі емес, төрт есеп жазады – әр нұсқаға екі есептен. Бұл ретте білім алушылардың екі түрлі есептерді шығаруды қалай меңгергені, бірақ сандық мәліметтері әртүрлі болғаны тексеріледі. Әр білім алушы өз бетінше екеуін шешеді, көршісінің осындай типтегі есептерді қалай шығарғанымен танысады, содан кейін шешеді, ең бастысы шешу барысын түсіндіріп, жауаптың дұрыстығына дәлел келтіреді.

Міне, осылайша әр білім алушылардың жеке жұмысы жұппен, және, керісінше, жұп жеке тұлғамен ұштасады. Сонымен бірге білім алушылар есептерді өз бетінше шешуге ғана үйреніп қоймайды, сонымен қатар шешу жолын түсіндіруге және оның көршісінің орындалуын партада тексеруге үйренеді.

Математика сабағында ауысымдық жұмысты енгізуді білім алушылардан мәселені түсінуді, оны шешуді, содан кейін басқасына қалай орындалатынын түсіндіруді сұрау арқылы бастауға болады. Ол үшін бір жағынан есептің шарты, екінші жағынан оның шешімі жазылған карталарды пайдалануға болады. Шешім әдетте қиынырақ есептер үшін ғана, сонымен қатар үлгілік есептер үшін, олар есептің жаңа түрін зерттей бастағанда ғана беріледі.

Жұптық жұмыстан олар құрамы ауыспалы жұпқа ауысады. Ол үшін білім алушыларға әртүрлі тапсырмалар жазылған карточкалар ұсынылады. Мұндай карталар өте көп, сондықтан барлығына жетеді. Білім алушылар жаңа карточканы алады (әрқайсысының өз нөмірі бар), есептің жағдайымен танысады, есепті өзі талдап, оны шешеді және шешімін қысқаша жазып алады. Осыдан кейін ол өз картасын көршісіне ұсынады немесе сынып білім алушылардың арасында бірлескен жұмыс үшін серіктес іздейді, оған карточканы береді, мәселемен және оны шешу барысымен таныстырады.

Мұндай жұмыс әр білім алушыға жаңа есептерді шығару жолдарын үйренуге және басқа білім алушылардың ұқсас есептерді қалай шығаратынымен танысуға мүмкіндік береді. Білім алушылар өздерінің есептеу дағдыларын ұмытпау үшін аралас карталарды беру керек: тапсырма және он шақты мысалдар.

Тәжірибе мен бақылаулар көрсеткендей, бір-біріне дайын шешімді айту әрқашан мағынасы жоқ. Білім алушы алдымен ойлансын, мәселенің жағдайын жақсырақ түсінсін, оны шешудің барлық кезеңдерін ойластырсын, әр әрекетке сұрақтар құрастырсын, бір сөзбен айтқанда, серіктестің басшылығымен бүкіл мәселені шешсін.

1-сыныптан бастап білім алушыларды бір-біріне сұрақ қоя білуге үйрету керек. Сондықтан білім алушылар жұмысқа кіріскенде мәселені айтып, оның шешімін айтудан емес, сұрақ қоюдан бастау керек.

Білім алушылардың бір-бірімен жұмыс істеу әдістемесін (немесе тәсілдерін) тез меңгеруі үшін мұғалім тақтаға білетін білім алушылардың бірін шақырады, олар кезекпен сұраушы (мұғалім), жауап беруші (білім алушылар) рөлін ойнайды.

Мұғалім **A**, білім алушы **B** болсын.

A: Мәселені оқыңыз.

B: «Білім алушыда 96 тиын болды. Балмұздақ сатып алғанда осы соманың -ін жұмсаған. Содан қалған 25-ін дәптерге жұмсады. Білім алушыда қанша ақша қалды?»

A: Есепте не белгілі?

B: Білім алушының 96 тиын болғаны белгілі. Бұл соманың $\frac{3}{8}$ -ін

балмұздаққа, ал қалған $\frac{2}{5}$ -ін дәптерге жұмсағаны да белгілі.

А: Не сұрақ қойылып тұр?

В: Мәселе мынада: білім алушыда қанша ақша қалды?

А: Мәселені қалай шешесіз? Білім алушының қанша ақшасы қалғанын қайдан білуге болады?

В: Мен алдымен балмұздаққа қанша ақша жұмсағанын табамын. Ол үшін мен білім алушының барлық ақшасының $\frac{3}{8}$ санын табуым керек. Сонда не болады, мен қосындыдан шегеремін. Қалғанын осылай аламын. Сонда мен, $\frac{2}{5}$ қалдықты табамын. Дәптерге жұмсалғаны осы. Содан кейін балмұздақ пен дәптерге жұмсалған ақшаны жинаймын. Осы соманы 96 тиыннан алып тастап, есепте сұралғанды аламын.

А: Бірінші әрекетте не үйренесіз?

В: Білім алушы балмұздаққа қанша ақша жұмсады.

А: Сен оны қайдан білесің? (Қандай әрекет?)

В: 96 тиынды $\frac{3}{8}$ -ге көбейтемін.

$96 \times \frac{3}{8} = \frac{96 \times 3}{8} = \frac{12 \times 3}{1} = 36$. Білім алушы балмұздаққа 36 тиын жұмсады.

А: Енді нені анықтайсыз?

В: Білім алушы балмұздақ алғаннан кейін қанша ақша қалғанын білемін: 96 тиыннан 36 тиын шегеремін. 60 тиын қалды.

А: Үшінші әрекетте не үйренесіз?

В: Дәптер қанша тұратынын біліңіз.

А: Қандай әрекет? (Қалай?)

В: 60 тиын $\frac{2}{5}$ -ке көбейтемін. 24 тиын аламын. Дәптер бағасы 24 тиын.

А: Сосын?

В: Дәптер мен балмұздақ бірге қанша тұратынын анықтаймын: 36 тиын + 24 тиын = 60 тиын. Дәптер мен балмұздақ 60 тиын тұрады. Ал білім алушыларда небәрі 96 тиын болды. 60 тиынды шегеріңіз. 36 тиын қалды. Есептің жауабы: білім алушыда 36 тиын қалды. Мәселе шешілді.

А: Сіз қалай тексересіз?

В: Барлығын қоссам, 96 тиын $36+24+36=96$ болуы керек. Мәселе дұрыс шешілді.

Осыдан кейін мұғалім сыныпқа бұрылып: «Мұғалім (сұраушы) ретінде маған қандай ескертулеріңіз бар? Мүмкін мен қате сұрақтар қойған шығармын? Мүмкін сұрақтар жақсырақ болар ма еді? Білім алушыға қандай пікірлеріңіз бар? Біздің не айтқанымызды қалайсыз? Қазір рөлдеріміз өзгеріп жатыр».

А: Мәселені оқыңыз.

В: Тапсырма: «Бірінші құтыдағы сүт екіншісіне қарағанда $2\frac{1}{2}$ есе аз болды. Бірінші құтыға $18\frac{1}{4}$ л сүт құйып, екіншісінен $6\frac{1}{2}$ сүт алғанда, екі құтыдағы сүт мөлшері тең болды. Бірінші банкада қанша сүт болды?»

А: Мәселеде не белгілі?

В: Екі құты сүт болғаны және бір құтыда екіншісіне қарағанда $2\frac{1}{2}$ есе аз сүт болғаны белгілі. Сүттің бірінші құтысына $18\frac{1}{4}$ л қосылды, ал екіншісінен керісінше $6\frac{1}{2}$ л алынды, екі құтыда да бірдей сүт болды.

А: Сізге не табу керек?

В: Бірінші құтыда қанша сүт болды.

А: Оны қалай табасыз?

В: Мен теңдеу жасаймын. «Х» үшін бірінші құтыдағы сүт мөлшерін аламын. Сонда $2\frac{1}{2}x$ - бұл екінші құтыдағы сүт болады; $x + 18\frac{1}{4}$ л - сүт қосылғаннан кейін бірінші құтыда қанша сүт болды; $x - 6\frac{1}{2}$ - екінші құтыда қанша сүт қалады. Өйткені Екі құтыда сүттің мөлшері бірдей болса, онда теңдеу құра аламыз:

$$\begin{aligned}x + 18\frac{1}{4} &= 2\frac{1}{2}x - 6\frac{1}{2}; \\x - 2\frac{1}{2}x &= -6\frac{1}{2} - 18\frac{1}{4} = -\frac{13}{2} - \frac{73}{4} = -\frac{26}{4} - \frac{73}{4}; \\-\frac{3}{4}x &= -\frac{26+73}{4}; \\\frac{3}{2}x &= \frac{99}{4}; \\6x &= 99; x = \frac{99}{6} = \frac{33}{2} = 16\frac{1}{2} \text{ л.}\end{aligned}$$

$$\text{Тексеру: } 16\frac{1}{2} + 18\frac{1}{4} = 2\frac{1}{2} \times 16\frac{1}{2} = 6\frac{1}{2};$$

$$34\frac{3}{4} = \frac{5 \times 33}{2 \times 2} - 6\frac{1}{2};$$

$$34\frac{3}{4} = \frac{165}{4} - \frac{13}{2} = \frac{165-26}{4} = \frac{139}{4} = 34\frac{3}{4}$$

Есептің жауабы: Бірінші құтыда $16\frac{1}{2}$ л сүт болды.

Өйткені білім алушылар тек жұптық жұмысқа ғана емес, ұжымдық жұмысқа да дайындалу керек, содан кейін мұғалім: «Мен енді **В**-ны тексеремін. Сендер есептің шартын, есептің сұрағын және шешудің бүкіл барысын мұқият оқып шығындар. Сіз менің сұрақтарыма жауап бересіз, сосын тақтаға жаңа жолдасты шақырамыз. Ол сенің серіктесің болады. Сіз оған сұрақтар қоясыз, ол жауап береді. Енді барлығына бір-біріне сұрақ қоюды үйрену маңызды. Сондықтан тақтадағы есептің шығарылуы туралы жазбаларды өшірмейміз.

С білім алушысы шақырылады. **В** білім алушы оған жаңа ғана қарастырылған және шешілген мәселе бойынша сұрақтар қояды. **С** білім алушы жауап береді. Барлық білім алушылардың назары серіктестердің шешіп, тексергеннен кейін карточкалармен (тапсырмалармен) алмасып, таралатынына, барлығы жаңа серіктес іздеп, онымен бұрынғы серіктестен жаңа ғана алған басқа карта бойынша жұмыс істейтініне аударылады. мұғалімнен үстелді алды.

Жоғарыда сипатталған әдіс арқылы білім алушылар жұппен бірігіп жұмыс жасағанда жалғыз қалмай бірден есептерді шеше алады. Егер біреу мәселенің қалай шешілгенін білсе, ал екіншісі оны әлі білмесе, онда білетін адам сұрақтар қоя отырып, оларға жауап бере отырып, серіктес мәселені шешуге қарай қадамдап алға жылжиды. Мәселені осылай бірлесіп шешу әрқайсысының жеке,

жеке жұмысын жоққа шығармайды. Білім алушылардың әрқайсысы есептерді шешуді үйрену үшін олардың көпшілігін ешкіммен бірлескен жұмыссыз және сырттан көмексіз өз бетімен шешуі керек. Бірақ есептерді (сонымен қатар мысалдарды) бірлесіп шешу білім алушылардың жалпы математикалық қабілеттерін және атап айтқанда сөздік есептерді шешу қабілетін қалыптастыруды айтарлықтай жеделдетуі мүмкін.

Ұжымдық сабақ барысында жаңа материалды меңгеруге бола ма? (А.Г. Ривин әдісі туралы)

Жаңа материалды зерттеу, ең алдымен, теориялық материалды меңгеруді білдіреді. Ескі жүйе бойынша (оқытудың жеке және топтық әдістерімен де) жаңа материалды мұғалім береді. Ол оны әртүрлі тәсілдермен бере алады: не дәріс түрінде – дәйекті, жүйелі баяндау, немесе сыныппен әңгімелесу түрінде, мұғалім сұрақтар қойып, сыныпта пікірталас ұйымдастырады және нәтижесінде, оның жетекшілігімен білім алушылар қажетті қорытынды жасайды, жаңа мағлұматтарды біледі. Дәріс те, мектептегі әңгіме де топтық жұмыстың бір түрі. Ұжымдық сыныптар алғашында жаңа материалды меңгеру үшін пайда болғанын айтуым керек.

А.Г.Ривиннің педагогикалық қызметінде жаңа материал қалай зерттелді?

Екі жағдайды қарастырайық. 1. Математикадағы жаңа теориялық материалды зерттеу. 2. Мақалаларды, оқулық мәтіндерін және т.б. зерттеу үшін қолданылатын А.Г.Ривин әдісі және т.б.

Мысалы, мұғалім бірінші білім алушыға жаңа теореманы түсіндірді. Ол оны тексеріп, содан кейін жаңа ғана алған теореманы кімге айту керектігін көрсетті. Әрине, білім алушы бұл теореманы өзі үшін жаңа, мұғалімнен де нашар айтады. Ол бірдеңені айта алмай, бір нәрсені шатастыра алады. Бірақ істің мәні мынада: бірінші білім алушыға да, екінші білім алушыға да дайындық, дайындық бар. Екеуі де кітаптан, оқулықтан барлығын оқып, кейін қайта жаңғыртуы керек. Бұл жағдайда жиі екінші болып шығады, яғни, мұғалімнің түсіндірмесін естімегендер жаңа теореманы біріншісіне қарағанда жақсы түсінеді. Ал одан кейінгі бірінші білім алушы оқып жатқан теореманы келесі серіктеске айтады және жаңасын қабылдамайды.

Ол бұрыш биссектрисасының теоремасы болсын. Бірінші білім алушы (А) бұл теореманы бір В білім алушыға емес, екі-үш білім алушыға, қажет болса, төрт, тіпті бес білім алушыға да кезекпен айтып береді екен. Оқулық мәтіні бойынша немесе барлық қажетті жазбалары бар карточка бойынша, әсіресе басында айтып береді. Презентациядан кейін олар (білім алушы мен мұғалім) бірге оқулықтағы барлық нәрсені қайталап оқиды, осы материалды басқа білім алушыларға оқытпас бұрын тексеру керек. Екінші білім алушы (Б) біріншінің (А) түсіндірмесін тыңдап қана қоймайды, онымен бірге оқулық мәтінін оқып, талдайды, содан кейін А білім алушының бақылауымен білім алушы мәтіннің мазмұнын қайталайды және бұл теореманы бірнеше жолдасқа кезекпен үйретеді.

Бұл техникамен жұмыс жақсы орындалса, бірнеше мақсатқа қол жеткізіледі. Ең алдымен, әрқайсысы жаңа материалды (теорема, ереже) жетік меңгеруге мүмкіндік алады. Егер А, мысалы, әлсіз білім алушы болса және оның

жолдастарының бірі оған жаңа теореманы түсіндірсе, содан кейін олар өздерін тексеру үшін оқулықтан оны бірге талдайды (оқып, талқылайды), содан кейін **A** серіктесінің сұрауы бойынша тақырыптың мазмұнын шығарады (теорема, ережелер). Оған оқулық бойынша да (яғни оқулықты жаппай), онсыз да сөйлеуге рұқсат етіледі. Әлсіз білім алушы болғандықтан, ол, әрине, оқулық арқылы тақырыпты айтып шығады. Және бұл да жаман емес, өйткені тақырып бойынша жұмыс (теорема, ереже) енді ғана басталды. Егер **A** мұғалім-серіктесіне жауап берсе (мәлімдеп), оқулыққа қарамаса, онда ол толық және дұрыс жауап алмайды.

Әрине, көршісі қандай да бір жолмен көмектеседі, бірақ ол да: «Сен бәрін қайталап оқы; егер көмек қажет болса, маған айт. Егер дайын болсаң, онда **C**-ға бар және ол сені тыңдасын». Осыдан кейін, **A** кітапты мұқият оқып (өз ішінен), бәрін қайталап, содан кейін **C**-ға тыңдату үшін барады делік. Тағы да бәрін оқулық бойынша оқиды, бірақ бұл жолы ол **C** білім алушысын тексереді. Онымен қоштаса отырып, ол әлі де тақырыбын тастамай, **D** білім алушысына барады, оған **A** бұрыштың биссектрисасы туралы теореманы айтады (немесе басқа тақырып) оқулыққа немесе дәптерге қарамай, еркін.

Егер ол осыдан кейін де тақырыпты жетік меңгермеген болса, онда ол тағы бір рет оқиды, қателіктерін талдайды және ақыр соңында оны бесінші рет еркін, дұрыс, кемшіліктерсіз баяндайды. Жұмыс қарқыны баяулайды, бірақ **A** шынымен де бір орында тұрмайды, бірақ өте жылдам болмаса да, алға жылжиды. Басқалары тезірек алға жылжуы әбден мүмкін, бірақ соғұрлым жақсы болады.

Біріншіден, **A** бәрін түсінетін уақыт та келеді және жаңа материалды тезірек игере бастайды, айтпақшы, басқалар оған уақтылы және тұрақты көмек көрсетеді.

Екіншіден, мұғалімнің оларға түсіндірмеу фактісі сөзсіз плюс болып табылады: **A** қалған білім алушылар сияқты ол кез келген тақырыпты, теориялық курстың мәселесін өз бетінше үйреніп, оны дереу практикада қолданады.

Үшіншіден, зерттелген әр тақырыпты бірнеше рет көрсете отырып, ол ғылыми терминологияны, бұл жағдайда математикалық тілді меңгереді.

Төртіншіден, ол педагогикалық әдептілік пен шеберлікті кезең-кезеңімен меңгереді.

Қарсыластарымыз «бұзылған телефон» ойыны ретінде ұсынып отырған білім, білік, дағдыны үздіксіз беру әдісінің оң жақтары осы болып табылады. Бұл әдіс тек математиканы ғана емес, сонымен қатар орыс тілін, мысалы, грамматиканы және шет тілін үйренуде сәтті қолданыла алады. Оны мәтін шағын, анық және нақты ақпаратты қамтитын барлық жағдайларда сәтті қолдануға болады. Егер мәтіндер (мақалалар) кеңейіп, 0,5 бетте емес, 2-3 немесе одан да көп беттерде ұсынылса, онда бұл жағдайларда А.Г.Ривин әдісінің қажеттілігі туындайды, яғни, мәтінді абзац бойынша пысықтау. Оны әзірге салыстырмалы түрде аз мұғалімдер қолданады.

Айта кету керек, тіпті Ривин әдісімен жұмыс істей алатындар да сабақта осы немесе басқа оқу пәнін оқуда, оны қолдануда үлкен қиындықтарға тап болады. Бұл қарапайым сабаққа қарағанда кішігірім жұмыс үшін көп уақытты қажет ететіндігіне байланысты. Сондықтан көптеген мұғалімдерді «үлгерімі

төмен» перспективасы қорқытады. А.Г. Ривиннің әдістемесі әр мұғалімге, әр әдіскерге, әр білім беру қызметкеріне қажет болуы мүмкін,. Біз жаппай мектеп пен ЖОО педагогтарының А.Г. Ривиннің әдістемесін жан-жақты және терең меңгерусіз ОТТ-дан ОҰТ-ға көшуді әлі елестете алмаймыз.

А.Г. Ривин әдістемесінің мәні неде екенін түсіну үшін оның қалай және неліктен пайда болғанын түсіну керек. Ол үздіксіз білім беру әдісінен дүниеге келді, бұл оның дамуы, бірақ әртүрлілігі емес. А.Г. Ривин осы әдісті (немесе әдістемені) қолдана отырып, жаңа тақырып (теорема) бірінен екіншісіне, екіншісінен үшіншіге, үшіншіден төртіншіге және т.б., мұндай ауысу материал өте ықшам болса және бір беттен азырақ болса тиімді болатынын тез тапты. Егер материалдың көлемі бір беттен көп болса, онда мазмұнды беру күрделене түседі, ал мәтінді бірлесіп қайта оқу бүкіл жұмысты айтарлықтай баяулатады.

Білім алушылар мақаласының мәтіндік объектісі шамамен 2-6 бетті құрайды. Екі сағат ішінде бірге (жұппен) бес бетті оқып, тіпті бәрін талқылаңыз үлгереді. Сондықтан мәтіннің көлемі бір беттен көп болса, оны зерттеудің арнайы әдісі қажет. А.Г.Ривин мен оның ізбасарларының тәжірибесі оқулық мәтіндерін, оның мақалаларын бөліктерге, абзацтарға бөлудің орындылығын көрсетті.

Тәрбие ұжымының барлық мүшелері (біздің жағдайда бұл әлі де сынып) оқулықтың әртүрлі мақалаларын, тарауларын және абзацтарын алады. Бұл 10 сынып және жалпы биология курсын оқыту болсын делік.

«Кіріспе» және «Эволюциялық ілімнің» бірінші тарауынан бастайық. Бұл 6-41 беттер және шамамен бес бет сызбалар. Осылайша, үздіксіз мәтін шамамен 30 бетті құрайды. Тарау тоғыз тақырыпқа (параграфтарға) бөлінген. «Кіріспемен» – он тақырып. Сыныпта отыз білім алушы болса, әр тақырыпты үш адамнан алады. Сонымен, 10 сыныпта 30 білім алушы бір мезгілде он түрлі тақырыппен жұмыс істейді. Әрине, тақырыптар бір-бірімен байланысты және қарапайым, «қалыпты» жағдайларда келесі ретпен зерттелді:

Кіріспе (6-9 беттер).

1-тарау. Эволюциялық ілім.

1.1 Ч. Дарвинге дейінгі эволюциялық идеялар. Дарвин ілімінің пайда болуы (11-14 б.).

1.2. Дарвин ілімінің негіздері. Дарвинизмнің мағынасы (14-16 б.).

1.3. Түр. Популяциялар (16-19 б.)

1.4. Тұқым қуалаушылық және өзгергіштік (19-22 б.).

1.5. Жасанды іріктеу. Жануарлардың тұқымдары мен өсімдік сорттарының эволюциясының факторлары (22-25 б.).

1.6. Тіршілік үшін күрес (25-29 б.).

1.7. Табиғи сұрыпталу, эволюцияның басқа факторлары (29-33 б.).

1.8. Ағзалардың бейімделгіштігі және оның салыстырмалылығы (33-38 б.).

1.9. Жаңа түрлердің қалыптасуы (38-41 б.).

Жоғарыда аталған тақырыптардың барлығын 10-сынып білім алушылары бір мезгілде оқиды. Бұлай істеу керек пе? Мұғалімдерден қандай қарсылық аламыз? Айтпақшы, олар туралы бізге жақсы мәлім: «Тақырыптардың реті

бұзылған», «Жаңа түрлердің пайда болуы» тақырыбын қалай бірден зерттеуге болады», егер тұқым қуалаушылық және өзгергіштік тақырыптары, Дарвиннің эволюциялық теориясы зерттелмеген болса, «Білім алушының басында толық шатасу болады!». Практика нені көрсетеді? Қабылданған дәйектіліктің бұзылуына байланысты кейбір қиындықтар кейде туындайды. Олардың барлығын жеңу салыстырмалы түрде оңай. Келіспеушілік, дүрбелең, Ривин әдісіне және оқытудың ұжымдық формасына сенімсіздік атмосферасын, негізінен мұғалімдер мен әдіскерлердің өздері жасайды. Біз бұл жағдайда ұсынылған бөлуді қалыпты деп санаймыз ба? Жоқ, санамаймын. Бізді бұл қадамға баруға жағдайлар мәжбүр етеді. Қандай жағдайлар бар? Қазіргі сыныптар – бірдей жастағылар және бір деңгейлілер. Мұндай класстардың болуымен ОҰТ-ның болуы мүмкін емес:

Кез келген оқу пәні бойынша бүкіл сынып білім алушыларымен ұжымдық сабақтар ұйымдастыру үшін білім алушыларға бір мезгілде 9-10 түрлі тақырыпты оқуға беру қажет. Біз ОҰТ-ға көшкенде және олардың құрамындағы сыныптар әртүрлі жаста болса, онда өту тізбегі қазіргіге азды-көпті жақын болады. Кем дегенде, бұл проблема болмайды. Ал қазірдің өзінде 90 жылдан астам уақыт бойы жалғасып келе жатқан қазіргі уақытта біз жағдайлармен санасуымыз керек: жалпы қабылданған реттілікке қарсы шығу. Бұл уақыт өлшемі болғандықтан, өкінішке орай, ешкім санағысы келмейді және саналы және бейсаналы қарсыластар ОҰТ-ны қарсы дәлел ретінде алға тартады.

Әрине, ОҰТ-ға көшу барлық оқулықтарды қайта қарауды талап етеді. Қазіргі уақытта мұғалімдер осындай карточкалар мен оқу құралдарын дайындауда, олар бойынша әртүрлі тақырыптарды бір уақытта, қатарлас оқуға болады, өйткені, бұл тақырыптардың презентациясының мұғалімнің оқуға ұсынған басқа тақырыптармен байланысы шамалы немесе мүлдем жоқ (олар «сұрақнама» деп аталады).

Бүкіл сынып бірінші тарауды оқуға кірісіп, әр білім алушы осы тараудың бір бөлігін алған кезде, биологияны оқу кезінде 10 сыныпта алған тақырыптарды бөлумен Ривиннің әдістемесін көрсетейік. **А** білім алушысы §9 «Жаңа түрлердің пайда болуын» алды делік. Оның §2 «Дарвин ілімінің негіздерін» алған **В** білім алушысымен жұмысын қарастырайық.

Білім алушылардың әрқайсысы мұғалімнің *нұсқаулығына* сәйкес тақырыптың атын дәптеріне жазып алып, бірігіп жұмыс істеуге кіріседі.

А: Менің тақырыбым бойынша бірінші абзацты оқы (Мәтінді тақырып иесі емес, оның серіктесі оқығаны дұрыс. Бірақ мұның принципті маңызы жоқ).

В: (Оқып жатыр) Дарвин түрлену туралы. Микроэволюция...

А: «Эволюция», «микроэволюция», «дивергенция», «специация» сөздерін жазып алып, олардың мағынасын энциклопедиялық сөздіктен тауып көрейік (олар жазып алады, мағынасын сөздіктен табады).

В: Абзац үлкен болып шықты – 14 жол. Не туралы айтылып жатыр?

А: Табиғатта жануарлар мен өсімдіктердің жаңа түрлерінің пайда болуы туралы. Тіршілік жағдайлары өзгерген кезде түр ішінде белгілердің алшақтық – дивергенция процесі жүреді.

В: Бір түрден неше түр түзіледі?

А: Кейде бірнеше; тұтас «бума», бірақ олардың барлығы одан әрі дамымаған.

В: Қайсылары аман қалды?

А: Бір-бірімен аз бәсекелесетіндіктен, сипаттамалары бойынша шектелгендер.

В: «Табиғи сұрыпталудың» не екенін әлі қарастырған жоқпыз.

А: Бұл сұрақтың жауабын оқулықтан табуға болады. Мұғалім бізге 29-бетте жазылғанды оқу керектігін айтты.

В білім алушысы 29 беттегі «табиғи сұрыпталу» терминінің түсіндірмесін оқиды.

А: Табиғи сұрыпталу – организмі өмір сүретін жағдайларға жақсы бейімделген жануарлар мен өсімдіктердің тіршілігі.

В: Қайсыларының өлу ықтималдығы жоғары?

А: Екі ортада да жүретіндер, себебі олар өмір сүру үшін күреске төтеп бере алмайды.

В: Неліктен ерекше айырмашылықтары барлары аз бәсекеге түседі және жиі өмір сүру үшін күреседі?

А: Олар бір-бірінің өміріне араласпайды.

В: Бұл параграф дивергенция туралы айтады.

А: Дивергенция дегеніміз не?

В: Бұл бір түрдің өмір сүру жағдайлары өзгерген кездегі белгілердің ажырау процесі. Бұл микроэволюция деп аталады.

А: Бұл абзацты қалай атаймыз?

В: Бір түр дараларында тіршілік ету жағдайларының өзгеруі нәтижесінде жаңа белгілердің қалыптасуы.

А: Бұл өте ұзақ. Қысқа болсын. Жоспардың осы тармағын дәптеріме жазып бересіз.

В: Түр ішіндегі дивергенция процесі.

А: Жақсырақ емес пе: «Сипаттаудың басы ретінде кейіпкерлердің алшақтығы?»

В: Бұл жақсырақ.

А: Олай болса тақырыпты дәптеріме жаз. Тек мұқият жазыңыз.

Осыдан кейін сол жұмыс §2 «Дарвин ілімінің негізгі ережелері» бойынша орындалады. Бірақ бұл жолы **А** білім алушы **В** білім алушының дәптеріне тақырыпты жазады. Осы кезде олардың бірлескен жұмысы үзіліп, әрқайсысы жаңа серіктес табады. **А** білім алушысы мен жаңа әңгімелесушінің арасындағы диалог қалай өтеді? **А** білім алушысы мен **С** білім алушысы дәптер алмасады.

А: Сіз тыңдайсыз ба немесе айтасыз ба?

С: Тыңдаймын.

А: Олай болса менің дәптерімде не жазылғанын оқы.

С білім алушысы **А** білім алушысының тақырыбын оқиды. **А** білім алушысы кітапты (оқулықты) пайдалана отырып, **В**-мен жұмыс істеген бірінші абзацтың мазмұнын баяндайды. Егер бірдеңе түсініксіз болса, бірінші абзацтың

мазмұнын қайталап оқып, талдаңыз. Осыдан кейін С келесі абзацты оқиды, оның мазмұнын талқылайды, сәйкес тақырыпты таңдайды және тақырып иесі – А білім алушы келіскенде ғана С білім алушысы оған жоспардың екінші абзацын жазып алады. Мысалы, бұл жағдайда олар былай деп жазды: «2. Экстремалды немесе аралық формалардан жаңа түрлердің қалыптасуы. Осындай жұмыстар С білім алушының «Тұқым қуалаушылық және өзгергіштік» тақырыбы бойынша жүргізілді.

А білім алушысының үшінші кездесуі Д білім алушысымен өтті. Олар дәптерлерін алмастырды, ал Д сұрай бастады, ал А – алғашқы екі абзацтың мазмұнын айта бастады. Екеуі бірге 9-суретті қарастырды. Жоспардың 3-тармағы А білім алушының дәптеріне жазылды: «3. Жоғары жүйелі топтардың эволюциясын көрсететін диаграмма». А білім алушысы өз тақырыбы бойынша серіктестерімен бірге жоспардың 16 тармағын құрады. Соңғы серіктеспен жұмыс істей отырып, мен бүкіл мақаланы қайталайды және осылайша шағын топтағы презентацияға дайындайды. Енді оған мақаланы толығымен оқып шығып, 16 ұпайды 4-5-ке дейін қысқартып, қысқаша сөйлеу жоспарын жазу ғана қалады.

Әрине, оның мәтінмен (мақаламен) осындай жұмыстан кейін шағын топқа баяндамасы мазмұнды және жеткілікті сауатты болады. Материалды білу, меңгеру мұндай жағдайларда білікті, тәжірибелі ұстаз деңгейіне жақындайды. Ол үшін баяндама (доклад) тақырыбы бойынша ғылыми немесе қоғамдық-саяси әдебиеттер таңдалады.

А-ның өз тақырыбы бойынша дайындаған екі жоспарын салыстырайық. Бірінші жоспар – қолданбалы. Ол мақаланы (мәтінді) абзац бойынша зерделеу жоспары болып табылады және мәтін (мақала) бойынша А және оның жолдастарының барлық дерлік жұмыстарын көрсетеді.

Абзацтық жоспар (зерттеу осылай өтті)

1.9. Жаңа түрлердің қалыптасуы.

1. Дарвин түрлену туралы. Микроэволюция.

1. Таңбалардың дивергенциясы түрленудің басы ретінде.

2. Экстремалды немесе аралық формалардан жаңа түрлердің қалыптасуы.

3) Жоғары жүйелі топтардың эволюциясын көрсететін диаграмма.

4) Микроэволюция. Жаңа түрішілік топтардың-популяциялар мен түршелердің қалыптасуы.

5) Географиялық түрлену.

6) Сібір балқарағайынан Дагур балқарағайына дейін.

7) Көкнәр мен алқаптың лалагүлінің сорттарын бөлу мысалдары.

8) Арқа ауруының батыс түрі мен шығыс түрі арасындағы айырмашылықтар және олардың шығу тегі.

9) Сарғалдақ пен шымшық мысалында өсімдіктер мен жануарлар түрлерінің әртүрлілігі: (10-сурет).

10) Байкал көлінің фаунасы.

11) Экологиялық түрленудің мысалдары мен себептері.

12) Севан көліндегі шымшықтың бес түрі мен форельдің бес формасы.

13) Қарақұрт мысалында біздің заманымыздағы түрлену.

14) Эволюцияның үш салдары.

Сөйлеу жоспары

1. Эволюцияның қозғаушы күштерінің әсерінен жаңа түрлердің пайда болуы, дивергенция.

2. Микроэволюция.

3. Географиялық және экологиялық спецификация, олардың өзара байланысы және өзара тәуелділігі.

4. Эволюцияның нәтижелері (салдары).

Өз тақырыбын (мақаласын) пысықтау барысында сабақтың әрбір қатысушысы анықтамалық және қосымша әдебиеттерді пайдаланады. Мәтінді пысықтау кезінде кездесулердің екі түрі болуы мүмкін: 1) әрқайсысының тақырыптары әртүрлі; 2) екеуінің де тақырыптары бірдей. Бірінші жағдайда, алдымен әркім кездесуге дейін зерттей алған нәрсе ойнатылады, содан кейін ғана олар келесі абзацты оқып, оның мазмұнын талқылап, жаңа тақырыпты тұжырымдай бастайды. Олар бір-бірден жаңа абзацпен жұмыс істейді, бір-біріне келесі тақырыпты дәптерге жазады, содан кейін жаңа жұптар жасайды. Егер екі серіктестің де тақырыбы бірдей болса, онда олар жоспарларды салыстырады, содан кейін келесі екі абзацты кезекпен оқиды және сәйкесінше бір-біріне екі жаңа тақырып жазады. Егер ұжымдық жұмысқа қатысушылар аз болса, мысалы, шағын жинақты мектептегідей, уақытты босқа өткізбеу үшін кейде бір немесе басқа білім алушы келесі абзацты өзі оқи алады және жолдастары араласпай-ақ атай алады.

А.Г. Ривинде қабылданды: егер **А** білім алушысы серіктеспен жұмыс жасаса, онда серіктес тақырыпты (жоспар тармағын) оның дәптеріне жазады, бірақ тақырып пен дәптердің иесі емес. Егер ол абзацтар бойынша мақала жасаса, онда одан басқасының бәрі оның дәптеріне жазылады. Ол тек тақырыптың, кітаптың атын жазады, ал жоспардың барлық тармақтарын онымен кездескендер, жұмыс істегендер жазады. Жалпы сұрақ: Бұл не үшін қажет?

Мұның себебі қарапайым: егер **А** өз тақырыбы бойынша екінші немесе үшінші рет кездестірсе, онда **В** білім алушының дәптерін алып, ол өзінің қолжазбасынан бірден онымен не істегенін және қанша рет кездескенін анықтай алады. Бұл жағдайда ол оған әлі не білмейтінін айтады.

Сондай-ақ, **А** онымен жұмыс істегенін ұмытып кететін жағдайлар да болуы мүмкін және оған екіншісі еске салады. Тәжірибе көрсеткендей, егер олар қандай да бір білім алушымен 3-4 рет кездескен болса; онда ол оның тақырыбын (және оның ішінде) жақсы білуі мүмкін. Бізге жиі айтады: «Ривиннің әдісімен әркім өз тақырыбын жақсы біледі, ал қалғандары білмейді. Сондықтан Ривиннің әдісі мектеп үшін емес». Әр білім алушы өз тақырыбын өте жақсы меңгеретіні рас, бірақ ол өзі жұмыс істеп жатқан мәтіндердің (мақалалардың) мазмұнын қайталайтын басқа білім алушылармен бірнеше рет кездеседі, содан кейін басқа мәтіндер (мақалалар) туралы белгілі бір білімге қол жеткізіледі. Бірақ біреу басқа мәтіндерді (мақалаларды) оқуға немесе қарауға тыйым салады ма, жоқ па?

Әрине, егер А білім алушы «§9. Жаңа түрлердің қалыптасуы» тақырыбын жетік білсе, онда оған барлық алдыңғы абзацтарды оқу немесе жұмыс істеу қажет емес пе? Керісінше оқысын, қарасын. Бірақ ол үшін оларды Ривин әдісі бойынша өңдеудің қажеті жоқ. Ол жай ғана кейбір мәтіндерді оқи алады, үзінділер жасай алады, яғни, жеке өзі, ал кейбіреулері – жолдастарымен бірге жұмыс істейді. Бірақ ол енді әр мәтінді Ривин әдісі бойынша оқып, әр абзацты оқып, тақырыпқа қойып, қайталап айтып берудің қажеті жоқ. Қалған мәтіндерді қандай әдіспен оқу – бұл мұғалім мен білім алушының ісі. Мүмкін кейбір мәтіндер Ривин әдісіне негізделген, ал кейбіреулері жоқ [30].

Ривин техникасынан басқа, осы уақытқа дейін біршама басқа әдістемелік амалдар әзірленді. Олармен арнайы әдебиеттермен танысуды ұсынамыз [қараңыз: 31-36].

4 Сабақты талдау

Бүгінгі таңда әдістемелік әдебиеттерде сабақты талдау сызбалары өте көп және мұғалім оның алдында тұрған міндеттерге, қажеттіліктерге және қалауларға сүйене отырып, бірыңғай үлгі болмағандықтан, олардың кез келгенін пайдалануға құқылы. Астана қаласы, атап айтқанда, №63 орта мектеп мұғалімдерінің тәжірибесінде қалыптасқан талдау нұсқаларын ұсынамыз.

Сабақты жан-жақты талдаудың шамамен схемасы:

- мұғалім мен білім алушылардың сабаққа дайындығы (сыртқы),
- білім алушылардың сабаққа ішкі, психологиялық дайындығы,
- мұғалімнің ұйымдастырушылық әрекеттері (қажет болған жағдайда),
- мұғалімнің жоспарлауы және сабақтың оқу, тәрбиелік және дамытушылық міндеттерін білім алушыларға жеткізуі,
- білім алушылардың білімдері мен іс-әрекет әдістерін өзекті ету,
- мұғалім проблемалық оқытудың қандай әдістерін пайдаланды (іздену, зерттеу, проблемалық баяндау),
- мектеп білім алушыларын оқытуда проблемалық әдістерді қолдану,
- мұғалімнің іс-әрекеті мен білім алушылардың іс-әрекеті арасындағы байланыс,
- білім алушылардың өзіндік жұмыстарының көлемі мен сипаты және репродуктивті және өнімді өзіндік жұмысының арақатынасы,
- мұғалімнің білім алушылардың нақты даму деңгейлерін және олардың жақын даму аймағын ескеруі,
- білім алушылардың оқуға деген оң мотивациясын арттыру тәсілдері,
- мұғалімнің проблемалық сұрақтар қоюы, проблемалық жағдаяттар құруы, олардың шешімін көрсетуі,
- мұғалімнің проблемалық жағдаяттарды құра білуі,
- оқу мәселесін қою ережелерін сақтау,
- оқулықты пайдалану, онымен репродуктивті және ішінара ізденіс жұмыстарының арақатынасы,
- көрнекіліктерді таңдаудың проблемалық оқыту талаптарына сәйкестігі,
- білім алушылардың арнайы және жалпы білім беру дағдыларын қалыптастыру,
- білім алушылардың оқу дағдылары бар: мәселені тұжырымдау, гипотезаны ұсыну және негіздеу, гипотезаны дәлелдеу (жоқтау) жолдарын табу, оны шешудің дұрыстығын тексеру,
- білім алушының логикалық операцияларды орындау қабілетін,
- сабақтың әр кезеңінде білім алушының қабілеттерін дамыту (бұл нені дәлелдейді),
- бүкіл сынып білім алушылардың, жекелеген білім алушылар арасында туындаған қиындықтар, олардың себептері. Олар қалай жойылды?
- білім алушылардың үй тапсырмасын орындау талаптарын сақтау. Қандай тапсырмалар ұсынылды (сабақта басталған зерттеуді жалғастыру, жаңа,

стандартты емес тапсырманы шешу, негізгі білім мен дағдыларды жаңарту, білім мен дағдыларды жаңа жағдайда қолдану, өз бетімен теориялық түсіну),

- мұғалімнің жеке ерекшеліктерін есепке алу. білім алушылардың қабілеттері мен дайындығы және сараланған тапсырмаларды ұсыну,

- білім алушылардың бойында ерік, интеллект, эмоциялар, танымдық қызығушылықтар, сөйлеу, есте сақтау, ойлаудың тәуелсіздігін дамыту үшін қандай сабақ берді,

- сабақтың жалпы өнімділігі.

Ақпараттық-коммуникациялық технологияларды қолдана отырып сабақты талдау

Психологиялық-педагогикалық теория әртүрлі негіздерге негізделген сабақты талдаудың көптеген схемаларын жасады. Қазіргі заманғы сабақ, оның ішінде ақпараттық-коммуникациялық технологияларды қолдану – бұл біртектес және біртұтас құрылымдық-мазмұндық схема емес. Мұндай сабақты талдау схемасын таңдау үшін білім алушылардың білім сапасының заманауи критерийлерін ескеру, зерттелген білімнің мазмұнын іріктеу және қайта құру, білім алушылардың санасының жеке құрылымдарын қолдайтын және дамытатын жағдайлар мен құралдарды модельдеу және жобалау дағдыларын меңгеру олардың жеке өзін-өзі ұйымдастыруының негізі. Ең бастысы, сабақ бүгінде мұғалімнің қызметі ретінде ғана емес, білім алушылардың қызметі ретінде де қарастырылады.

Кез келген сабақты талдау психологиялық-педагогикалық, мазмұндық, әдістемелік және пәндік аспектілері өзара тығыз байланыста болатын кешенді тәсіл. Сабақты саналылық және өзін-өзі тану процесі ретінде талдау өз алдына мұғалімнің аналитикалық қабілетін қалыптастырады, қызығушылығын дамытады және оқыту мен тәрбиелеу мәселелерін зерттеу қажеттілігін анықтайды. Күрделі педагогикалық құбылыстарды бақылай білу, оларды талдау, жалпылау және ғылыми негізделген қорытынды жасау қабілеті кәсіби-педагогикалық шеберлікті арттырудың тиімді құралы қызметін атқарады.

Сабақты талдағанда, ең алдымен, осы сабақта компьютерлік технологияны қолдану орынды ма, соны шешу керек. Бұл көп жағдайда мұғалім таңдаған әдістемеге байланысты, сондықтан, ең алдымен, әдістерді, әдістемелерді, оқу құралдарын таңдаудың негізділігі мен дұрыстығын, олардың оқу материалының мазмұнына, қойылған мақсатқа сәйкестігін бағалау қажет. сабақтың, сыныптың оқу мүмкіндіктерінің, сабақтың әдістемелік аппаратының оның әрбір кезеңіне және білім алушыны белсендіру тапсырмаларына сәйкестігі. Компьютерді сабақта форма үшін пайдалануға болмайды.

Білім алушылардың сабақтағы жұмысы мен тәртібі де АКТ арқылы сабақты жан-жақты талдаудың маңызды құрамдас бөлігі болып табылады. Бағалау кезінде компьютерлік технологияны қолдану білім алушылардың белсенділігіне, олардың сабақтың әртүрлі кезеңдеріндегі үлгеріміне қалай әсер ететінін, өзіндік іс-әрекеттің қалай жүзеге асырылатынын, білім алушыға бағдарланған оқыту тәсілін жүзеге асыру мүмкін бола ма, соны анықтау қажет.

Компьютерлік технологияларды қолдану арқылы сабақта денсаулықты сақтайтын технологияларға ерекше назар аудару керек. Талдау кезінде сабаққа қойылатын техникалық, санитарлық және эргономикалық талаптардың сақталуын ескеру қажет. Мұндай сабақтарда дене шынықтыру сабақтарын, көзге арналған жаттығуларды өткізу міндетті болып табылады.

Оқыту тиімділігіне АКТ-ны қолданудың әсері оқыту дәрежесін (нені және қаншалықты меңгерді), тәрбиелік (сабақ барысында білім алушылардың білім алуына қандай және қаншалықты ықпал етті) бағалауға, дамыту (олардың дамуына қандай және қаншалықты ықпал етті) сабақтың әсеріне тікелей байланысты. Сонымен қатар технологияны қолдану материалды тиімді бекітуге және білім алушылардың білімін жедел бақылауға және соның нәтижесінде білім сапасын арттыруға қалай ықпал еткенін талдау қажет.

Жоғарыда айтылғандарға сүйене отырып, ақпараттық-коммуникациялық технологияларды пайдалана отырып, сабақты талдау мен бағалаудың келесі схемасын ұсына аламыз.

Біріншіден, АКТ қолданылатын сабақтың барлық кезеңдерінде мұғалім мен білім алушы әрекетінің әдістері талданады.

Екіншіден, мұғалімнің қызметі келесі критерийлер бойынша талданады:

Сабақтың кезеңдерінде АКТ қолдану әдістемесі (АКТ құралдарын пайдаланудың бейімделген әдістемесі, АКТ құралдарын қолданудың авторлық әдістемесі, ал пән бойынша қосымша ақпарат көзі ретінде электрондық білім беру ресурстары пайдаланылады).

АКТ құралдарын қолдану әдістері (АКТ құралдарын пайдаланудың таңдалған әдістері білім алушылардың оқу іс-әрекетін арттыруға, АКТ құралдарын пайдаланудың таңдалған әдістері сабақтың дидактикалық міндеттерін шешуге ықпал етеді, АКТ мақсат ретінде емес, басқа педагогикалық сабақ мақсатына жетуге көмектесетін құрал).

АКТ-ны пайдалана отырып жұмыс жасау кезінде білім алушыларды ұйымдастыру (АКТ құралдарын пайдалану білім алушылардың оқу іс-әрекетінің тиімділігін арттырады, АКТ білім алушыларының жұмысын өздігінен ұйымдастыру және өзін-өзі тәрбиелеу тәсілі ретінде, білімдерін кеңейту тәсілі ретінде пайдаланылады. білім алушылардың жеке іс-әрекетінің аймағы, АКТ оқытудың білім алушыға бағытталған тәсілін жүзеге асыруға мүмкіндік береді).

Санитарлық-гигиеналық талаптарды сақтау (компьютерді пайдалана отырып сабақ өткізуге қойылатын техникалық талаптар сақталған, компьютерлік сыныпта сабақ өткізуге эргономикалық талаптар сақталған).

Оқытудың тиімділігіне АКТ қолданудың әсері (АКТ құралдарын пайдалану сабақтың барлық мақсатына жетуге, АКТ құралдарын пайдалану материалды тиімді бекітуге, АКТ құралдарын пайдалану білім алушылардың білімін жедел бақылауға және білім сапасын арттыруға ықпал етеді).

Үшіншіден, талдау негізінде ұсыныстар мен сабаққа шолу жасалады: сабақ жоспарының орындалуы, сабақтың мақсатына жетуі, АКТ-ны пайдалану білім берудің тиімділігі мен сапасын арттыруға қалай ықпал етеді, бір тақырып

бойынша сабақты қайталау кезінде қандай өзгерістер енгізген жөн, сабақ туралы жалпы қорытынды.

Айта кету керек, АКТ-ны қолдану арқылы өткізілген оқу сабақтарын жүйелі талдау және материалды әдістемелік ұсыныстар түрінде ресімдеу оқу үдерісінде ақпараттық технологияларды қолданудың жалпы әдістемесін жасауға мүмкіндік береді.

Қазіргі заманғы сабақты талдау принциптері

1. Гуманизм принциптері.
2. Мұғалім өз жұмысының технологиясын өз бетінше таңдауға құқылы.
3. Нәтижеге ғана ұсынылатын талаптар (максималды).

1. Жүйелілік (бұл диаграмманы қажет етеді)

- мақсатты талдау
- мазмұны
- әдістері
- сабақты ұйымдастыру
- сабақ жағдайын талдау
- тиімділік туралы сабақ туралы қорытынды.
- Сабақтың нәтижелік критерийлері:
- идеялық тиімділік (идеяларды нақты таңдау)
- білім алушыларды адамгершілік құндылықтармен таныстырудағы сабақтың үлесі
- білім алушылардың сабақтағы белсенділігі
- білім сапасы
- Мұғалімге ұсыныстар:
- барлық позитивті нығайту үшін
- сабақ технологиясын жетілдіру бойынша ұсыныстар
- сабақтың тиімділігі бойынша ұсыныстар

Сабақты талдау

1. Сабақтың мақсаттары мен оларға қол жеткізуді талдау

• мұғалімнің білім алушыларды оқыту, тәрбиелеу және жалпы дамыту міндеттерін анықтауының дұрыстығы мен негізділігін бағалау. Олардың сабақтың жоғары түпкілікті тәрбиелік нәтижесіне бағдарлануы;

• сабақтың мақсаттарын анықтау кезінде оның сабақ жүйесіндегі орнын ескеру;

• мұғалім мен білім алушылардың сабақтағы белсенділігінің мақсаттылығы;

• мақсатқа жету, сабақты және оның құрамдас бөліктерін бағалаудың негізгі критерийі ретінде сабақтың оқыту және тәрбиелік тиімділігі.

2. Сабақтың мазмұнын талдау

- сабақ мазмұнының тәрбиелік әлеуетін жүзеге асыру;
- білімді саралау және интеграциялау;

- сабақта тұрақты меңгеру объектісі ретінде тақырыптың негізгі мазмұнын мұғалімнің нақты таңдауы;
- сабақта әртүрлі білім көздерін пайдалану;
- тақырыптың мазмұнына ғылымның, техниканың, мәдениеттің соңғы жетістіктері туралы мәліметтерді енгізу;
- политехникалық принципті жүзеге асыру, білімнің практика үшін маңызын ашу, оларды кәсіпорында, күнделікті өмірде, қоғаммен байланыс саласында, оның ішінде кәсіптік бағдар беру және сабақ барысында өлкетану материалында қолдануды көрсету;
- оқу дағдыларын дамыту мақсатындағы іс-әрекетті сабақ мазмұнына енгізу;
- білім алушылардың жауаптарының мазмұны мен мұғалімнің ескертулері.

3. Сабақтың әдістемесі

- қолданылатын әдіс-тәсілдердің сабақтың мақсаты мен мазмұнына сәйкестігі, оларды қолданудың тиімділігі;
- мектеп білім алушыларының сабақтағы оқу әрекетінің қарқындылығы;
- сабақтың әртүрлі кезеңдерінде білім алушылардың өзіндік жұмысын ұйымдастыру;
- дәстүрлі емес педагогикалық технологияларды қолдану (материалды үлкен блоктарда оқу, тіректерді пайдалану, қабылдау, алға жылжыту және т.б.);
- жалпы білім берудегі дағдылары мен біліктерін дамыту әдістемесі;
- білімді тексеру әдістері. Ағымдық тексеруді тақырыптық, білімді бағалаудың негізділігімен ұштастыру;
- сабақта көрнекі құралдар мен техникалық құралдарды қолданудың тиімділігі;
- педагогтың фронталь шеңберіндегі жеке, жұптық, топтық, ұжымдық оқыту формаларының комбинациясын таңдауының оңтайлылығы;
- үй тапсырмасын ұйымдастыру.

4. Сабақты ұйымдастыру

- сабақтың түрі мен құрылымы, олардың мақсатына, мазмұны мен әдістеріне сәйкестігі, сабақтың тиімділігін арттыру мақсатында қайта құрылымдау;
- білім алушыларды сабаққа дайындау (парталарда дәптер, оқулықтар, қаламдар және т.б. болуы);
- оқу мақсаттарын қою, алдағы жұмыс жоспарын анықтау;
- ұйымдастырудың анықтығы, оқу уақытын ұтымды бөлу және пайдалану;
- білім алушылардың сабақтағы тәртібі, олардың еңбекқорлығы;
- сабақты қорытындылау.

5. Сабақтың шарттары

- сыныптағы жағдай: тазалық, жарықтандыру, бөлменің желдетілуі, білім алушыларды орналастыру. Физкультпаузалар.

- мұғалімнің білім алушылардың жас және жеке ерекшеліктерін ескеруі.

Мотив пен дағдыны қалыптастыру;

• сыныптағы микроклимат. Мұғалім мен білім алушылар арасындағы қарым-қатынас стилі, ынтымақтастық педагогикасының идеяларын жүзеге асыру. Мұғалімнің байсалдылығы мен өзін-өзі бақылауы, оның оптимизмі.

6. Қорытындылар

• сабақты нәтижелілігі бойынша жалпы бағалау: тәрбиелік және тәрбиелік тиімділігі, білім алушылардың жан-жақты дамуына ықпал ету, жаңа тақырыптың негізгі мазмұнын тікелей сабақта меңгеру дәрежесі;

- негізгі артықшылықтар мен кемшіліктердің қысқаша сипаттамасы;

- бұрынғы ескертулер мен ұсыныстарды ескере отырып.

7. Ұсыныстар

• сабақтың жағымды қасиеттерін бекіту және дамыту бойынша ұсыныстар;

- сабақтың тиімділігін арттыру бойынша ұсыныстар (ұсынымдар);

- сабақтың әдістемесін жетілдіру бойынша кеңестер;

• тиісті әдебиеттерді оқу, басқа мұғалімдердің сабақтарына қатысу бойынша ұсыныстар.

Сабақты талдау

Мұғалімнің сабаққа дайындалуы

Мақсаттарды анықтау.

2. Сабақты дидактикалық материалмен, көрнекі құралдармен, ТШО-мен жабдықтау

3. Сауалнаманың әдістемелері мен сипаты:

- репродуктивті;
- іздеу элементтері;
- шығармашылық бағыттылық;
- тереңдету және жалпылау;
- негізгі ұғымдарды дамыту.

4. Жаңа білімді меңгерту жұмысын ұйымдастыру:

- білім алушыларды жаңа материалды қабылдауға дайындау;
- ғылыми мазмұн;
- идеологиялық бағыттылық;
- өмірден алынған фактілер бойынша дәлелдеу;
- шығармашылық сипаттағы білім алушылардың өзіндік жұмысы;
- жаңа материалды меңгеру туралы хабардар болу.

5. Оқыту процесіндегі тәрбие:

- дүниетанымдық сенімдерін қалыптастыру;
- жеке тұлғаның жоғары адамгершілік қасиеттерін тәрбиелеу;
- саналы тәртіпке тәрбиелеу;
- еңбексүйгіштікке, еңбек мәдениетіне тәрбиелеу.

6. Оқыту әдістері:

- түсіндірмелі және иллюстрациялық;
- репродуктивті;

- проблемалық;
- ішінара-іздеу (эвристикалық);
- зерттеу.

7. Оқу еңбегінің дағдыларын үйрету:

- салыстыру, жалпылау, қорытынды жасау;
- ұтымды түрде оқу;
- өзін-өзі бақылау, өзара тексеру;
- дәлелді дәлелдемелер;
- кітаппен өзіндік жұмыс.

8. Жеке жұмыс:

- оқу мотивациясы төмен білім алушылармен;
- білімінде кемшіліктері бар білім алушылармен;
- мінез-құлық нормаларынан ауытқуы бар білім алушылармен;
- жақсы оқитын білім алушылармен.

9. Үй жұмысы:

- көлемі;
- сипаты;
- нұсқау;
- дифференциация;
- уақыттылығы.

10. Білім алушылардың психикалық белсенділігін дамыту:

- белсенділіктің жоғары деңгейі;
- орташа;
- төмен.

11. Сабақ бойынша жалпы қорытынды:

- сабақ тамаша өтті;
- мақсаттарға қол жеткізілді;
- сабақ жақсы өтті;
- сабақ қанағаттанарлықтай;
- сабақ нашар өтті (теориялық және әдістемелік сипатта қателіктер жіберілді, мақсаттар орындалмады).

Сабақты талдау схемасы

1. Сабақтың мақсаттылығы

- Сабақта қандай практикалық тапсырмалар шешілді?
- Білім алушыларды сабақтың мақсатымен қалай таныстырдыңыз?
- Білім алушылардың сабақтағы белсенділігінің үдемелі дамуы, оның шарықтау шегі қалай қамтамасыз етілді?
 - Сабақтың соңы қалай өтті?
 - Тапсырмаларды орындау (шешу) бойынша сабақтың нәтижесі қандай және оларды шешу сабақтың тәрбиелік, дамытушылық және тәрбиелік әлеуетін кеңейтуге қалай ықпал етті?

2. Сабақтың мазмұны

• Мәтіндер мен жаттығулардың материалы жеткілікті мағыналы болды ма; білім алушылардың жас ерекшеліктеріне сай болды ма, оның оқулық және тәрбиелік мәні қандай?

• Сабақта қолданылған әдістер сабақтың мақсатына және білім алушылардың психологиялық ерекшеліктеріне сәйкес келді ме?

• Тренинг пен шығармашылық жаттығулар арасындағы байланыс қаншалықты сақталды?

3. Білім алушылардың сабақтағы белсенділігі

• Мұғалім мен білім алушы белсенділігінің арақатынасы қандай болды?

• Ақыл-ой белсенділігі қалай ынталандырылды, білім алушылардың ізденімпаздық әрекеті жүзеге асты ма және қалай ұйымдастырылды?

• Сабақта білім алушылардың сөйлеу белсенділігі қалай ынталандырылды?

• Сабақта қандай ұйымдастыру формалары қолданылды, сабақтың қай жерде, қандай «тармақтарында» мектеп білім алушыларының іс-әрекетін ұйымдастырудың ұжымдық формалары, қандай мәселелерді шешу үшін қолданылды?

• Білім алушылардың белсенділігін арттыру үшін барлық мүмкіндіктер пайдаланылды ма?

4. Сабақтың мотивациялық қамтамасыз етілуі

• Мұғалім білім алушыларға оқытудың жетістігін сезіну мүмкіндігін қалай қамтамасыз етті, оқытудың табысты болуына мотивация қалай қамтамасыз етілді? Сабақта интеллектуалдық шиеленіске жағдай жасалды ма және сонымен бірге мұғалім білім алушыларға оны жеңілдететін құралдармен қамтамасыз етті ме?

• Сабақта білім алушыларды бағалау, оның ішінде өзара және өзін-өзі бағалау қалай қолданылды?

• Сабақтағы материалдың мазмұны тұлғаға бағытталған жеткілікті болды ма, ол қалай көрінді?

• Қолданылған әдіс-тәсілдер білім алушылардың интеллектуалдық және эмоционалдық салаларына қаншалықты әсер етті?

• Сабақтың соңы білім алушыларға сабақта қандай жетістіктерге жеткенін қалай көрсетті және оларды тақырып бойынша жұмысты жалғастыруға ынталандырды.

5. Сабақта қолданылатын ынталандырудың әртүрлілігі

• Сабақта қандай вербальды және вербальды емес ынталандыру қолданылды?

• Қолданылған ынталандыру сабақтың мәселелерін шешуге қаншалықты көмектесті?

• Барлық ынталандыру мүмкіндіктері дұрыс іске асырылды ма?

6. Сабақтың тиімділігі

• Сіз не үйрендіңіз? Қандай дағдылар қалыптасты, дамыды және жетілдірілді? Қандай дағдылар дамыды?

Сабақты талдау

1. Сабақ туралы жалпы мәлімет

- қатысу мақсаты;
- сабақтың тақырыбы, оның бағдарламаның осы бөліміндегі сабақтар жүйесіндегі орны;

- сабақтың мақсаттары (білім беру, тәрбиелік, дамытушылық);

Білім алушыларға сабақтың мақсаты мен міндеттерін жеткізу.

2. Сабақтың түрі мен құрылымы

- жаңа білімді меңгеру және білік пен дағдыны қалыптастыру сабағы;
- білім, білік және дағдыны бекіту сабағы;
- материалды қайталау және білік пен дағдыны дамыту сабағы;
- үйренгендерін қорытындылау және дағдыларды жетілдіру сабағы;
- үйлесімді сөйлеуді дамыту сабағы;
- білім, білік және дағдыны тексеру сабағы;
- сабақ – сынақ;
- сабақ – семинар;
- бақылау сабағы;
- жұмысты талдау сабағы;
- аралас сабақ.

Сабақтың түрін тақырып және дидактикалық мақсаттар тұрғысынан таңдаудың мақсаттылығы. Сабақтың құрылымдық бөліктерінің логикалық өзара байланысы және бірізділігі.

3. Сабақтың мазмұнын талдау

- теориялық материал мазмұнының бағдарламаға сәйкестігі;
- сабақта қолданылатын материалдың қолжетімділігі, көркемдігі, идеялық мазмұны;
- сабақта тұрақты меңгеру объектісі ретінде негізгі білім мен дағдының негізгі мазмұнын нақты бөлу;

• қайталауға арналған материал және оның жаңаны түсіндірумен байланысы.

4. Оқытуды ұйымдастыру және әдістерін талдау

- білім, білік және дағдыны сұрау және есепке алу нысандары;
- жаңа материалды түсіндіруді ұйымдастыру: оны ынталандыру, алғашқы танысу, оқулықпен, анықтамалық әдебиетпен жұмыс;
- жаңа материалды бекіту формалары:
- сабақта білім алушылардың іс-әрекетінің барлық түрлерін қолдаушы, арнайы, жалпы білім беру біліктері мен дағдыларын, мотивациясын қалыптастыру бойынша жұмыс істеу үшін қолданылатын жаттығулар түрлері;
- сөйлеу тілін дамыту жұмыстарының түрлері: сөздік қорын байыту, ауызша сөйлеуді дамыту, сөйлеу мәдениетінің деңгейін арттыру жұмыстары;
- көрнекілік, ОТҚ жаңа білімнің көзі, білім алушылардың белсенділігін, қабылдаудың эмоционалдылығын, қызығушылығын арттыру құралы ретінде пайдалану;

- білім алушылардың репродуктивті және шығармашылық қызметінің өзара байланысы; олардың шығармашылық белсенділігін арттыру жолдары, білім алушылардың өзін-өзі бақылау және өзара бақылау дағдыларын қалыптастыру;

- білім алушыларға арналған тапсырмаларды даралау және саралау әдістері;

- сабақта алған білім алушылардың білімін, білігі мен дағдыларын тексеруді ұйымдастыру;

- білім алушыларды үй тапсырмасын орындауға дайындау;

- сабақты қорытындылау, сабаққа қойылған бағалардың негізділігі;

- сабақта уақытты бөлу және ұтымды пайдалану.

5. Сабақтың жалпы қорытындысы

- сабақтың мақсаттарын, міндеттерін, бағдарламалық талаптарын іске асыру;

- сабақта қойылған мақсаттарға жету жолдарының тиімділігі;

- сабақта дағдыларды дамыта отырып білімді игерудің бірлігін қамтамасыз ету;

- білім алушылардың білімі, білігі мен дағдыларының сапасы (беріктік, жүйелілік, тиімділік);

- сабақтың тәрбиелік бағыты.

6. Ұсыныстар

- тапсырмаларды бекіту және дамыту бойынша ұсыныстар, әсіресе мұғалім сабақта сәтті шешеді;

- анықталған кемшіліктерді жою бойынша ұсыныстар,

- тиісті әдебиеттерді оқу бойынша ұсыныстар, басқа мұғалімдерден сабақ алу.

Сабақты талдаудың педагогикалық аспектісі

1. Тақырып немесе тақырыпша бойынша сабақ жүйесіндегі сабақтың орны, мақсат қоюдың дұрыстығы.

2. Сабақты ұйымдастыру:

- сабақ түрі;

- құрылымы, жеке элементтері, олардың реттілігі және уақыт бойынша мөлшерлеуі; сабақтың құрылысының оның мазмұны мен мақсатына сәйкестігі;

- сыныптың сабаққа дайындығы;

- сабақта белсенді жұмыс істеу үшін білім алушыларды ұйымдастыру; фронтальді, топтық, ұжымдық жұмыстардың үйлесімі;

- сабақтың тығыздығы; уақытты ұтымды пайдалану.

3. Сабақтың мазмұны:

- материалдың ғылыми сипаты;

- сабақтың әртүрлі кезеңдері мен білім алушылардың іс-әрекеттері үшін материалды дұрыс таңдау;

- сабақ мазмұнының мұғалім жұмыс істейтін бағдарламаның талаптарына сәйкестігі;

- сабақтың тәрбиелік бағыты;
- теорияның практикамен байланысы; білімнің практикалық маңыздылығын ашу; білім алушыларды өз білімдерін практикада қолдануға үйрету;

- зерттелетін материалдың бұрын өткенмен байланысы; қайталау әдістері;
- пәнаралық байланыстар;
- мұғалімнің сөзі: сауаттылық, эмоционалдылық, лексикалық байлық;
- білім алушылардың білім сапасы, олардың біліктері мен дағдылары;
- білім алушылардың сөйлеуі.

4. Сабақты өткізу әдістемесі:

- сабақтың барлық кезеңдерінде жабдықтар, оқу құралдарын, дидактикалық материалдарды пайдалану;

- әдістердің сабақтың мазмұны мен мақсаттарына, білім алушылардың жасына және дайындық деңгейіне сәйкестігі, қолданылатын әдістердің тиімділігі;

- білім алушылардың алдына сабақтың мақсатын қою және қорытындылау:

- артта қалған және үлгерімі төмен білім алушылармен жұмыс;
- белсенді оқыту әдістерін меңгеру; оларды осы сабақта қолданудың орындылығы;

- білімді бағалау жүйесі, оның педагогикалық құндылығы.

5. Сыныптағы қарым-қатынас: тон, қарым-қатынас стилі, сыныппен және жеке балалармен қарым-қатынас жасау тәсілі.

6. Сабақтағы білім алушылардың жұмысы мен мінез-құлқы:

- сынып және жеке білім алушылардың белсенділігі;
- білім алушылардың сабақ материалына қызығушылығы, сабаққа қатынасы;

- мұғалімге деген көзқарас;
- тәртіп пен ұйымшылдық;
- білім алушылардың сөйлеуі, олардың сұрақтары.

7. Сабақ бойынша жалпы қорытындылар.

8. Сіздің болашақ жұмысыңызда сабақ тәжірибесі қалай ескеріледі.

Сабақты жалпы дидактикалық талдау схемасы

1. Оқытудың негізгі принциптерін іске асыруды бағалау (ғылыми және қол жетімділік, көрнекілік және абстрактілік арақатынасы және т.б.).

2. Сабақ міндеттерін жоспарлауды бағалау (сабақтың білім беру, тәрбие міндеттерін, интеллект, ерік, эмоция, танымдық қызығушылықты дамыту міндеттерін тұжырымдау, зерттеу қызметінің міндеттерін, білім беру процесін дамыту міндеттерін, сондай-ақ мұғалімнің жеке басын дамыту міндеттерін қою).

3. Психологиялық немесе педагогикалық консилиумның қорытындылары негізінде тапсырмаларды нақтылауды бағалау.

4. Білім алушылардың алдына сабақтың міндеттерін қоя білу.

5. Сабақтың мазмұнының әр түрлі кезеңдердегі толықтығы, мазмұнды таңдаудың оңтайлылығын бағалау, бастысы, маңыздысын бөліп көрсету.

6. Мұғалімнің білім алушыларға хабарлаудың әртүрлі көздерін таңдауы және қолдануы (таңдаудың негізділігі бағаланады).

7. Сабақ барысында әртүрлі формалар (жеке, жұптық топтық және ұжымдық сабақтар) мен оқыту әдістерінің үйлесімділігін бағалау.

8. Оқу жұмысының әртүрлі әдістерін қолдану, олардың орындылығы.

9. Пәнге деген қызығушылықты тәрбиелеу.

10. Білім алушылардың білімін, білігі мен дағдыларын меңгеруін бақылау. Бақылау нысандары. Сұрақтар мен тапсырмалардың мазмұнын бағалау. Бағалардың педагогикалық сипатын ескере отырып, білім алушылардың білім деңгейіне сәйкестігі.

11. Мұғалім мен білім алушылардың еңбек мәдениетін бағалау (ұтымдылық, ыңғайлылық, эстетика).

12. Білім алушыларға сараланған тәсілді қолдануды бағалау. Бағдарлама немесе стандарттар шегінде көлем мен күрделілік дәрежесін саралау, пән бойынша әр түрлі деңгейдегі және пәнге қатынасы бар балаларға көрсетілетін көмек дәрежесі.

13. Білім алушылардың оқу еңбегін ұтымды ұйымдастыру дағдыларын, пәннен тыс оқу білігін меңгеруін бағалау.

14. Үй тапсырмасының сипаты, көлемі және саралануы. Оны орындауға кететін уақытты өлшеу шығындарын бағалау. Басқа пәндер кестесінде есепке алу.

15. Сабақ құрылымының оңтайлылығын және оның әртүрлі кезеңдерінде уақытты өткізудің ұтымдылығын бағалау.

16. Мұғалім мен білім алушының қарым-қатынасын бағалау.

17. Оқу кабинетінің мүмкіндіктерін пайдалану.

18. Сабақта мектептің гигиеналық талаптарын сақтау.

Сабақты салыстырмалы талдау

1. Сабақтың қысқаша жалпы сипаттамасы: сабақтың мақсаты, міндеттері, кезеңдері, құралдары, әдістемелік әдістері мен формалары.

2. Бұл сабақты циклдегі, блоктағы, сабақ тізбегіндегі немесе оқу жылындағы барлық сабақтар жиынтығындағы басқа сабақтармен салыстырудың орындылығы.

3. Бұл сабақтың басқа пәндердің сабақтарымен байланысы.

4. Бұл сабақтың мектептің сабақтан тыс, тәрбиелік және дамытушылық қызметімен байланысы. Бұл сабақтың қала, аймақ, ел, әлем өмірімен, отбасылармен және білім алушылардың жақын ортасымен байланысы.

5. Осы сабақтың мақсаттары мен басқа сабақтардың мақсаттары арасындағы байланыс. Мақсатты прогрессия.

6. Материалды беру сипаты мен әдісіндегі прогрессия.

7. Осы сабақта және басқа сабақтарда оқытуда әртүрлі құралдар мен әдістемелік әдістерді қолданудағы прогрессия. Оқулық пен әртүрлі көздерден алынған қосымша материалдардың үйлесімі.

8. Сабақ циклінде әр түрлі білім алушыларға мұғалімнің назарын бөлу. Бақылау динамикасы.

Оқыту процесінде инновациялық технологияларды қолдану негізінде құрылған сабақты талдау

1. **Сабақтың тақырыбы.** Сабақ моделінің сипаттамасы. Сынып; сынып ерекшеліктері.

2. **Сабақтың түрі** (кіріспе, игеру, қалыптастыру және бекіту, жалпылау, білім мен дағдыларды бақылау және есепке алу, аралас сабақ немесе сабақтың басқа түрі) және оның осы тақырып бойынша сабақ жүйесіндегі орны.

3. **Сабақтың мақсаты:** оқыту, дамыту, тәрбиелеу.

4. **Сабақтың міндеттері:** жалпы міндеттер, сабақтың әртүрлі кезеңдерінің міндеттері, сабақтың рейтингі мен құрылымын жүзеге асыру міндеттері және т. б.

5. **Сабақтың кезеңдері:** ұйымдастырушылық, қабылдауға дайындық, материалды игеру, оны жүйелеу, түзету, ақпарат және т. б.

6. **Сабақты өткізу шарттары және қамтамасыз ету:** кабинеттің материалдық-техникалық базасы; мұғалімнің, білім алушылардың жұмыс орны; реактивтермен, жабдықтармен, кестелермен, схемалармен қамтамасыз ету; кадрлармен ғылыми-әдістемелік қамтамасыз ету (зертханашы).

7. **Сабақтың мазмұны:** сабақ құрылымының қисындылығы; оқу материалының мазмұны арқылы курстың негізгі идеяларын көрсету; негізгі, жаңа білімді, қызмет тәсілдерін бөліп көрсету; мазмұнның білім алушылардың мақсаттарына, міндеттеріне, дайындық деңгейіне сәйкестігі.

8. **Сабақтағы мұғалімнің қызметі:**

- мұғалімнің оқу-тәрбие процесіндегі орны (білім алушылардың топтық өзара іс-қимылын басқаратын оқу іс-әрекетінің, ойын іс-әрекетінің жетекшісі, ұйымдастырушысы;

- педагогикалық іс-әрекеттің әдістері: жұмыстың эксперименттік – зерттеу формаларына сүйену; мақсаттарды, міндеттерді қою және оларды жүзеге асырудағы мотивация;

- білім алушылардың дайындық деңгейі мен психологиялық ерекшеліктерін, сөйлеу мәдениетін және мұғалімнің өзін-өзі бағдарлауын есепке алу.

9. **Сабақтағы қызмет:**

- қызмет түрі (оқу, ойын);

- оқытуды ұйымдастыру нысандары (жеке, жұптық, топтық және ұжымдық сабақтар);

- тұрақты және құрамы ауыспалы жұптар, шағын топтарды құру принциптері;

• білім алушылардың өзара әрекеттесу, оқу, ойын әрекеттерін өзара басқару формалары.

10. Оқу-тәрбие процесінің нәтижелерін бақылау және бағалау формалары:

- бақылау түрлері мен әдістері (жеке, фронтальді, топтық; ауызша, жазбаша; практикалық жұмыс, практикум; графикалық, тест тапсырмалары);
- бақылауды саралау, даралау;
- бақылау кезінде психологиялық жағдай жасау;
- бақылау нысандарының ұтымдылығы;
- нәтижелерді диагностикалау;
- өзін-өзі бақылау, өзіндік және өзін-өзі және өзара бағалау формалары.

11. Үй тапсырмасы:

- үй тапсырмасының сипаттамасы;
- үй тапсырмасының көлемі;
- үй тапсырмасының қазіргі, болашақ сабақтың мазмұнымен, дайындық деңгейімен, білім алушылардың қызығушылықтарымен байланыстыруды қамтамасыз ету.

12. Оқу-тәрбие процесінің нәтижелері: сабақтың мақсаттарына қол жеткізілді ме; жетекші идеялар, заңдар, заңдылықтар, ұғымдары бөлінді ме; пәнаралық байланыстар жүзеге асырылды ма; білім алушылардың білім, білік деңгейіне қойылатын талаптар шынайы ма; нәтижелерге диагностика жүргізілді ме.

1) Сабақ жоспарында және білім алушылардың алдында қандай оқу, тәрбие және дамыту міндеттері қойылды.

2) Бағдарламалық материалдың мазмұнындағы ең бастысы осы сабаққа қойылған мақсатқа және алға қойылған міндеттерге (негізгі заңдар, ұғымдар, фактілер, пәнаралық байланыстар және т.б.) сәйкес таңдалды.

3) Мақсатқа жету үшін сабақта қандай әдістерді, амалдарды, ұйымдастырушылық формаларды қолдандым? Мектеп пен кабинеттің мүмкіндіктері қалай ескерілді (көрнекі және үлестірмелі материалдардың, ОТҚ, телебағдарламалардың, кинофильмдердің, диафильмдердің және т.б. болуы).

4) Сабақты және жеке жұмысты жоспарлау кезінде сыныптың ерекшеліктері мен білім алушылардың жеке ерекшеліктері қаншалықты оңтайлы ескерілді.

5) Сабақтың барысы, оның нәтижесі қалай болды? Менің ниетім орындалды ма?

6) Сынып пен жеке білім алушыларда қандай қиындықтар болды және неге?

7) Мен оларды жеңе алдым ба?

8) Сабақтың қандай мүмкіндіктері пайдаланылмады? Осы тақырып бойынша келесі сабақтарда нені және қалай қолдануды жоспарлап отырмын?

Мұғалімнің сабақты өзіндік талдауы

1. Сабақ кезеңдерін қайталаңыз, сабақ элементтеріне, олардың реттілігі мен қанықтылығына баға беріңіз. Жоспарланған сабақ жоспарын орындай алдыңыз ба? Қаншалықты дәрежеде? Сапасы қаншалықты жоғары? Жоспардан ауытқулар болды ма? Білім алушылар материалды түсінді ме?

2. Мектеп білім алушыларының алдына қандай мәселелер қойылды, мәселенің айтылуының өзі балалардың назарын аудартты ма? Менің сабақтағы іс-әрекетім және білім алушылардың іс-әрекеті қалай ұйымдастырылды?

3. Сабақтың қандай элементтері ең сәтті болды? Білім алушыларды баурап, қызықтыра алдыңыз ба? Немен және қалай? Білім алушылар үшін материалда, оны беруде қандай жаңалық, күтпеген жағдай болды? Сабақта қандай жаңалықтар болды?

4. Кім көп жұмыс істеді – мен бе, әлде білім алушылар ма? Білім алушылар сабақ барысында белсенділік танытты ма? Сіз бастама көтердіңіз бе? Сабақты ұйымдастыруда, мазмұны мен жұмыс әдістерінде нені жақсартуға болады?

5. Сабақ негізінде білім алушылардың жұмысының жайлылығын бағалаңыз. Оларға жаңа материалды меңгеру қиын болды ма? Білім алушылар сабақта өздерін қалай ұстады?

6. Сыныптағы жалпы атмосфера қандай болды? Нені жүзеге асыру мүмкін болмады? Нені түзету керек және қалай?

Сабақты өзіндік талдау

Сынып

Сабақтың тақырыбы

Сабақ түрі және оның құрылымы

1. Бұл сабақтың тақырыптағы орны қандай? Бұл сабақ алдыңғы сабақпен қалай байланысты, бұл сабақ кейінгі сабақтарда қалай жұмыс істейді?

2. Сыныптың қысқаша психологиялық-педагогикалық сипаттамасы (үлгерімі төмен, мықты білім алушылар саны).

3. Сабақты жоспарлау кезінде білім алушылардың қандай ерекшеліктері ескерілді?

4. Сабақтың үштұғырлы дидактикалық мақсаты қандай (оны оқыту, дамыту, тәрбиелеу объектісі), сабақтың сауда орталығына жетудегі жетістікке баға беру, сабақтың шындық көрсеткіштерін негіздеу.

5. Сабақтың мақсатына сәйкес оқытудың мазмұнын, формалары мен әдістерін таңдау. Негізгі кезеңді бөлектеңіз және сабақтағы оқу нәтижелеріне сүйене отырып, оны толық талдаңыз.

6. Сабақтың барлық кезеңдеріне бөлінген уақыт ұтымды бөлінді ме? Осы кезеңдер арасындағы «байланыстар» қисынды ма? Басқа кезеңдердің негізгі кезеңде қалай жұмыс істегенін көрсетіңіз.

7. Мақсаттарға сәйкес дидактикалық материалдарды, ОТҚ, көрнекі құралдарды іріктеу.

8. Білім алушылардың білім, білік, дағдыларын меңгеруін бақылау қалай ұйымдастырылады? Сабақтың қай кезеңінде? Ол қандай формаларда және

қандай әдістермен жүзеге асырылды? Білім алушылардың білімін реттеу және түзету қалай ұйымдастырылған?

9. Сабақтағы психологиялық атмосфера және білім алушылар мен мұғалімдердің қарым-қатынасы.

10. Сабақ нәтижелерін қалай бағалайсыз? Сабақтың барлық міндеттерін жүзеге асыра алдыңыз ба? Егер сәтсіз болса, неге?

11. Өз қызметінің перспективаларын белгілеңіз.

Сабақты талдау

1. Сабақтың мақсаттарына қол жеткізу және оның білім беру, дамыту және тәрбиелеу қызметін жүзеге асыру.

2. Білім алушыларға сабақтың тақырыбы мен міндеттерін нақты жеткізу және осы сабақ пен алдыңғы сабақтың байланысын орнату.

3. Оның жеке бөліктерінің құрылымы мен реттілігінің орындылығы.

4. Сабақтың мазмұны оның мақсатына сәйкес келе ме.

5. Оқыту амалдары мен әдістерінің сабақтың мазмұнына, мақсатына және білім алушылардың жас ерекшеліктеріне сәйкестігі.

6. Сабақтың әртүрлі кезеңдерінде - жеке, жұптық, топтық және ұжымдық - оқытуды ұйымдастыру формаларының үйлесімі. Жұмыстың амалдары, әдістері мен формаларының тиімділігі.

7. Мұғалімді бақылау, білім алушылардың өзін-өзі және өзара бақылау ерекшеліктері.

8. Сабақтағы білім алушылардың іс-әрекетінің психологиялық сипаттамасы: қызығушылық, белсенділік, материалды және оның маңыздылығын түсіну.

9. Педагогикалық процеске қатысушының қарым-қатынасының сипаттамасы: қайырымдылықтың, көңілділіктің, өзара келісімнің, жанашырлықтың, қолдаудың, өзара сыйластық пен әділеттіліктің болуы.

10. Сабақтың жалпы бағасы. Мұғалімге қорытындылар мен ұсыныстар.

Сабақтың өзіндік схемасы

1. Бұл сабақтың тақырыбы, бөлімі, курсы қандай? Ол алдыңғылармен байланысты ма, оларға не сүйенеді? Бұл сабақ кейінгі сабақтарда қалай жұмыс істейді? Оның ерекшелігі неде?

2. Осы сынып білім алушыларының нақты оқу мүмкіндіктерінің сипаттамасы қандай? Сабақты жоспарлау кезінде мен білім алушылардың қандай ерекшеліктерін ескердім? Жалпы білім беру және арнайы біліктерді диагностикалауға сүйенді ме?

3. Сабақта қандай тапсырмаларды шешемін немесе шештім:

– жалпы білім беру;

– тәрбиелік;

– дамыту?

Олардың толықтығы қамтамасыз етілді ме? Мен үшін қандай міндеттер басты, өзекті болды, сыныптың ерекшеліктері мен білім алушылардың жекелеген топтарын есептерде қалай ескердім?

4. Неліктен таңдалған сабақ құрылымы осы мәселелерді шешу үшін ұтымды болды? Зерттелген жаңа материалды сұрауға, бекітуге, үй тапсырмасын талдауға уақыт бөлінді ме (егер сабақ аралас болса)? Сабақтың әртүрлі кезеңдері арасында логикалық байланыс болды ма.

5. Сабаққа не баса назар аударылады және неге? Мықты игеру объектісі оқшауланған ба, яғни. барлық айтылғандардан балалар екінші дәрежелі көлемде жоғалмауы үшін бастысы анық және нақты бөлектеу керек пе?

6. Негізгі материалды ашу үшін оқыту әдістерінің қандай комбинациясы таңдалды? Оқыту әдістерін таңдауға негіз беріңіз.

7. Жаңа материалды ашу үшін оқыту формаларының қандай үйлесімі таңдалды және неге? Білім алушыларға сараланған көзқарас қажет пе? Дифференциацияның негізі неде? Не ерекшеленді: тек көлем, немесе тек мазмұн немесе білім алушыларға көрсетілген көмек дәрежесі немесе барлығы жиынтықта ма?

8. Білім алушылардың білімін, білігін, дағдыларын меңгеруін бақылау қалай ұйымдастырылды? Ол қандай формаларда және қандай әдістермен жүзеге асырылды?

9. Сабақта оқу кабинеті қалай пайдаланылды? Оқу құралдарын қолдану орынды ма?

10. Сабақ барысында білім алушылардың жоғары өнімділігі ненің есебінен сақталды?

11. Ненің арқасында сабақта психологиялық атмосфера сақталып, сіздің топпен, сыныппен қарым-қатынас мәдениетіңіз қандай болды? Мұғалім қиын жағдайда өзін қалай ұстайды? Мұғалімнің жеке басының тәрбиелік әсері қалай жүзеге асырылды?

12. Сабақта уақытты ұтымды пайдалану, шамадан тыс жүктеменің алдын алу қалай және немен қамтамасыз етілді?

13. Күтпеген жағдайлар үшін қандай қосалқы қозғалыстар ойластырылды? Сабақты өткізудің басқа әдістемелік нұсқалары қарастырылды ма?

14. Барлық тапсырмаларды толығымен орындай алдыңыз ба? Егер сәтсіз болса, неге? Қандай? Іске асырылмаған тапсырмаларды қашан орындауды жоспарлап отырмыз? [37].

Қорытынды

Бүгінгі таңда педагогикалық және ата-аналар қауымдастығының назары оқытудың тиімділігі мен сапасына аударылып отыр. Осы мақсатта мектеп білімінің мазмұнын жаңарту, жаңа әдістер мен тәсілдерді, ақпараттық-коммуникациялық технологиялар мен цифрлық білім беру ресурстарын енгізу, критериялды бағалау және тағы басқалары жүзеге асырылып жатыр.

Сонымен қатар, мұнда тек қолда бар нәрсені жетілдіру керек деп санағандықтан, бұл қаншалықты парадоксальды болып көрінсе де, оқу процесін ұйымдастыру мәселелері еленбей жүр. Бірақ өздеріңіз білетіндей, жетілуге шексіз мүмкіндік бар. Оқыту мен тәрбиелеу процесінің ұйымдастырушылық құрылымы дамып келе жатқаны, оны қайта форматтау қажет екендігі жайлы ешкім ойлаған жоқ.

Осындай нақты-тарихи тәсілге сәйкес ұсынылған ұсыныстарда заманауи сабақты жобалаудың мазмұндық және әдістемелік негіздері қарастырылған, бұл келесі тұжырымдар мен ұсыныстарды жасауға мүмкіндік береді.

1. Сынып-сабақтық жүйе пайда болғаннан бері оған әртүрлі толықтырулар енгізілді (проблемалық, дамыта, белсенді, дербестендірілген, аралас оқыту және т.б., АКТ, цифрлық ресурстар және т.б.), бірақ дидактикалық негіздер өзгеріссіз қалды. Бұл академиялық уақытқа, сабақтың жас ерекшелік құрамына, оқу пәндерінің жиынтығына, әдістер мен амалдарға да, оқытуды ұйымдастырудың формаларына қатысты – жеке, жұптық, топтық жұмыстар. Жаппай білім беруді қамтамасыз ете отырып, сынып-сабақтық жүйе барлық білім алушыға қабілеттеріне қарай білім алуға, жоғары оқу жетістіктеріне қол жеткізуге, демек, оқытудың жоғары сапасына да мүмкіндік бере алмайды.

Тиімді жақтары бар сынып-сабақтық жүйенің дамып келе жатқан, күшейіп келе жатқан қарама-қайшылықтары бар, оларды шешу жаппай мектеп практикасына ұжымдық оқу сабақтарын енгізуді талап етеді, бұл білім алушылар мен оқытушылардың барлық оқу іс-әрекеттерін жаңа негізде айтарлықтай қайта құруын білдіреді.

2. Жаңартылған мазмұнды енгізу сабақ мазмұнын жобалау, орта мерзімді және қысқа мерзімді жоспарлау мәселелерін өзгертуге түрткі болды. Жобалау кезінде сабақтың негізгі компоненттерін ескеру қажет, яғни, оқу бағдарламасына сәйкес оқу мақсаттары; сабақтың мақсаттары; мазмұны; мұғалім мен білім алушының іс-әрекеті; оқыту әдістемесі; бағалау; ресурстар.

Орта және қысқа мерзімді жоспардың үлгісі ретінде Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2020 жылғы 6 сәуірдегі №130 «Орта және арнайы білім беру ұйымдары педагогтерінің жүргізуі үшін міндетті құжаттар формалары» бұйрығына 4-қосымшада ұсынылған форманы пайдаланған жөн.

3. Оқу іс-әрекетін нәтижелі ұйымдастыру үшін мұғалім білім мен дағдыларды неғұрлым тиімді игеруге және жалпы оқыту сапасына ықпал ететін ұжымдық сабақтардың әдістері мен амалдарын қолданғаны жөн.

4. Сабақтың кез келген типі мен түрін талдау психологиялық, педагогикалық, мазмұнды, әдістемелік және пәндік аспектілер бір-бірімен тығыз

байланысты кешенді тәсіл болып табылады. Әртүрлі типтегі және түрдегі сабақтарды талдау үшін сабақтың мақсаты мен міндеттеріне байланысты білім алушылардың жас, психологиялық және т.б. ерекшеліктерін ескере отырып, үнемі түзетіліп отыратын әртүрлі схемаларды қолданған жөн.

Пайдаланылган әдебиеттер тізімі

1. Циглер Т. Руководство по истории педагогики. Петроград – Киев: Изд-во «Сотрудник», 1911. - 501 с.
2. Шмидт К. История педагогики: В 4-х т. М.: Типография Мартынова и К° (быв. Грачева и К°), 1879. т.2. - 479 с.
3. Медынский Е.Н. Братские школы Украины и Беларуси, их роль в воссоединении Украины с Россией. М.: Изд-во АПН СССР, 1954. - 176 с.
4. Клингберг Л. Проблемы теории обучения. М.: Педагогика, 1984. - 255 с.
5. Основы дидактики /Под ред. Б.П.Есипова. - М.: Просвещение, 1967. – 472 с.
6. Педагогика / Под ред. И.Т.Огородникова. - М.: Просвещение, 1978. – 320 с.
7. Теоретические основы процесса обучения в советской школе / Под ред. В.В. Краевского, И.Я. Лернера. - М.: Педагогика, 1989. – 316 с.
8. Скаткин М. Современный урок // Учительская газета. - 1976. -17 августа.
9. Коллективная учебно-познавательная деятельность школьников / Под ред. И.Б.Первина. – М.: Педагогика, 1985. – 144 с.
10. Харламов И.Ф. Педагогика. - М.: Высш. школа, 1990. – 576 с.
11. Тейяр де Шарден П. Феномен человека. - М.: Наука, 1987. – 240 с.
12. Вайдман Л. Жить наугад нельзя // Казахстанская правда. –1991.- 31 мая.
13. Макаренко А.С. Опыт методики работы детской трудовой колонии // Пед. соч. в 8 т. - М.: Педагогика, 1983. - т.1.
14. Виноградова М.Д., Первин И.Б. Коллективная познавательная деятельность и воспитание школьников. - М.: Просвещение, 1977. – 159 с.
15. Об учебных программах и режиме в начальной и средней школе / Народное образование в СССР. Сб. документов 1917-1973 гг. - М.: Педагогика, 1974.
16. Коменский Я.А. Великая дидактика // Избр. пед. соч. в 2 т. - М.: Педагогика, 1982. - т.1.
17. Дьяченко В.К., Кусаинов Г.М. Основы современной дидактики: Учебник для педвузов и ун-тов / Под ред. А.Сейтешева.- Алматы: Ғылым, 1996. – 386 с.
18. Кусаинов Г.М., Кагазбаева А.К., Абыканова Б.Т., Айтбаева Д.Б., Мылтыкбаева Л.Р., Нугуманова С.Б. Наука об обучении и новая образовательная практика: Учеб.-метод. пособие: В 2-х кн.– Нур-Султан-Алматы: Изд-во Эверо, 2019. – т. 1. – 304 с.; т.2. – 296 с.
19. Шутова Г. Типы и виды уроков: классификация//Электронный ресурс: https://pedsovet.su/metodika/6045_typy_i_vidy_urokov (дата обращения 20.04.2023).
20. Суховой Ж.Е.Особенности проектирования современного урока в соответствии с ФГОС НОО//Электронный ресурс: <https://nsportal.ru/nachalnaya->

shkola/materialy-mo/2018/03/06/osobennosti-proektirovaniya-sovremennogo-uroka-v (дата обращения 20.04.2023).

21. Особенности планирования современного урока в условиях обновленной системы среднего образования Республики Казахстан//Электронный ресурс: <https://infourok.ru/osobennosti-planirovaniya-sovremennogo-uroka-v-usloviyah-obnovlennoj-sistemy-srednego-obrazovaniya-respubliki-kazahstan-5692920.html> (дата обращения 20.04.2023).

22. Об утверждении Перечня документов, обязательных для ведения педагогами организаций дошкольного воспитания и обучения, среднего, специального, дополнительного, технического и профессионального, послесреднего образования, и их формы. Приказ Министра образования и науки Республики Казахстан от 6 апреля 2020 года № 130// Электронный ресурс: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V2000020317#z208> (дата обращения 20.04.2023).

23. Бутенко А. Цели обучения. Сквозные темы. Долгосрочные, среднесрочные и краткосрочные планы Коммуникабельность//Электронный ресурс: <https://melimde.com/ceли-obucheniya-skvoznie-temi-dolgosrochnie-srednesrochnie-i-k.html> (дата обращения 20.04.2023).

24. Мурзина Н.П. Технология планирования современного урока //Школьные технологии. 2017. №2. С.52-59.

25. Bloom B.S. Taxonomy of Educational Objectives. The classification of educational goals, Krathwohl et al., 1956.

26. Введение в психологический анализ учебно-воспитательного процесса: Хрестоматия / Под ред. В.А. Гуружапова. М.: АНО «Психологическая электронная библиотека», 2008. 333 с. (Психология образования)//Электронный ресурс: URL: <http://psychlib.ru/inc/absid.php?absid=65519> (дата обращения 21.02.2017).

27. Мурзина Н.П., Кац Е.С. Формирование универсальных учебных действий в начальной школе (на примере технологий образовательной системы «Школа 2100»): учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / Под общ. ред. Н.П.Мурзиной. - Омск: ОмГПУ, 2013. - 258 с.

28. Об особенностях организации учебно-воспитательного процесса в организациях среднего образования Республики Казахстан в 2019-2020 учебном году: Инструктивно-методическое письмо. - Нур-Султан: Национальная академия образования им. И. Алтынсарина, 2019. - 476 с.

29. Ардабаева Б.К., Багрий Ю.А., Кусаинов Г.М. Ханкишиева Э.М., Шукурова А.К., Кенбаев Е.Ж. «Русский язык и литература» в контексте обновления содержания образования: Учебно-методическое пособие. - Алматы: Изд-во «Отан», 2021. - 239 с.

30. Дьяченко В.К., Кусаинов Г.М. Диалоги о школе XXI века: Учебное пособие/Под ред. К.Х.Закирьянова. – Алматы: «Ғылым», 1995. – 207 с.

31. Антология коллективного обучения/Г.М.Кусаинов, Б.С.Каримова, Е.Н.Васильева. - Алматы: Изд-во «Эверо», 2018. – вып. 1. -392 с.

32. Антология коллективного обучения/ Под общ. ред. Г.М. Кусаинова, Б.С. Каримовой, Е.Н. Васильевой, А.И. Говоровой, Н.Н. Будищевой, А.Е.

Уваровой, А.Д. Семеновой. - Алматы: Изд-во «CyberSmith», 2019. - вып.2. - ч.1. - 176 с.; ч.2. - 240 с.

33. Дьяченко В.К., Кусаинов Г.М., Мылтықбаева Л.Р., Халықова А.М. Мұғалімдердің инновациялық іс-әрекетінің теориясы мен практикасы: Оқу құралы. - Алматы: «CyberSmith» баспасы, 2019. - 88 б.

34. Кусаинов Г.М., Қағазбаева А.К., Абыканова Б.Т., Айтбаева Д.Б., Мылтықбаева Р.Л., Нугуманова С.Б. Оқыту туралы ғылым және жаңа білім беру практикасы: Оқу-әдістемелік құралы: 2 т. - Нұр-Сұлтан – Алматы: «Эверо» баспасы, 2019. – 1-т. – 290 б.; 2-т. – 332 б.

35. Васильева Е.Н., Кусаинов Г.М., Абыканова Б.Т. Теория и технология интерактивного обучения: Учебно-метод. пособие. – Алматы: ЭСПИ, 2022. – 216 с.

36. Дьяченко В.К., Кусаинов Г.М., Васильева Е.Н., Абыканова Б.Т. Оқытудың ұжымдық (интербелсенді) тәсілінің педагогикалық технологиясы: Оқу-әдістемелік құралы. - Алматы: ЭСПИ, 2022. – 220 б.

Веб-квест как активная форма организации проектной урочной и внеурочной деятельности//Электронный ресурс: <https://school63.edu.kz/uchitelya?lang=ru> (дата обращения 20.04.2023).

МАЗМҰНЫ

Кіріспе.....	3
1. Қазіргі сабақтың дидактикалық негіздері.....	4
2. Сабақтың мазмұнын жобалаудың ерекшеліктері.....	25
3. Қазіргі сабақтың әдістемелік негіздері.....	39
4. Сабақты талдау.....	58
Қорытынды.....	75
Пайдаланылған әдебиеттер тізімі.....	77

**ҚАЗІРГІ САБАҚТЫ ЖОБАЛАУДЫҢ
МАЗМҰНДЫҚ-ӘДІСТЕМЕЛІК НЕГІЗДЕРІ**

**СОДЕРЖАТЕЛЬНО-МЕТОДИЧЕСКИЕ
ОСНОВЫ ПРОЕКТИРОВАНИЯ
СОВРЕМЕННОГО УРОКА**

Басуға _____ қол қойылды. Пішімі 60×84 1/16.
Қағазы офсеттік. Офсеттік басылыс.
Қаріп түрі «Times New Roman». Шартты баспа табағы 4

Подписано в печать _____. Формат 60×84 1/16.
Бумага офсетная. Офсетная печать.
Тип шрифта "Times New Roman". Условный печатный лист 4